

VASILE NETEA

**O ZI
DIN**

**ISTORIA
TRANSILVANIEI**

— 1 decembrie 1918 —

Acum, când sărbătorim Centenarul Marii Uniri, considerăm oportună reeditarea cărții **„O zi din istoria Transilvaniei – 1 decembrie 1918”**, a istoricului Vasile Netea, născut pe plaiuri mureșene, lucrare apărută la Editura Albatros în anul 1970, cu largă circulație în rândurile cititorilor, devenită o raritate în zilele noastre.

Retipărirea ei s-a realizat cu acordul domnului Gelu Vasile Netea, fiul autorului, cu sprijinul financiar al Asociației Culturale „Sfântu Gheorghe”, avându-l președinte pe Ilarie Gh. Opriș urmare a consultării cu Dimitrie Poptămaș, editorul scrierilor lui Vasile Netea, beneficiind de sprijinul Asociației Culturale „Constantin Romanu-Vivu”, președinte Constantin Valentin Bretfelean.

Tehnoredactarea computerizată a fost asigurată de informaticianul Alexandru Tcaciuc, respectând textul și formatul inițial.

Cartea este dedicată împlinirii unui secol de la înfăptuirea Marii Uniri.

Mulțumim pentru sprijinul acordat pentru tipărirea cărții, Consiliului Județean Mureș și S.C. Semtest-BVN, Sângeorgiu de Mureș.

VASILE NETEA

**O ZI
DIN
ISTORIA
TRANSILVANIEI**

— 1 decembrie 1918 —

**Ediție anastatică
îngrijită de Ilarie Gheorghe Opreș**

**Editura Constantin Romanu-Vivu
Târgu-Mureș**

2018

Lucrare apărută cu sprijinul financiar
al Consiliului Județean Mureș

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NETEA, VASILE

O zi din istoria Transilvaniei : 1 decembrie 1918 /

Vasile Netea. - Târgu Mureș : Editura Constantin Romanu-Vivu,
2018

ISBN 978-606-94441-4-6

94

Prelucrarea computerizată: Alexandru Tcaciuc
Supracoperta: Andrei Olsufiev, în conformitate cu originalul
Tiparul executat la S.C. Intermedia Group S.R.L.
Târgu-Mureș, str. Iuliu Maniu nr. 14
Telefon: 0265 216666

VASILE NETEA

**O ZI
DIN**

**ISTORIA
TRANSILVANIEI**

— 1 decembrie 1918 —

EDITURA ALBATROS

Coperta de ANDREI OLSUFIEV

PROLOG

În toamna anului 1918, marea conflagrație mondială, începută cu patru ani mai înainte, se apropia de sfârșit.

Rînd pe rînd, sub loviturile militare ale puterilor Antantei și ale ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, Puterile Centrale și aliatele lor din Balcani se văd nevoite să accepte dreptul la autodeterminare al popoarelor împilate, să depună armele și să părăsească teritoriile ocupate.

Concomitent cu aceasta se producea și „cascada tronurilor“, profețită în 1914 de Take Ionescu concomitent cu declanșarea războiului.

La 29 septembrie, prin armistițiul de la Salonic, capitula Bulgaria, iar la 3 octombrie regele Ferdinand I, care își țirise țara în două războaie, era silit să abdice. Turcia o urma și ea la 30 octombrie, sultanul Mahomed al V-lea avînd aceeași soartă ca și regele Bulgariei. La Padova, în 3 noiembrie, complet istovită și măcinată în interior de revolta tuturor popoarelor, capitula Austro-Ungaria, guvernele de la Viena și Budapesta denunțînd totodată dualismul încheiat în 1867. Ungaria, proclamată stat aparte, semna, la 6 noiembrie, cu generalul Franchet d'Espèray, comandantul trupelor aliate din Balcani, armistițiul de la Belgrad. În sfîrșit, la 11 noiembrie, pierzînd orice speranță în izbîndă, Germania acceptă și ea

condițiile Antantei, focul încetînd astfel pe toate fronturile. Cu două zile înainte de capitulare, împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, unul din principalii vinovați de declanșarea războiului, se refugiase în Olanda, abandonînd puterea în mîinile unui guvern socialist. La 12 noiembrie era izgonit de pe tron și monarhul de la Viena — Carol I — care pînă în ajun se intitulasă împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, rege al Boemiei, al Dalmației, Croației, Galiției, mare duce al Cracoviei, duce al Bucovinei, mare principe al Transilvaniei etc., etc.

Hohenzollernii și Habsburgii, care timp de sute de ani fuseseră asupritorii popoarelor din centrul, din estul și din sudul Europei, se prăbușiseră — ca și Romanovii cu un an mai înainte — sub loviturile inevitabile ale istoriei și libertății. Concomitent cu aceste evenimente care pecetluiau soarta unor sisteme de guvernămînt și a unor dinastii anacronice, se produceau altele, care, în contrast cu dezastrul acestora, reprezentau triumful popoarelor ce se eliberau și își reclamau cu tărie dreptul la unitatea și independența națională.

Într-adevăr, o dată cu prăbușirea Puterilor Centrale, se constituia Cehoslovacia, renăștea Polonia, dispărută în urma celor trei împărțiri din secolul al XVIII-lea, se forma noul stat al Iugoslaviei — prin alipirea la Serbia a Croației, Sloveniei, Bosniei, Herțegovinei și Muntenegrului — se întregea Italia cu regiunile Tirolului de sud și ale Triestului, iar poporul român — prin unirea Transilvaniei și a celorlalte provincii robite de Habsburgi — își desăvîrșea unitatea națională începută în 1859 prin contopirea Moldovei cu Țara Românească.

I

CONȘTIINȚĂ ȘI SOLIDARITATE ROMÂNEASCĂ

Lupta acestor popoare pentru independență și unitate era tot atât de veche ca și existența lor istorică, fiindcă atât cehii și slovacii, cât și polonezii, slavii din sud și românii au căutat să-și manifeste neconținut ființa lor etnică, constituindu-se în diferite formațiuni statale proprii, care timp de secole au rezistat cu înverșunare tendințelor cotropitoare ale marilor imperii vecine. Chiar și după ce, datorită dezbinării dintre ele, au fost silite să capituleze în fața unor forțe copleșitoare, ideea libertății le-a însuflețit în mod permanent, fiecare încercînd adeseori să-și redobîndească independența pierdută și să-și afirme dreptul la viață.

În istoria poporului român un simbol al luptelor pentru libertate și unire îl reprezintă Mihai Viteazul, care, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, a izbutit să adune sub un singur sceptru nu numai Țara Românească și Moldova, ci și Ardealul, „pohta ce am pohtit“.

Alcătuirea lui Mihai, datorită condițiilor vitrege ale timpului, nu s-a putut menține, dar ideea întruchipată de spada lui a trecut ca un depozit sacru din generație în generație, însuflețind, sub forma „regatului Daciei“, inimile tuturor marilor vizionari.

Originea comună și identitatea de limbă a românilor de pe ambele versante ale Carpaților au fost

înregistrate de cronicari, pe baza unor străvechi observații, încă de la începutul istoriografiei noastre, constatările lor sfîrșind a se impune tuturor istoricilor, filologilor, geografilor, etnografilor și scriitorilor cele-au urmat. „Rumânii — scria Grigore Ureche pe la mijlocul secolului al XVII-lea — cîți se află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramureș, de la un loc sînt cu moldovenii și toți de la Rîm se trag“¹. Peste cîteva decenii, ideea era reluată de Miron Costin și de stolnicul Constantin Cantacuzino. „Lăcuitorii țării noastre — scria cel dintîi — ai Moldovei și Țării Muntenestești și românii din țările ungurești... toți de un neam și odată descălecați sînt...(iară) locul unde este acum Moldova și Țara Muntenească este drept Dacia, cum și tot Ardealul cu Maramureșul și cu Țara Olului“².

Și mai plastic se exprima cronicarul muntean, după care prin „rumâni se înțeleg nu numai ceștia de aici (din Țara Românească), ci și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sînt și moldoveni și tot cîți și într-altă parte se află și au această limbă... *că toți aceștia dintr-o fîntînă au izvorît și cură*“³.

Cu Dimitrie Cantemir și marii învățați ai Școlii ardeleni — Petru Maior, Gheorghe Șincai, Samuil Micu, reprezentanți străluciți ai iluminismului secolului al XVIII-lea — cercetările cu privire la originea și întinderea poporului român depășesc stadiul cronicarilor,

¹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție comentată de Const. C. Giurescu, Craiova, f.a., p. 80.

² Miron Costin, *Opere*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, 1958, p. 241, 254.

³ Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, ediție îngrijită de N. Cartoșan și D. Simonescu, Craiova f.a., p. 170.

îmbrățișînd un cîmp de vedere mai larg, urmărindu-se totodată și punctele de vedere ale istoricilor străini și punîndu-se la contribuție și constatările de natură filologică și arheologică.

În *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, Dimitrie Cantemir își propune să cerceteze „izvorul și începătura numelui Dachii (pre care acum stau țările Moldovei, Țara Muntenească și Ardealul)” pentru a ajunge la concluzia că „românii din Dachia, carii sînt astăzi moldoveni, munteni și ardeleni, sînt din neamul lor romani de la Italia, de Traian împărat pre aceste locuri aduși”¹. Cu o și mai accentuată tendință spre latinitate, trecîndu-se peste vechiul strat autohton getodac, sînt înfățișate aceste constatări de către Petru Maior în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, învățatul ardelean afirmînd că „romanii... cuprinseră Dachia toată...Ardealul, Țara Muntenească și Moldova... de la aceștia fiind acel mult neam în zisele țări, cari pre limba sa se cheamă români, adecă romani, iar limbile slavonești le zic vlasi și grecii vlahi, de unde latinește se numesc valahi”².

Dimitrie Cantemir și Petru Maior s-au oprit cu cercetările lor la faza de început a istoriei poporului nostru, deslușindu-i cu largi argumente științifice originea și teritoriul de formare și dezvoltare. Samuil Micu și Gheorghe Șincai vor depăși această perioadă, cercetînd și înfățișînd istoria românilor din toate provinciile românești, de la origini și pînă în secolul al XVIII-lea. În

¹ Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, București, 1901, p. 13, 25, 27.

² Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812, p. 14.

*Scurtă cunoștință a istoriei românilor*¹, precum și în *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor*, cea mai de seamă din scrierile sale istorice, împărțită în patru tomuri, Samuil Micu studiază și el problema originii daco-romanilor (primul tom), dar urmărește, pe baza narațiunilor cronicarilor, și istoria Țării Românești și Moldovei, de la descălecatul lui Bogdan și, cu referințe sumare, pînă în 1795 (tomul III), precum și a Transilvaniei (tomul IV), întrebuițînd îndeosebi elemente din istoria bisericească².

Cu o documentație mai unitară și mai sistematic utilizată, Gheorghe Șincai, în *Hronica românilor*, îmbrățișează și el viața tuturor românilor, începîndu-și expunerea de la Dechebal „craiul Dachiei cei vechi care și Diurpaneu s-au numit“, pentru a o continua pînă la 1739, anul Ținerii primului sobor al episcopului Ioan Inochentie Micu la Blaj. În *Hronica* sa, integrînd istoria românească în cadrul istoriei Europei, Șincai face o largă parte „mai multor neamuri“ — vecinilor — fiindcă „lucrurile, întâmplările și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pe înțeles“³. Atît la Maior cît și la Micu și Gheorghe Șincai, scopul istoriei și îndeosebi relevarea descendenței romane nu erau însă exclusiv științifice ci, în aceeași măsură, și politice, toți trei urmărind formarea conștiinței patriotice a poporului și elaborarea unei ideologii naționale militante. În „cuvîntul înainte“ al istoriei sale, Petru Maior spune că

¹ Scriere postumă publicată în 1963 de Corneliu Cîmpeanu (București, Editura științifică).

² Scriere inedită, fragmente din primul tom s-au publicat în „Calendarul de Buda“, 1806.

³ Vezi cele două ediții în trei volume, Iași 1853—1854 și București, 1886.

și-a scris opera pentru ca „văzînd românii din ce viță istorică sînt prășiți, toți să se îndemne strămoșilor săi întru omenie și bună-cuviință a le urma“. „Românii, scria Micu, cum cu numele așa și cu virtutea să fie adevărați români“, fiindcă „a se naște din sînge românesc mult este“. Pornind de la starea de umilință în care se afla atunci poporul român din Transilvania, căruia nu i se recunoștea nici unul din drepturile de care se bucurau celelalte popoare conlocuitoare, Micu îndemna pe români să privească la „părinții“ neamului lor care fuseseră „oameni învățați, oameni războinici, oameni viteji, oameni care sus căutau și nu se lăsau robi“. Aceleași constatări și îndemnuri se desprindeau și din *Hronica* lui Șincai: „Vai neamului românesc și iarăși vai“, fiindcă „uitîndu-și viața și semînța gеме supt jugul altor neamuri... Deșteaptă-te drept aceea, o, iubite neam al meu și ai minte“.

Comparația cu strălucirea romanilor, considerați prin exagerare unici strămoși ai noștri, avea să fie făcută mai tîrziu și de Gheorghe Lazăr. „Cînd s-ar ridica duhul din țărîna strămoșilor — se întreba el la 1819 — și ar privi peste strănepoții marelui chesar, slăvitului Aurelian și înaltului Traian, oare în ziua de astăzi mai cunoaște-i-ar? Negreșit — răspundea Lazăr — i-ar căuta în palaturile cele mai împărătești și i-ar afla în vizuinele și bordeiurile cele proaste și încenușate; i-ar căuta în scaunul stăpînirii și i-ar afla amărîți sub jugul robiei; i-ar căuta proslăviți și luminați și cum i-ar afla? Rupti, goi, amărîți și asemenați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia robiei“¹.

¹ Cuvînt al lui Gheorghe Lazăr la înscăunarea mitropolitului Dionisie (1819).

Ideile sociale și naționale ale corifeilor Școlii ardelenene — elaborate concomitent cu marea frământare provocată de răscoala lui Horea (1784) — s-au impus cu repeziciune chiar mai înainte de tipărirea scrierilor lor, care au circulat vreme îndelungată sub formă de manuscrise, ca tot atâtea argumente și arme politice pentru recunoașterea politică a națiunii române din Transilvania și pentru obținerea egalității ei în drepturi cu celelalte națiuni conlocuitoare.

Aceste drepturi, așa cum avea să se releve prin marele memoriu *Supplex libellus valachorum* din 1791 — al cărui precursor a fost episcopul Blajului Ioan Inochentie Micu — nu se reclamau ca o concesie a stăpînitorilor, ci fiindcă „națiunea română era cea mai veche dintre toate națiunile Transilvaniei și, în același timp, mai numeroasă decît toate la un loc și decît fiecare în parte“, avînd astfel de partea ei atît înțîietatea istorică a stăpînirii teritoriului, cît și majoritatea numerică¹. De partea ei se aflau și ideile progresiste ale timpului, reprezentate de curentul iluminist, care cerea nu numai eliberarea omului, ci și a națiunii.

Deși respins de împăratul din Viena și de dieta de la Cluj, *Supplex*-ul de la 1791, ca și răscoala lui Horea, vor rămîne un act memorabil în istoria poporului român din Transilvania, reprezentînd un adevărat salt în gîndirea și obiectivele sale politice.

Ideile cronicarilor și ale Școlii ardelenene, îndeosebi prin conținutul lor național, au avut o mare influență asupra formării ideologiei patriotice a generației pașoptiste, ai cărei reprezentanți — atît de o parte, cît și

¹ Vezi textul *Supplex*-ului tradus de T. Naum în D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura științifică, București, 1967, p. 493—510.

de alta a Carpaților — au fost fervenți admiratori ai cronicarilor munteni și moldoveni, dar și ai istoricilor de peste munți, și mai ales ai lui Petru Maior și Gheorghe Șincai.

Cele mai viguroase pagini de literatură patriotică scrise de C. Negruzzi, V. Alecsandri, Grigore Alexandrescu, D. Bolintineanu până la 1848, au avut ca subiect de inspirație vechile cronică românești și îndeosebi cele *O samă de cuvinte* ale lui Neculce, care au oferit poezilor noștri o îmbelșugată sursă de episoade și personalități eroice, a căror glorificare a contribuit puternic la stimularea mândriei și conștiinței naționale. Cu același interes, prin M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, A. Treboniu Laurian — editori ai „Arhivei românești” (1840) și ai „Magazinului istoric pentru Dacia” (1845) — au fost cercetate cronicile și din punct de vedere științific-istoriografic, fapt ce a determinat publicarea textelor cronicarilor și studierea vieții și ideilor lor¹.

Cu aceeași stăruință au fost cercetate și scrierile învățaților transilvăneni, care, depășind cadrul regional al cronicarilor, au dat istoriei românilor sensul major al sincronizării și unității în timp și spațiu.

¹ M. Kogălniceanu, *Letopiseșele Țării Moldovei* (Iași, tom I, 1845, trim. II, 1845; tom. III, 1846); *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques* (Iași, 1846); N. Bălcescu, *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor* („Magazin istoric pentru Dacia”, I, 1845; alte studii au fost publicate în volumele ulterioare, 1846—47); N. Bălcescu, *Logofătul Miron Costin, istoricul Moldaviei*, „Magazin istoric pentru Dacia”, I; *Calendar popular pentru 1847*; N. Bălcescu și A. Tr. Laurian, *Cronicarii Țării Românești* (Constantin Căpitanul Filipescu, Radu Greceanu, Radu Popescu, I. Mustea, București, 1846—1847; *Istoria Țierei Românești de cînd au descălicat românii* („Magazin istoric pentru Dacia”, IV, 1847) și *Istoria Țierrei Românesce de la 1698 încoace* („Magazin istoric pentru Dacia”, V, 1847) etc.

La București, printre cei dintâi cititori ai *Istoriei* lui Maior au fost Ioan Heliade-Rădulescu și Petrache Poenaru, ambii elevi ai lui Gheorghe Lazăr. „Idealul nostru — avea să scrie mai târziu Heliade, invocând anii de școlaritate de la Sf. Sava — era limba românului, traiul lui într-o viață potrivită cu viața națiilor civilizate. Ți-aduci aminte — întreba el pe fostul său coleg — când a ieșit «Istoria pentru începutul românilor» a fericitului Petru Maior? O citeam împreună și cite idei frumoase se frământau în capetele noastre? Ce închipuiri ne făceam a ne vedea aieva visările noastre”¹. Unul din principalii biografi ai lui Heliade, eruditul Gh. Bogdan-Duică, urmărind lecturile acestuia afirma, cu o accentuată notă de misticism, că „efectul cetirii *Istoriei* lui Maior, asupra fostului discipol al lui Lazăr, a fost enorm: a fost atât de enorm încît, mai târziu, Heliade începu să creadă că atunci mina Domnului s-a întins spre el și l-a chemat pe calea mîntuirii”².

În aceeași perioadă, Petru Maior era citit la Iași de C. Negruzzi, în amintirile sale autorul lui *Alexandru Lăpușneanul* mărturisind că a „învățat românește” citind *Istoria* lui Maior, pe care — semn al difuzării ei în toate țările românești — o aflate în biblioteca tatălui său, alături de *Letopisețul* lui Nicolae Costin³. La Cluj, pentru George Barițiu și colegii săi de la „Liceul regio academie” (maghiar), cartea lui Maior — citită în 1829 — a avut efectul „scînteilor unui fulger...

¹ „Curierul de ambe sexe”, II, ed. III, p. 238.

² Gh. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne, Întîii poeți munteni*, Cluj, 1923, p. 47.

³ C. Negruzzi, *Cum am învățat românește* în „Curier de ambe sexele”, periodul I, nr. 22, p. 337—343. Vezi și ediția *Alexandru Lăpușneanul*, București, Editura pentru literatură, 1966, p. 7—14.

„O mulțime de presimțiri și idei — destăinuiește Barițiu — care dormitau în noi se deșteptară deodată ca printr-un farmec puternic, exaltația și fanatismul că noi sîntem romani și nu altcevași nu mai avea nici un cumpăt, nu mai cunoștea nici un hotar“¹. Spre *Istoria* lui Petru Maior se îndrepta în 1832 și N. Bălcescu², precum și M. Kogălniceanu care la 12/24 august 1835 cerea de la Berlin tatălui său — cerere repetată și la 26 ianuarie 1836 — să-i trimită istoria acestuia pentru a încerca să scrie însuși o istorie „completă“ a românilor³. Deși tînărul istoric n-a putut accepta concluziile lui Maior cu privire la originea pur romană a neamului românesc, spiritul și entuziasmul său patriotic l-au cucerit însă pe de-a-ntregul. Aceasta îl făcea ca în 1843, la rostirea *Cuvîntului introductiv la cursul de Istoria națională* să afirme că „Petru Maior — prin *Istoria despre începutul românilor* — ca un nou Moisi a deșteptat duhul național (al românilor)... și lui îi datorăm o mare parte din impulsul patriotic ce de atunci s-a pornit în tustrele provincii a vechii Dacii“⁴.

Cu tot atîta admirație a fost privită și *Hronica* lui Șincai, pe care M. Kogălniceanu și V. Alecsandri au cunoscut-o fragmentar, încă din fragedă tinerețe, după copia adusă la Iași de călugărul maramureșean Gherman Vida, dascăl și inițiator al lor în problemele de istorie românească⁵. „Cronica lui Șincai — scria

¹ Vezi revista „Transilvania“, IV, 1876, nr. 5.

² I. Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, 1967, p. 343.

³ M. Kogălniceanu, *Scrisori*, București, 1913, p. 74, 80 (ediția P.V. Haneș).

⁴ M. Kogălniceanu, *Opere*, t. I., *Scrieri istorice*, București, 1946, p. 446 (ediția A. Oțetea).

⁵ N. Cartoian: *M. Kogălniceanu, Scrisori și discursuri*. „Scrisul românesc“, Craiova, 1939, p. 4.

M. Kogălniceanu în 1841, exprimându-și regretul că încă n-a fost tipărită—este un lucru atât de mare, atât de prețios încât cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documente necunoscute, rare, se află necunoscute și nu stau la îndoială de a zice, că pînă cînd această cronică nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie“. Cît despre viața lui Șincai, M. Kogălniceanu afirmă că ea a fost o „podoabă“ a nației românești comparabilă cu a multor „bărbați mari din vremea veche și nouă“¹. Pentru Ioan Heliade-Rădulescu, Șincai a fost „unul din cei mai mari români, martir al românismului“, iar Al. Papiu Ilarian, primul istoriograf al revoluției de la 1848 din Transilvania, i-a consacrat una din cele mai emoționante monografii istorice românești: *Viața, operele și ideile lui Gheorghe Șincai din Șinca*².

Alți istorici pașoptiști care au închinat lui Șincai pagini de meritată admirație au fost Timotei Cipariu și George Barițiu³.

Judecînd în ansamblul ei Școala ardeleană, N. Bălcescu exclamă: „Știm toți cine fură cei dintîi apostoli ai românismului. Cine nu cunoaște numele glorioase ale lui Iorgovici, Șincai, Cichindeal, Petru Maior, Micu-Klein, Lazăr, cari prin școli, prin cultivarea limbii și a istoriei puseră stîlpii de temelie ai naționalității române și propagară ideea unității sale?“⁴

¹ M. Kogălniceanu, *Opere*, t. I, *Scriseri istorice*, p. 615—617

² București, 1861, *Discurs de recepție la Societatea academică română*.

³ „Foia pentru minte, inimă și literatură“, 1841, 19 oct.: „Transilvania“, 1885, nr. 5—10.

⁴ N. Bălcescu, *Scriseri sociale*, București, Editura „Vatra“, 1947, p. 172.

Formați la școala cronicarilor și a istoricilor Școlii ardelenе, fără a accepta însă și exagerările latiniste ale acestora, era firesc ca pașoptiștii, atît ca scriitori și istorici cît și ca militanți politici și apoi ca bărbați de stat, să transforme gîndirea și constatările istorice și filologice ale înaintașilor lor într-un program politic, al cărui principal obiectiv avea să fie dobîndirea libertății, unității și suveranității naționale pe întregul teritoriu al vechii Dacii.

Principalele publicații periodice apărute în deceniul premergător revoluției de la 1848 — „România“ (1838), primul cotidian politic al românilor, „Dacia literară“ (1840), „Magazin istoric pentru Dacia“ (1845) — relevă prin înseși titlurile lor aspirațiile noii generații de luptători.

Cele două mari manifeste literare pașoptiste — *Deșteptarea României* (V. Alecsandri) și *Deșteaptă-te române* (Andrei Mureșanu) deși scrise, primul de un moldovean, iar al doilea de un transilvănean, nu se adresau nici unul numai moldovenilor sau transilvănenilor, ci ambele aveau în vedere pe românii de pretutindeni.

Adresîndu-se marilor umbre ale trecutului — Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul — poetul transilvănean exclama:

*Pre voi vă nimiciră a pizmei răutate
Și oarba neunire, la Milcov și Carpați!
Dar noi, pătrunși la suflet de sfînta libertate,
Jurăm că vom da mîna să fim pururea frați!*¹

Destăinuind în 1856 geneza poeziei sale, considerată ca o adevărată *Marseillaise* a românilor, Alecsandri

¹ Andrei Mureșanu, *Poezii și articole*, București, 1963, Editura pentru literatură, p.39.

arăta într-o scrisoare către publicistul francez A. H. Ubicini că ea i-a fost cerută de către tovarășii săi de luptă fiindcă, preciza poetul, la 1848 „noi nu înțelegeam o mișcare (revoluționară) a țărilor noastre decât în vederea unirii tuturor românilor într-un singur corp”¹.

Ceea ce contribuisese la întărirea vechii convingeri a lui V. Alecsandri asupra dorinței unanime a tuturor românilor de a se uni într-o singură țară românească, a fost marea adunare revoluționară de la Blaj din 3/15 mai 1848 — adunare la care a participat un numeros grup de moldoveni, printre care se afla și Alexandru Ioan Cuza, viitorul domn al Unirii — unde s-a auzit marele strigăt al țărănimii transilvănene: *Noi vrem să ne unim cu Țara*. Evocând această adunare, N. Bălcescu o considera ca „o minunată destăinuire a lui Dumnezeu, care, în zile așa mari de sărbătoare populară, vorbește de-a dreptul în inimile aleșilor săi și numai poporul și poezii, acești fii ai inspirației divine, avură la 1848 conștiința întâmplărilor viitoare, numai ei citiră și destăinuiră aceea ce era scris în fundul inimii fiecărui român, *mîntuirea de orice domnie străină prin Unitatea națională*”². Dorința poporului era dorința tuturor luptătorilor transilvăneni în numele căroră Constantin Romanu-Vivu, privind problema dintr-o largă perspectivă europeană, îi scria la 26 iunie 1848 lui Al. G. Golescu: „Trebuie să ne dăm bine seama că de nu va lucra tot românul în interesul comun sîntem pierduți, fiindcă toate elementele s-au conjurat contra noastră, și toate elementele omogene astăzi umblă să se concentreze, așa italienii, așa germanii, așa slavonii.

¹ V. Alecsandri, *Scrisori. Însemnări*, București, Editura pentru literatură, 1964, p.150.

² N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 174.

Apoi noi de ce să nu facem aceasta acum cînd ni s-a arătat epoca? Toți ne strigă că voim să formăm o Dacie, pentru ce să mai ascundem pisica în sac?... *Repetez* — afirma Roman în încheiere — *că deviza noastră trebuie să fie formarea Daciei*"¹. Aceeași idee — realizată în două etape — îi preocupa și pe revoluționarii din Țara Românească, cu toate că revoluția fusese sugrumată prin intervenția Rusiei și a Turciei. La 4 martie N. Bălcescu îi scria din exilul de la Paris aceluiași Al. G. Golescu: „Unirea Munteniei cu Moldova este (de pe acum) un lucru cîștigat pentru toată lumea... Românii din Transilvania — sublinia Bălcescu — se vor constitui și ei în curînd într-un singur corp național de trei milioane și jumătate... Cînd deci două mari grupe de patru milioane și de trei milioane și jumătate de români vor fi constituite una alături de alta, cine le va putea împiedica a se uni? *România noastră va exista deci... Orb cine nu o vede... Țintirea noastră este de a întemeia regatul Daciei*"².

În termeni tot atît de captivanți, întrezărind la capătul luptei pentru realizarea unității naționale și necesitatea proclamării unei republici românești, se exprima la 1 decembrie, același an, și C. A. Rosetti. „Noi vrem — îi scria acesta lui Barbu Știrbei în numele exilaților — să nu mai fie moldoveni, munteni, transilvăneni... ci o singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și suzerani“, idealul nostru fiind „o republică românească“³.

¹ *Acte și documente asupra anului 1848 în Principatele Române*, II, p. 136.

² N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondența*, București, Editura pentru literatură, 1964, p. 278 (ediția G. Zane).

³ C. A. Rosetti, *Scrieri din junețe și exiliu*, București, 1885, II, p. 176—177.

Gîndirea națională a tuturor revoluționarilor pașoptiști — M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negri, Ion Ghica, Al. G. Golescu, Ion C. Brătianu, Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Avram Iancu — își găsea o elocventă expresie în proclamația lui N. Bălcescu de la 8 martie 1849, adresată exilaților români. „Nu poate fi fericire fără libertate — afirma marele patriot — nu poate fi libertate fără putere, și noi românii nu vom putea fi puternici pînă cînd nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic. Unimea națională dar e singurul principiu de viață, singurul principiu de mîntuire pentru noi”¹.

Ideea unui stat național român unitar a devenit deci, la sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, vehiculată de revoluționarii pașoptiști, o idee-forță a gîndirii politice românești a cărei realizare integrală împrejurările externe vor putea să o întîrzie, dar pe care nimeni nu o va putea împiedica să-și urmeze — îmbrățișată atît de către intelectualii progresiști, cît și de burghezie, muncitorime și țărănime — cursul implacabil al legității istorice.

Prima etapă a marii creații — așa cum prevăzuse Bălcescu — s-a realizat în 1859 prin unirea, sub același domn, a Moldovei cu Țara Românească, ambele principate contopindu-se apoi, la 24 ianuarie 1862, într-un singur organism politic, prin care s-a înscris pe harta lumii o țară nouă: *România*.

România de la 1862, care nu cuprindea decît cele două provincii ciscarpatine, nu era însă România preconizată de pașoptiști, fiindcă, în afara hotarelor ei rămăseseră numeroase alte provincii tot atît de româ-

¹ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 135.

nești ca și cele care izbutiseră să se unească, dar care erau ferecate în lanțurile imperiului habsburgic.

Iată de ce, cu toată bucuria provocată de unirea celor două principate — bucurie la care românii din Transilvania participaseră cu un entuziasm nemărginit ¹ — România de la 1862 n-a fost considerată, din punct de vedere al teritoriului, decît ca un punct de plecare pentru realizarea etapei a doua, misiunea ei istorică fiind aceea de a pregăti și accelera — așa cum doriseră pașoptiștii — unirea tuturor românilor.

Rolul de matrice națională a acestei Românii a fost recunoscut chiar din momentul Unirii Principatelor, fiindcă la scurtă vreme după urcarea lui Alexandru Ioan Cuza pe tronul lui Ștefan cel Mare și al lui Mihai Viteazul, noul domn primea din partea luptătorului și istoricului transilvănean Al. Papiu Ilarian, un *Memo-rand* prin care i se relevau două mari principii de politică națională, deopotrivă de îndreptățite: imposibilitatea românilor transilvăneni de a-și găsi un alt punct de sprijin decît în viața și cultura românilor de peste Carpați, care, așa cum arătase Barițiu încă din 1842, îi atrăgeau ca un „magnet“ ² și, în mod logic, dorința acestora de a se dezvolta din punct de vedere economic și politic, prin unirea cu frații lor de peste munte. „*Românii din Transilvania în împrejurările de față* — scria entuziastul istoric la începutul anului 1860 — *numai la Principate privesc, numai de aici așteaptă sem-nalul, numai de aci-și văd scăparea*“, constatînd tot-odată că „*fără Transilvania nici Principatele nu au*

¹ Vezi Vasile Netea, *Românii din Transilvania și actul Unirii Principatelor*, în „Viața românească“, 1966, nr. 1, p. 24—30.

² „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, 1842, 2—16 martie, nr. 9—11.

viitor", fiind constrînse la „o existență precară și dubie. Numai unirea Transilvaniei — conchidea Papiu — va pune fundamentul victorii perpetue a României". Memoriul lui Papiu, care se baza pe o concludentă argumentare geografică, istorică și politică, se încheia cu un aprig îndemn la faptă, urînd succesorului lui Mihai Viteazul: „O, Principe și Doamne al românilor, fie ca să vă steie în ajutor geniul națiunii române ca să răzbuнаți cu înțelepciune moartea și să fiți executorul fericit al planului celui mai mare Domn și Român ce a avut vreodată Dacia lui Traian" ¹.

În numai cîteva pagini istoricul transilvănean înfățișa astfel cel mai cuprinzător program de politică națională, program din care nu lipsea nici unul din elementele marii noastre tradiții istorice: Dacia, Traian, Mihai Viteazul — tendința permanentă spre unitatea poporului român.

Împrejurările politice și scurta domnie de care a avut parte au împiedicat pe Cuza — deși acesta s-a arătat în mod permanent preocupat de situația Transilvaniei ² — să realizeze programul propus de Papiu, dar el avea să devină programul tuturor luptătorilor patrioți, de pe ambele versante ale Carpaților, sorocul înfăptuirii sale fiind ziua de 1 decembrie 1918.

Și într-adevăr, din momentul Unirii Principatelor și pînă la adunarea de la Alba Iulia, care a proclamat unirea preconizată de Papiu, toate marile acte politice și

¹ Al. Papiu Ilarian, *Memoriu inedit prezentat principelui Alexandru Cuza*, în „Revista de istorie, arheologie și filologie", Buc., I, 1883, vol. I, p. 133: vezi și I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, București, 1941, III, p. 255—263.

² Vezi pentru detalii, Const. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-Vodă*, București 1966, p. 431—433.

culturale ale poporului român s-au efectuat cu participarea și contribuția românilor de pretutindeni, urmărindu-se în mod sistematic afirmarea solidarității și unității naționale.

Cel mai important dintre ele, din acest punct de vedere, a fost actul înființării Societății Academice Române din București (1866) — viitoarea Academie Română (1878) — printre ai cărei membri au fost aleși chiar de la început 7 români din Moldova și Țara Românească, 3 din Transilvania, 2 din Banat, 2 din Maramureș, 2 din Bucovina, fără a fi uitați nici românii din alte părți¹. La ședința de inaugurare a noii societăți, exprimând un sentiment unanim, Timotei Cipariu, unul din reprezentanții Transilvaniei, a declarat referindu-se la importanța Unirii Principatelor: „*Am început, domnilor, a ne elibera patria, am început a ne elibera limba. Am început, dar nu am terminat; rămîne să continuăm și să terminăm*“. A termina lupta începută însemna, atît pentru Cipariu cît și pentru ceilalți participanți la inaugurare, a termina lupta pentru desăvîrșirea unității naționale, luptă care fără eliberarea Transilvaniei nu se putea considera încheiată. Cronicarul festivității, entuziastul V. A. Urechia, arăta, în darea de seamă scrisă cu această ocazie, că declarația lui Cipariu a fost primită „cu aplauze detunătoare“². Aplauzele susținute de Urechia nu se adresau numai cetezanței marelui filolog de la Blaj — în acel moment cetățean al Ungariei — ci în primul rînd ideii exprimate de dînsul, idee din care izvorîse însăși inițiativa înfiin-

¹ Vezi Dan Berindei, *Înființarea Societății literare academice, 1866, și Sesiunea din 1867*, în „Studii“, IX, 1959, nr. 5.

² V.A. Urechia, *Actele și solemnitatea oficială și neoficială a inaugurării Societății literare române*, București, 1869, p. 15.

țării Academiei. „Țelul unirii poporului român într-un singur stat — avea să arate în anul 1919 Iacob Negruzzi — s-a dat astfel pe față chiar de la început, fără înconjur și fără temere, deși în momentul înființării Societății Academice România se găsea încă sub suzeranitatea Turciei, iar Transilvania fusese jertfită Ungariei chiar în acel an, prin proclamația dualismului austro-ungar”¹.

Concomitent cu declarația lui Cipariu, apăreau în ziarul „Românul” și cuvintele categorice ale celui alt mare filolog român, B.P. Hasdeu, care afirma că „*Moldova, Transilvania, Muntenia nu există pe fața pământului; există o singură Românie; există un singur corp și un singur suflet, în care toți nervii și toate suspinele vibrează unul către altul*”².

Aceeași idee însuflețea și pe românii din Transilvania, fiindcă în anul următor se puteau citi în revista „Familia”, sub semnătura lui Iosif Vulcan, aceste elocvente cuvinte: „Ca două râurile pornite din același izvor, ca două raze ale unui soare, ca fiii aceleiași mame, ne interesăm și noi de toate păsurile fraților de peste Carpați. Ca ei ne bucurăm, când soarele libertății începe a le surîde, inima noastră e asemenea încântată văzînd pe frumoasele văi și dealuri ale Romîniei filfiînd stîndardul pe care s-a scris: *Înainte*. Ochii noștri sînt inundați de lacrimile bucuriei cînd dînșii fac un pas înainte pe calea dezvoltării naționale și noi cei dedați a suferi împărtășim cu dînșii toate suferințele lor, căci sîngele apă nu se face, frate pe frate nu-l poate denega, deci o înaintare făcută sau

¹ „Analele Academiei Române”, t. XXXIX, p. 226.

² „Românul”, XI (1867), 6 august.

măcar orice idee bună — afirma în încheiere Iosif Vulcan — ce se naște între noi aicea sau acolo, trebuie lătită, adusă la cunoștința tuturor fiilor noștri, ca astfel toți să ne bucurăm și să ne veselim într-însa”¹.

Consecvent cu această idee, revista lui Iosif Vulcan a fost, timp de patru decenii (1866—1906), un adevărat buletin transilvănean al lucrărilor Academiei Române și întregii mișcări culturale de dincoace de munți, după cum și publicațiile transcarpatine înregistrau la rîndul lor, și comentau manifestațiile și realizările românilor din provinciile subjugate, ai căror reprezentanți spirituali — scriitori și oameni de știință — aveau să fie aleși rînd pe rînd membri ai Academiei de la București.

Această constatare îl făcea pe Hasdeu să afirme în 1892 că „în Academia Română, cînd cineva zice român, șterge și Dunărea și Carpații. Noi sîntem — adăuga ilustrul învățat — și vom fi întotdeauna fericiți a primi cu mîndrie în sînul Academiei noastre pe oricare reprezentant al culturii române, de oriunde ar fi”².

Academia Română a avut nu numai membri din provinciile robite de Austro-Ungaria, ci chiar și un președinte, pe George Barițiu, ales la 24 martie 1893³.

Principalele realizări științifice ale Academiei Române din București au reflectat limba, cultura, arta și aspirațiile românilor de pretutindeni. Caracterul unitar al acestora s-a putut vedea fără posibilități de tăgadă, atît în scrieri ca *Dicționarul limbii române* (trei tomuri,

¹ „Familia”, 1867, nr. 5.

² „Analele Academiei Române”, t. XIII, p. 116.

³ Vezi pentru detalii V. Maciu și V. Netea, *Unitatea națională în preocuparea Academiei Române*, „Studii”, 1966, nr. 6, p. 1091—1120.

1873—1876), *Etymologicum Magnum Romaniae* (4 volume, 1884—1898), *Bibliografia românească veche, 1502—1830* (3 volume, 1903—1912), *Publicațiunile periodice românești, 1820—1906* (1913), cît și în marele număr de culegeri de folclor din Ardeal, Banat, Bihor, Maramureș, Bucovina.

În același spirit și cu aceleași obiective s-a desfășurat și activitatea societăților culturale organizate pe bază provincială — „Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș” (1860), „Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român” — „Astra” (1861), „Societatea pentru literatura și cultura română în Bucovina” (1862), „Asociațiunea națională din Arad pentru cultura poporului român” (1862), precum și a societăților studențești românești: „Petru Maior” (Budapesta, 1862) și „România Jună” (Viena, 1864) ¹.

Ceea ce urmăreau toate aceste societăți în domeniul cultural, se urmărea în direcția politică de către Partidul național român, înființat în orașelul Miercurea la 8 martie 1869, și care, pînă la 1918, avea să fie principală organizație politică a românilor transilvăneni, al cărui prim act a fost un energetic protest împotriva proclamării dualismului austro-ungar și a alipirii Transilvaniei la Ungaria. „*Românul* — a declarat cu acest prilej Elie Măcelaru, președintele partidului — *numai în patria lui și numai ca român poate fi fericit*”. Pentru a marca opoziția sa față de hotărârile luate de guvernele claselor dominante austro-ungare, Partidul național român, nevoind să recunoască anexarea Transilva-

¹ Vezi pentru detalii V. Curticăpeanu, *Die rumänische Kulturbewegung in der österreichisch-ungarischen Monarchie*, București, 1966.

niei la Ungaria, a refuzat să participe la lucrările parlamentului din Budapesta, adoptînd față de acesta o politică de abținere totală¹. Concomitent cu refuzul de a intra în parlament, s-a organizat însă o îndrîjită luptă prin presă și prin reuniunile cultural-economice, care au mobilizat în jurul lor atît intelectualitatea, cît și meșteșugăria, muncitorimea și țărănimea transilvăneană.

Consecințele acestei atitudini s-au relevat cu prisosință în timpul războiului pentru independență din anii 1877—1878, care n-a fost numai războiul vechii României, ci totodată și războiul Ardealului, Banatului, Crișanei, Maramureșului și al Bucovinei.

În toate aceste provincii s-au organizat, îndată după începerea ostilităților, nenumărate colecte pentru susținerea războiului, pentru ajutorarea ostașilor răniți și a familiilor lor, și din toate au plecat spre Dunăre însemnate grupuri de voluntari români, hotărîți să aducă sacrificiul suprem pentru eliberarea adevăratei lor patrii de sub jugul otoman. Cercetînd presa vremii și listele de subscripții publicate, se poate constata că n-a existat nici un sat, nici un cătun românesc din aceste provincii care să nu-și fi trimis obolul pentru independența României².

¹ Vezi *Acte și date despre conferința română națională din Transilvania ținută în 7—8 martie 1869 în opidul Miercurea, Pesta, 1870.*

² Vezi Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal*, București, 1927; I. Nistor, *Consecințele războiului pentru nealiniere asupra românilor...* București, 1927; Valeriu Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței*, „Transilvania”, 1941, nr. 5—6; vezi și cercetarea mai nouă a lui Vasile Netea, *La guerre d'indépendance de 1877, expression de la solidarité du peuple roumain*, „Revue Roumaine d'Histoire”, 1967, nr. 4.

După victoria de la Plevna, care a consacrat pe plan european vitejia și valoarea ostașului român, și după recunoașterea independenței României, nimeni nu s-a mai îndoit de apropiata eliberare a tuturor românilor subjugăți. În satele de peste munți iminența unei Plevne a Transilvaniei a fost considerată, începînd de la această dată, ca un lucru firesc, inevitabil.

Proclamarea independenței României a avut o adîncă influență asupra atitudinii politicii Partidului național din Transilvania, care, printr-un *Memorial* redactat de George Barițiu în 1881 — destinat străinătății — afirma că „națiunea română niciodată nu se va împăca cu sistema dualistă austro-ungară”, ci va lupta cu perseverență pentru realizarea năzuințelor sale. *Memorialul* românesc a avut un larg ecou în coloanele unora din marile ziare occidentale — îndeosebi franceze — care au ținut să releve îndreptățirea poporului român la libertatea și unitatea sa națională¹.

O puternică pledoarie pentru desăvîrșirea unității politice aflăm în această perioadă în ziarul „Dacia viitoare”, organul cercului socialiștilor români de la Paris, care la începutul anului 1883 arăta într-un articol că „unirea (din 1859) e incompletă” fiindcă trei milioane de români aflați peste Carpați, „care vorbesc aceeași limbă și au aceleași sentimente ca și noi au rămas în afara hotarelor României”. „*Voim Dacia* — declara ziarul socialist — *așa cum fu ea, fiindcă istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul ne dau dreptul de a aspira la o Dacie română...* Dacă dreptul —

¹ Vezi T.V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, VII, Sibiu, 1913, p. 70.

se afirma în continuarea articolului — are vreo putere pe acest pământ, atunci Transilvania și celelalte părți ale vechii Dacii unde românii sînt în majoritate, trebuie să fuzioneze și se vor fuziona mai curînd sau mai tîrziu cu statul român”¹.

Această convingere, unanim împărtășită pe ambele versante ale Carpaților, a dat naștere în anul 1884 lozincii lansate de ziarul „Tribuna” de la Sibiu: *Soarele pentru toți românii de la București răsare.*

Lozinca „Tribunei” era nouă numai prin plasticitatea și spiritul ei mobilizator, deoarece, ca idee, ea fusese exprimată încă de la începutul secolului. Într-adevăr, la 5 decembrie 1810 profesorul transilvănean Moise Nicoară, emigrat în Țara Românească, îi scria lui Petru Maior, îndată după sosirea sa la București, precizîndu-i că îi scrie dintr-o „țară la care cu atît mai ales ni se cuvine a privi, cu cît de asta se ține onoarea noastră mai vîrtos, fiindcă din toate părțile care le lăcua nația noastră numai asta a ținut numele acesta urechilor noastre așa dulce, ochilor așa înălțat, așa strălucit, atîtor ginte vrednic de invidie, adică română, și fiindcă aici se află mijlocurile mai puternice, care întrebuințîndu-le astăzi, mîne multe folositoare urmări cu laudă ar putea ferici romulenii (românii — n.n.) surpați”². Peste o jumătate de veac, după ce între timp se realizase Unirea Principatelor, iar orașul București devenise capitala României lui Cuza, ideea va primi o și mai precisă formulare prin pana lui Iosif Vulcan care, după o călătorie făcută la București, scria în 1868: „București,

¹ Vezi *Gîndirea social-politică despre Unire*, București, Editura politică, 1966, p. 321, 322.

² Dr. Cornelia Bodea, *Moise Nicoară*, Arad, 1943, p. 145.

București, ce farmec divin îmi inundă inima când rostesc acest cuvânt ! Ce fericire cerească mă împresoară când îmi revine în minte memoria acestui oraș. Și inima parcă îmi tremură când încerc a descrie impresiile și suvenirile mele de pe malurile Dîmboviței. București, București — exclama în continuare călătorul transilvănean, care cu un an mai înainte vizitase Viena, Berlinul și Parisul — tu nu posezi grandetea orașelor de la Apus, și totuși în ochii mei apari mai admirabil; tu n-ai splendoarea lor, și totuși ești mai luminos, tu nu te poți lăuda cu frumusețea aceloră, însă pentru mine ești mai încântător. Pentru ce? De ce pieptul meu se agită de simțăminte dumnezeiești la amintirea ta? Tu nu-mi răspunzi — încheia profetic Iosif Vulcan — dar inima îmi șoptește tainic: « *Pentru că ești capitala românilor* ». *Capitala românilor*? *Da...vei fi!*"¹

Principiul solidarității naționale devenind astfel un principiu de bază al întregii societăți românești, în anul 1891 s-a întemeiat la București o societate cultural-politică care și-a făcut din susținerea și promovarea lui o adevărată dogmă: „*Liga pentru unitatea culturală a românilor*“. Noua societate, printre ai cărei conducători au figurat cele mai reprezentative personalități ale culturii și politicii românești — V. A. Urechia, A. D. Xenopol, Alexandru Odobescu, Barbu Delavrancea, I. L. Caragiale, Alexandru Vlahuță, George Coșbuc, Spiru Haret, Victor Babeș, Nicolae Iorga, Take Ionescu, Nicolae Filipescu — a desfășurat una din cele mai largi activități naționale, organizînd nenumărate manifestații patriotice și publicînd un considerabil număr

¹ „Familia“, 1868, nr. 38.

de cărți și broșuri pentru relevarea unității poporului român¹.

Un important rol a jucat „Liga culturală” în 1894, cînd s-a judecat la Cluj marele proces al Partidului național român, care, prin *Memorandumul* din 1892, protestînd împotriva asupririi poporului român, arătase împăratului că politica austro-ungară „e diametral opusă cu dezvoltarea întreagă a vieții noastre politice și istorice de peste o mie de ani, opusă cu aspirațiunile politice tradiționale ale poporului român și cu interesele lui de existență națională, opusă și cu cerințele organizațiilor constituționale ale statelor moderne”. În locul unei soluții constructive, guvernul din Budapesta a trimis în judecată, sub învinuirea de trădare, întregul comitet memorandumist, ai cărui membri, în frunte cu bătrînul Ioan Rațiu, au fost condamnați cu toții la închisoare². „Liga” a luat cu îndrăzneală apărarea atitudinii politice a acuzaților transilvăneni, izbutind să transforme procesul de la Cluj într-un mare proces național cu adînc răsunset în opinia publică europeană. În toate capitalele de județ ale vechii Româнии s-au organizat mari întruniri de protest împotriva vindicativei sentințe, iar la București au apărut diferite ziare ad-hoc cu titluri dintre cele mai semnificative: „Iridenta română”, „Golgota”, „Turda”, „Tinerimea română”.

Întreaga presă română, în frunte cu marile cotidiene „Românul”, „Timpul”, „Naționalul”, „Adevărul”,

¹ Vezi N. Iorga, *Liga culturală* (în anexă, *Date istorice din viața Ligii culturale*, culese de Barbu Teodorescu), București, 1930; Vezi și lucrarea recentă a lui Vasile Netea *Les antécédents et la lutte de la „Ligue culturelle” pour l'unité nationale*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1965, nr. 3, p. 547—570.

² Vezi pentru amănunte, Vasile Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947.

„Lupta“, „*L'Indépendance Roumaine*“, a publicat ample articole și reportaje asupra odiosului proces, înfierînd politica de oprimare națională urmărită de guvernul claselor dominante maghiare. O atitudine dintre cele mai energice a adoptat ziarul „Munca“, organul Partidului social-democrat, care într-un articol publicat la 15 mai 1894 arăta că procesul de la Cluj „nu e decît rezultatul asupririi românilor de către clasa asupritoare maghiară“, fără a identifica însă această clasă cu totalitatea poporului maghiar. „Toți oamenii cinstiți și sinceri — afirma ziarul socialist — simpatizează cu acuzații, cu populația românească din Ungaria, care se agită și vrea să aibă drepturile ei... Purtarea stăpînirii maghiare — declara în încheiere „Munca“ — este nedemnă, procesul intentat românilor este condamnabil din toate punctele de vedere; aceasta — conchidea ziarul — este părerea noastră, a socialiștilor“¹.

La acțiunile patriotice ale „Ligii“ și ale presei s-a asociat și Academia Română, care la 1 iunie 1894, sub semnătura președintelui și a tuturor membrilor săi, a adresat un *Apel către toate corpurile învățate din lume* — academii, institute de știință, asociații culturale — *privitor la persecuțiunile românilor din Transilvania și Ungaria*. „Academia Română — se afirma în acest apel — cercetătoare a istoriei neamului românesc, păstrătoare a limbii națiunii românești și centru de activitate a culturii românești, face un călduros apel la membrii institutelor de cultură ale întregului neam omenesc, ca să se intereseze de cauza cea dreaptă a românilor din Transilvania și Ungaria, care e totodată o cauză de cultură generală. *Numai încetînd ura dintre*

¹ Vezi *Presa muncitorească și socialistă din România*, București, 1966.

națiuni — se arată în continuare — și luptele cu scop de a se distruge unele pe altele, pacinica și armonica dezvoltare a omenirii prin știință și arte va fi asigurată și lumea va da un spectacol demn de eforturile ce au făcut și fac spiritele superioare, care de secole lucrează la progresul constant al omenirii”¹.

Apelul Academiei Române a fost însoțit de numeroase mitinguri organizate de către filialele „Ligii” în marile metropole apusene — Paris, Londra, Roma, Bruxelles ș.a. — la care au luat cuvântul, pe lângă reprezentanții „Ligii”, și anumiți oameni de știință ca profesorii Ernest Lavisse, W. R. Morfill, A. H. Carlyle etc.² Numeroși oameni politici și scriitori și-au manifestat în scris solidaritatea cu lupta pentru libertate a poporului român, printre aceștia aflându-se W. Gladstone, fostul premier al Angliei, Casimir Périer, fostul președinte al Republicii Franceze, Georges Clemenceau și Al. Ribot, viitori prim-miniștri ai Franței, deputatul italian M. R. Imbriani, istoricul Cesare Cantu, romancierul Emile Zola, poezii Fr. Mistral, Giosuè Carducci, Leconte de Lisle, precum și un mare număr de zia-riști.

Prin intermediul „Ligii”, cu o prefață de V. A. Urechia, o bună parte din aceste intervenții au fost adunate în anul 1894 în volumul *Voci latine*, constituind o puternică încurajare pentru rezistența celor oprimați.

¹ „Analele Academiei Române”, tom. XVII, p. 6—9.

² Vezi G. Moroianu, *Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933.

II

LUPTA NAȚIONALĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea

La începutul secolului al XX-lea, lupta pentru unitatea națională dobândește un ritm din ce în ce mai accelerat. Tinerii scriitori și cărturari transilvăneni — Octavian Goga, St. O. Iosif, Ilarie Chendi, Octavian C. Tăslăuanu, Ioan Agârbiceanu, Ioan Lupaș, Alexandru Ciura, Silviu Dragomir — se adună în jurul revistei „Lucaefărul” (1 iulie 1902), atrăgând în frontul lor și pe scriitorii și istoricii transcarpatini: N. Iorga, Vasile Pirvan, Mihail Sadoveanu, Victor Eftimiu, Emil Gîrleanu, Cincinat Pavelescu, Corneliu Moldovan, C. Sandu-Aldea...¹ „Lucaefărul” devine astfel „pe pământul neiber — după afirmația lui N. Iorga, care prin revista „Semănătorul” de la București urmărea și el aceeași țintă — un simbol al unității românești”². Paginile de foc ale „Lucaefărului” înflăcărează inimile unei întregi generații, răscolesc adînc cugetele românești, fac neconținut apel la înfrățirea românilor de pretutindeni, propovăduindu-se mobilizarea națională. Poezia lui Oc-

¹ Vezi pentru istoricul și semnificația revistei „Lucaefărul”, Vasile Netea *De la Petru Maior la Octavian Goga*, București, 1944, p. 287—297.

² N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, 1934, II, p. 78.

tavian Goga — al cărui prim volum apare în 1905 — pătrunde adînc în toate conștiințele, le zguduie, le înalță, devine o lozincă patriotică. Jalea Ardealului e exprimată în versuri de o captivantă înduioșare și energie. Iată tabloul din elementele căruia se împletea cîntarea noului bard:

*La noi sînt codri verzi de brad
Și cîmpuri de mătasă,
La noi atîția fluturi sînt
Și-atîta jale-n casă.
Privighetori din alte țări
Vin doina să ne-asculte,
La noi sînt cîntece și flori
Și lacrimi multe, multe.*

*La noi de jale povestesc
A codrilor desîșuri,
Și jale duce Murășul
Și duc tustrele Crișuri.*

În 1906, în urma unui raport al lui Titu Maiorescu, constatînd că poeziile lui Goga „reprezintă și rezumă iubirea și ura, durerile și speranțele unui neam amenințat în existența sa”, Academia Română încunună tîmplele tînărului poet cu laurii unui mare premiu ¹, confirmînd încă o dată nezdruclinata solidaritate națională.

Cu aceeași însușire erau scrise și articolele și monografiile lui N. Iorga, care între anii 1898—1914 — călîcînd pe urmele lui N. Bălcescu și M. Eminescu — a

¹ Titu Maiorescu, *Critice*, București, 1966, Editura pentru literatură, p. 580.

întreprins numeroase călătorii în Transilvania pentru a studia istoria și viața românilor de aici. Rezultatele cercetărilor sale sînt cuprinse îndeosebi în cele două mari lucrări intitulate: *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească* (2 vol., 1906) și *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria* (2 vol., 1915).

Constatările lui N. Iorga subliniau în mod categoric că „oricît s-ar sili orișicine, rădăcina noastră nu poate fi smulsă din adîncimea unui pămînt care a numit pe străbunii noștri întîii născuți ai săi”¹ și că, în ansamblul ei, „cultura românească e una singură”².

În anii 1906 și 1911 se produc două evenimente care pun într-un nemijlocit contact mii de români de pe ambele versante ale Carpaților: expoziția jubiliară de la București, organizată pentru aniversarea a patru decenii de domnie a lui Carol I și aniversarea a 50 de ani de la întemeierea „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” („Astra”), sărbătorită la Blaj.

La cea dintîi, alături de intelectualii care se cunoșteau din paginile revistelor „Luceafărul” și „Semănătorul”, a participat și un imens număr de țărani, în frunte cu renumitele coruri bănățene organizate de Ioan Vidu, care s-au luat la întrecere cu corurile țărănești din vechea țară. „A fost — scria un cronicar contemporan — o culme a istoriei noastre contemporane în producțiile acestor coruri, în acea atingere înduioșătoare a flamurilor, în acea îmbrățișare frățească între fiii răzleți ai diferitelor provincii. Pentru moment — adăuga cronicarul profetic — poate nu ne dăm

¹ N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Banat*, II, p. 724.

² N. Iorga, *Partea românilor din Ardeal și Banat în cultura românească*, Vălenii de Munte, 1911, p. 1.

destul de lămurit seama de importanța evenimentului... dar roadele acestor manifestări pot fi dintre cele mai hotărâtoare pentru soarta noastră în viitor”¹. La Blaj, aniversarea „Astrei” fiind considerată ca un adevărat „triumf al culturii românești”, s-au adunat fruntașii intelectualității române de pretutindeni — Andrei Bârseanu, Vasile Goldiș, N. Iorga, I. L. Caragiale, George Coșbuc, Octavian Goga, St. O. Iosif, Ion Agârbiceanu, Zaharia Bârsan, Sextil Pușcariu, Simion Mehedinți, Alexandru Ciura, Victor Eftimiu, compozitorul Iacob Mureșianu, artiștii Aristița Romanescu și Petre Liciu — precum și 30 000 de țărani în fruntea cărora a zburat, decolînd de pe Cîmpia Libertății, marele geniu al văzduhului românesc, Aurel Vlaicu.

Numărul participanților veniți din Muntenia și Moldova — preciza ziarul „Tribuna” — a fost de aproape 500². „Zilele de la Blaj (15—17 august) — scria același ziar — vor rămînea unul din marile semnale de lumină cari vor străbate prin veacuri, arătîndu-se că-rarea ce avem să urmăm, căci aceste zile ne-au dat, deplină ca niciodată în trecut, sinteza vieții noastre naționale... Slăvite să rămînă aceste zile pentru totdeauna — adăuga «Tribuna» în încheiere — slăvit pămîntul care le-a ocrotit. Unitatea noastră sufletească nu și-a găsit niciodată o expresie mai minunată decît în aceste zile la Blaj”³.

Un nou avînt ia în această perioadă și viața politică. În 1903, ca o consecință a dezvoltării proletariatului român, se înființează secția română a Partidului social-democrat din Ungaria, care va edita publicațiile „Votul

¹ Ilarie Chendi, *Impresii*, București, 1908, p. 82.

² „Tribuna”, Arad, 1911, 30 august.

³ Idem.

poporului“ — (11/24 ian. 1903, Timișoara) și „Adevărul“ — „Glasul poporului“ — cu subtitlul „Organ al partidei democratice din Ungaria, Foaie pentru poporul muncitor român“ (16 august 1903, Budapesta). Spiritul patriotic de care erau călăuzite aceste publicații, care aveau să cunoască numeroase suspendări, ca și poziția de pe care luptau pentru satisfacerea revendicărilor social-economice și naționale ale românilor din Transilvania este puternic relevat printr-un articol publicat de „Votul poporului“ la 13 februarie 1904, în care se afirmă că „poporul român este cel mai disprețuit, cel mai batjocorit dintre popoarele din Ungaria“¹. Aceeași constatare o făcea și „Adevărul“ care, la 1 mai 1906, scria că „românii din această țară sînt cei mai apăsăți, sînt lipsiți de drepturile cele mai elementare“². Deși lupta „pentru drepturile milioanelor de muncitori ai poporului român“, „Adevărul“, ca și „Votul poporului“, îmbrățișa cu aceeași energie și lupta celorlalte popoare oprite din Austro-Ungaria. „Nu sîntem naționaliști — declara „Adevărul“ la 9 decembrie 1906 — dar ca un partid care luptă pentru libertățile tuturor popoarelor din această țară, protestăm cu indignare contra apăsării uneia sau alteia dintre naționalitățile din această țară“³.

Înființarea secției românești a Partidului social-democrat din Ungaria, al cărei prim congres s-a ținut la Lugoj, în 24 — 25 decembrie 1905, a contribuit într-o largă măsură la dezvoltarea solidarității clasei muncitoare de pe ambele versante ale Carpaților, anticipînd desăvîrșirea unității politice. Delegații secției transilvă-

¹ Vezi *Presa muncitorească și socialistă din România*, București, 1966, vol. II, p. I, pag. 486.

² Idem, p. 572.

³ Ibidem, p. 571.

nene vor participa rînd pe rînd la congresele sindicatelor și ale Partidului social-democrat din România, iar reprezentanții acestuia vor lua parte la congresele și conferințele secției. Datorită cluburilor muncitorești, înființate de această secție, au pătruns în Transilvania publicațiile periodice socialiste din România, și îndeosebi ziarul „România muncitoare”, precum și un însemnat număr de scrieri politice și literare. Cu sprijinul cercului „România muncitoare” de la București s-au înființat bibliotecile românești sindicaliste de la Brașov, Sibiu și din alte orașe. Legăturile între muncitorii români din Transilvania și cei din România erau atît de strînse, încît la 13 august 1906, în urma congresului sindicatelor de la București, la care, pe lîngă reprezentanții Bucovinei, a participat și o numeroasă delegație transilvăneană, ziarul „România muncitoare” scria că, prin această participare, „a fost zămislită și trainic încheată marea Românie socialistă”¹.

Ca răspuns la vizitele socialiștilor români de peste munți, I. C. Frimu, unul din principalii conducători ai mișcării socialiste din România, participă la congresele secției de la Timișoara și Arad din anii 1906 și 1907. Deși autoritățile maghiare l-au împiedicat să ia cuvîntul la aceste congrese, totuși prezența sa a avut un adînc răsunset în suflul muncitorimii transilvănene. În urma congresului de la Timișoara, despre care I. C. Frimu a scris entuziaste rînduri în „Adevărul”, fruntașul socialist de la București a primit de la unul din muncitorii din Transilvania o înflăcărată scrisoare, din care desprindem următoarele: „Ție, tovarășe din

¹ Vezi I. Cicală, *Legăturile mișcării muncitorești din România și Ungaria din perioada 1900—1914*, în „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, tom. 3, nr. 1—4, ian.-dec. 1957, p. 247—262.

România, îți zicem: spune fraților din România... că stăm înaintea luptei crâncene.... spune tovarășilor că simțim cu voi, sîntem cu voi“¹.

Ideea necesității consolidării legăturilor între socialiștii români din Transilvania și cei din România era în același timp preconizată și într-un articol al lui M.Gh. Bujor, care afirma: „Privirea ni se îndreaptă mai întîi... către cei care grăiesc în aceeași limbă... *Aceleași interese și dureri ne leagă, același scop unic ne încălzește, același grai ne înlesnește înțelegerea, propaganda, schimbul de idei, de publicații, de servicii; să ne întindem dar mîna cu frăție*“².

Prin toate organizațiile și publicațiile sale, mișcarea socialistă de pe ambele laturi ale Carpaților contribuia astfel la întărirea unității poporului român și deschidea largi perspective pentru desăvîrșirea ei politică.

La 10 ianuarie 1905 Partidul național român, care în 1869, pentru a evita recunoașterea încorporării Transilvaniei la Ungaria, luase hotărîrea de a nu lua parte la lucrările parlamentului din Budapesta — hotărîre confirmată și de congresul din 1881 — constatînd lipsa de eficacitate a acestei tactici, s-a pronunțat pentru abandonarea ei și participarea la viața parlamentară.

Concomitent cu hotărîrea de a intra în parlament, hotărîre luată sub presiunea opiniei publice și îndeosebi a generației tinere, conducerea partidului a ținut să-și formuleze încă o dată vechile obiective ale luptei naționale. „Pretindem neclintit — se afirma în rezoluția din 1905 — recunoașterea poporului român ca indivi-

¹ *Presa muncitorească și socialistă*, II, p. II, pag. 576.

² Idem, p. 575.

dualitate politică alcătuitoare de stat și asigurarea dezvoltării sale etnice și constituționale, prin instituțiuni de drept public... Nu numai că pretindem din nou — se arăta în continuare — conform programului național punerea în deplină vigoare și respectarea legii pentru egala îndreptățire¹, ci pretindem revizuirea și conformarea tuturor acelor legi ulterioare, a căror dispoziție taie în principiiile acelei legi fundamentale. În consecință — se sublinia mai departe — pretindem ca în administrație, justiție și instrucțiune uzul limbilor popoarelor din patrie să fie asigurat prin lege, în așa măsură și în așa chip, ca fiecare popor din patrie să fie judecat, administrat și instruit în limba sa proprie, iar funcționarii publici să fie numiți în orice ținut dintre fiii poporului care îl locuiește, funcționarii fiind obligați „să cunoască în graiu și scris limbile popoarelor în mijlocul cărora sînt aplicați“.

Programul prevedea totodată și numeroase revendicări social-economice, introducerea sufragiului universal, desființarea fidei-comisurilor (marile moșii ale nobilimii, a căror proprietate și indivizibilitate era asigurată prin legi speciale — *n.n.*), „împroprietărirea corespunzătoare a țăranilor“ prin vinderea moșiilor statului, inalienabilitatea și indivizibilitatea minimului de proprietate țărănească, schimbarea legii pădurilor „spre mai marea ușurare a poporului“, reformarea radicală a legilor fiscale prin reducerea impozitului agricol și prin stabilirea unei „contribuții progresive“, și totodată prin desființarea dărilor pentru minimul de existență și pentru articolele de consum alimentară. Nu erau uitate nici interesele muncitorilor, cerîndu-se

¹ E vorba de legea naționalităților din 1868.

o legislație care să facă „imposibilă exploatarea lor din partea întreprinzătorilor”¹, deși acestea aveau să fie uitate mai târziu.

Deși în condiții cu totul ingrate, avînd de luptat atît cu dispozițiile unei legi electorale care, aplicîndu-se numai în Transilvania, împiedica majoritatea populației românești de a putea vota, cît și cu abuzurile și samavolniciile administrației de stat, Partidul național român a participat pînă în 1918 la trei alegeri parlamentare. La prima dintre ele (1905), deși s-au depus candidaturi în toate circumscripțiile care aveau majoritate românească, nu s-au putut alege, din cauza ingerințelor administrației — la o populație de 2 800 040 — decît abia 8 deputați români². Printre cei căzuți se afla însuși președintele partidului, bătrînul Gheorghe Pop de Băsești, căruia nu i se va permite niciodată intrarea în Cameră. Sîrbii și slovacii, pentru aceleași motive, au putut alege numai cîte unul. La a doua alegere (1906), numărul deputaților români aleși pe listele Partidului național s-a ridicat la 14³, în 1908, în urma alegerii parțiale de la Beiuș, va intra în Cameră și cutezătorul memorandist Vasile Lucaciu, pentru ca apoi, la alegerile din 1910, care s-au făcut în condiții de excesivă teroare, să nu se mai poată alege decît 5. Acești deputați — Vasile Damian (Baia de Criș), Teodor Mihalî (Ileanda), Ștefan Ciceo Pop (Sibiu), Nicolae Șerban (Făgăraș), Alexandru Vaida-Voevod (Arpaș)—au fost ultimii reprezentanți români ai Transilvaniei în parlamentul din Budapesta. Printre

¹ Vezi T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, 1915, vol. VIII, p. 169–171.

² Vezi numele lor în T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 174.

³ Ibidem, p. 228.

cei împiedicați de a intra în Parlament la alegerile din 1910 se aflau, alături de Gheorghe Pop de Băsești, președintele partidului, Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Vasile Goldiș, Iuliu Maniu. Abuzurile și samavolnicile comise la aceste alegeri au inspirat lui Octavian Goga piesa *Domnul notar*, în care poetul înfiera pe agentul tipic al administrației austro-ungare, chemat să pună în aplicare draconicele dispoziții guvernamentale.

În 1912, în vederea viitoarelor alegeri, legea electorală suferea o neașteptată modificare, luându-se măsuri, printr-o nouă fixare a circumscripțiilor de votare, ca populația românească din județele Alba de Jos, Bistrița, Cluj, Făgăraș, Hunedoara, Solnoc-Dobica, Turda-Arieș, Tîrnava Mare, Tîrnava Mică, Sibiu, să fie admisă la vot abia într-o proporție de 2 — 3 la sută ¹.

Hotărîrea Partidului național român de a intra în lupta parlamentară venea tocmai la timp, fiindcă, la începutul secolului al XX-lea, politica de opresiune națională practică de guvernul claselor dominante din Ungaria luase forme din ce în ce mai grave și mai amenințătoare. După statistica publicată în anul 1906 de către guvernul maghiar, numărul funcționarilor superiori din Transilvania cuprindea abia 5,4 la sută români, în comitate și orașe 7,4 la sută, iar ca notari sătești, 20,8 la sută. Justiția se afla în mîinile maghiarilor și sașilor în proporție de 94,4 la sută ².

¹ Ion Enescu, Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere economic-cultural*, București, 1915, p. 130—131.

² *Magyar Statisztikai közlemények*, Budapesta, XVI, 1906, p. 136—145.

Apogeul acestei politici a fost atins în anul 1907 prin legile școlare impuse de contele Albert Apponyi, ministrul instrucțiunii publice, prin care se urmărea completa maghiarizare a învățământului românesc, chiar dacă acesta era susținut prin mijloacele proprii ale românilor. Prin articolul 20 al legii lui Apponyi se prevedea ca învățătorii, indiferent de caracterul școlii și de faptul că beneficiau sau nu de ajutor de la stat, erau obligați a dezvolta și întări în spiritul elevilor sentimentul de alipire către patria maghiară și conștiința apartinerii la națiunea maghiară. Deși combătută cu energie atât de către cei doi mitropoliți români — Ioan Mețianu (ortodox), Victor Mihali (greco-catolic), cât și de către deputații Partidului național, care pentru demascarea caracterului șovinist al legii au organizat și numeroase adunări populare, legea Apponyi, dată fiind absoluta majoritate maghiară a Parlamentului, a fost votată fără a se ține seama de protestul românilor, și a devenit unul din principalele instrumente de deznaționalizare. Pe baza acestei legi, în decurs de numai trei ani (1908—1910), după înseși statisticile publicate de guvernul maghiar, au fost desființate nu mai puțin de 420 de școli românești. Aceeași soartă în anii următori le pîdea și pe celelalte. Analfabetismul constituia o adevărată plagă pentru întreaga populație rurală. În anul 1910, numărul neștiutorilor de carte din Transilvania reprezenta 48,9 la sută din populație, iar în Maramureș, el se ridica la 73,2 la sută ¹.

Deși restrîns ca număr, grupul deputaților români din Parlamentul maghiar a desfășurat — în strînsă colaborare cu reprezentanții sîrbilor și slovacilor cu care

¹ *La Transylvanie*, II, București, 1938, p. 833.

constituiau un club parlamentar comun — o intensă și îndrăzneată activitate de opoziție. Chiar în prima cuvîntare rostită în Parlament de deputatul Teodor Mihali, în numele tuturor reprezentanților Partidului național, se protesta împotriva faptului că nu se respectau legile fundamentale cu privire la drepturile naționalităților, și se demasca permanenta falsificare a voinței majorității populației, cerîndu-se, pentru respectarea „voinței adevărate a națiunii”, introducerea sufragiului universal¹. Votul universal, „fără considerare la rasă și naționalitate”, era cerut în aceeași sesiune și de deputații Ștefan Ciceo Pop, Aurel Vlad și Ioan Suciu, care au făcut un sever rechizitoriu politicii de maghiarizare. Cu și mai multă energie se exprima această atitudine într-un manifest electoral din anul 1906, semnat de deputatul român Teodor Mihali și de deputatul slovac Milan Hodza. „Enunțăm — se declara în manifest — că popoarele de naționalitate nemaghiară ale acestei țări nu vor abdice niciodată și de dragul nimănui de la drepturile și aspirațiile lor naționale. Dimpotrivă, pretind tocmai asigurarea deplină a acestor drepturi, pe baza legilor constituționale, și declară solemn că nici-cînd individualitatea lor națională nu și-o vor contopi în ființa altor neamuri străine”².

Consecvenți cu acest principiu, deputații români au combătut pas cu pas toate legile reacționare și șoviniste aduse în discuția Parlamentului, făcîndu-se purtătorii de cuvînt — în limitele concepțiilor burgheze — ai revendicărilor și aspirațiilor maselor oprimăte, și ținînd totodată un strîns contact cu guvernul și partidele politice de la București.

¹ T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 179.

² T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 218.

Pentru susținerea și popularizarea programului și a atitudinii partidului, precum și a intervențiilor parlamentare ale reprezentanților săi, în anul 1907 s-a înființat la Budapesta cotidianul „Lupta“, avînd ca director, în primul său an de apariție, pe Al. Vaida-Voevod și apoi pe Vasile Lucaciu. Ca publicație cu caracter poporal, destinată maselor țărănești, s-a editat foaia săptămînală „Poporul român“, a cărei conducere a fost încredințată deputatului Aurel Vlad.

În această activitate se află sursa popularității de care s-au bucurat în această perioadă deputații Coriolan Brediceanu, Vasile Goldiș, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Teodor Mihali, Ștefan Ciceo Pop, Ioan Rusu-Șirianul, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad — precum și contribuția pe care, împreună cu reprezentanții clasei muncitoare, aveau să o aducă la actul Unirii.

Nu în toate împrejurările și nu în toate manifestările conducătorii Partidului național — partid cu caracter burghez — au găsit însă calea cea mai indicată, și nu întotdeauna metodele întrebuintate au fost cele mai judicioase. Cercetînd activitatea parlamentară a reprezentanților acestui partid, aflăm și unele discordanțe între declarațiile unora dintre ei — care, în anumite circumstanțe, constrînși de situația politică existentă, au invocat datoria fidelității față de statul asupritor și totodată necesitatea menținerii monarhiei austro-ungare — și între aspirațiile reale ale poporului român, al căror țel final era înfăptuirea unității naționale. Problema organizării politice a maselor a fost apoi lăsată în mod permanent pe planul al doilea, iar revendicările lor social-economice, îmbrățișate cu precauție. Această latură a activității Partidului național a fost criticată chiar de către unii din fruntașii săi

care, după alegerile din anul 1910 — cu prilejul cărora preotul Vasile Mangra, unul din fruntașii partidului, a îmbrățișat programul guvernamental maghiar — s-au adunat în jurul poetului Octavian Goga și au început, prin ziarul „Tribuna“ de la Arad, o vie campanie împotriva lui Mangra și a conducerii partidului. Alături de Goga s-au grupat îndeosebi elementele tinere — Ilarie Chendi, care și-a dovedit și în această campanie marile calități de polemist și pamfletar, Ioan Lupaș, Ioan Agârbiceanu, Alexandru Ciura, Silviu Dragomir — cunoscuți din paginile revistei „Luceafărul“, dar și unii luptători mai vîrstnici ca R. Ciorogariu, directorul seminarului din Arad, Nicolae Oncu, directorul băncii „Victoria“ din același oraș, Nicolae Ivan, asesor consistorial la Sibiu, membri, ca și Goga, ai comitetului național, și alții. Sub lozinca „premenirii cadrelor conducătoare și a programului partidului“, gruparea tribunistă — ai cărei exponenți și-au înaintat demisia din comitetul partidului — numită și gruparea „oțeliților“, a purtat timp de aproape doi ani o îndrăjită luptă împotriva unor elemente socotite învechite și a practicilor politice considerate desuete. Din domeniul politic lupta a trecut și în sectoarele economic și cultural, „oțeliții“ preconizînd o înnoire totală a societății românești din Transilvania. Ca răspuns la mișcarea „oțeliților“ și a „Tribunei“, comitetul partidului a înființat la Arad — suprimînd ziarul „Lupta“ de la Budapesta — un nou ziar intitulat „Românul“, care, pus sub direcția lui Vasile Goldiș, a apărut cu energie pozițiile tradiționale și oficiale ale partidului. În cele din urmă, lupta dintre „Tribuna“ și „Românul“ a degenerat într-o luptă între „tineri“ și „bătrîni“, ambele tabere aducîndu-și grave învinuiri de ordin personal, utilizate copios de

către presa cercurilor guvernamentale maghiare. La 12 martie 1912, în urma intervenției cercurilor politice de la București, care nu admiteau o diminuare a prestigiului Partidului național român, „Tribuna” a fost silită să-și înceteze apariția, redactorii săi intrînd în redacția „Românului”, iar Octavian Goga și R. Ciorogariu și-au reluat locul în comitetul combătut pînă în ajun¹.

Mediația între cele două grupuri a fost făcută de C. Stere.

Atitudinea precaută a conducătorilor partidului, a cărui existență legală, ca partid național, nu fusese recunoscută niciodată, era determinată de severitatea cu care erau urmărite și sancționate, sub numele de „trădare de patrie”, toate manifestările politice care ar fi preconizat dezmembrarea statului ungar. Declarațiile incriminate de unii publiciști și istorici, au fost dictate de condițiile obiective ale luptei, ele exprimînd nu gîndul sincer al celor ce le rosteau, ci exclusiv necesitățile de ordin tactic ale unei lupte de lungă durată și profund disproporționate în ceea ce privește natura și efectivele forțelor antagoniste. Puterii imense a imperiului austro-ungar, care la începutul secolului al XX-lea dispunea de o populație de 50 000 000 de locuitori și de considerabile mijloace represive militare și economice, la care se adăuga și alianța cu Germania lui Wilhelm al II-lea, conducătorii românilor nu-i puteau opune decît rezistența morală a unei populații încătușate de aparatul de stat și complet dezarmate. Datorită acestei disproporții de forțe unii

¹ Vezi în legătură cu această luptă: Al. Vaida-Voevod, *Mangra Tisza și „Tribuna”*, Brașov, 1911; Octavian Goga, *Ce e „Tribuna” zilelor noastre?* Arad, 1911; R. Ciorogariu, *Spre prăpastie*, Arad, 1911.

dintre exponenții politici transilvăneni, într-o vreme cînd însăși România era încadrată în sistemul diplomatic al puterilor centrale, au crezut — în mod greșit — că oprirea la care erau supuse popoarele din Austro-Ungaria ar putea fi înlăturată printr-o reorganizare a imperiului pe baze federaliste, care ar fi acordat tuturor acestor popoare, recunoscîndu-li-se teritoriul național, o largă autonomie administrativă, culturală și politică. Teoreticianul acestui proiect a fost cu deosebire publicistul Aurel C. Popovici, care în anul 1906, pentru a contribui la rezolvarea problemei naționale și a crizei constituționale din imperiul habsburgic, a tipărit la Leipzig lucrarea intitulată *Die Vereinigten Staaten von Gross Österreich* (Statele Unite ale Austriei Mari), prin care propunea împărțirea Austro-Ungariei în 15 state naționale unite între ele pe baza unei constituții federale și a unui monarh comun. Cele 15 state proiectate de Aurel C. Popovici erau: Austria germană, Boemia germană, Moravia germană (Silezia), Boemia (Cehia), Ungaria, Transilvania, Croația, Galiția apuseană, Galiția răsăriteană, Slovacia, Ucraina (Rutenia subcarpatică), Voivodina (sîrbească), Secuimea, Tirolul, Triestul¹.

La apariția ei, lucrarea lui A.C. Popovici care, pentru realizarea federalizării, credea că se poate sprijini pe însuși moștenitorul tronului, arhiducele Franz Ferdinand, cunoscut ca adversar al sistemului dualist, a provocat un viu interes în întreaga Europă, și mai ales — cu reacții diferite — în țările amintite. Considerată de unii români și de către popoarele slave ca una

¹ Vezi pentru detalii Aurel C. Popovici, *Stat și națiune — Statele Unite ale Austriei Mari* — traducere din limba germană, cu o prefață de Petre Pandrea, București, 1939, p. 242—250.

din soluțiile temporare acceptabile pentru slăbirea imperiului habsburgic și pentru emanciparea lor națională, ea a fost combătută cu îndârjire de către exponenții politici ai claselor dominante maghiare, care vedeau în federalizarea propusă o lovitură de moarte pentru politica de oprimare aplicată de ele.

Moartea lui Franz Ferdinand, prin atentatul de la Saraievo (28 iunie 1914) și izbucnirea războiului mondial au pus însă capăt speranțelor de eliberare prin federalizarea imperiului habsburgic, și însuși autorul teoriei federaliste, criticat adeseori cu asprime pentru concepțiile sale, a arătat, în timpul războiului, că „nu mai există nici o rațiune ca imperiul să existe, dar că sînt numeroase cele pentru care el să fie distrus, pentru ca astfel națiunile oprite să fie eliberate de sub jugul insuportabil al acestor guverne ignorante și despotice”¹.

Nici declarațiile de fidelitate smulse unor deputați și nici proiectele de federalizare ale Austro-Ungariei n-au îndepărtat însă Partidul național român de țelul final al luptei sale și nu i-au diminuat, sprijinindu-se neconținut pe aspirațiile poporului, puterea de rezistență și combativitate. Un moment critic al existenței sale s-a produs în anul 1910, cînd guvernul Kuhen-Herderváry, prin contele Tisza, ministru atunci al afacerilor interne, a încercat, nevoind să recunoască Partidul național român, să ajungă la soluționarea unora din revendicările românești prin tratative cu dr. Ioan Mihu, întemeietorul băncii „Ardeleana” de la Orăștie, una din personalitățile proeminente ale burgheziei tran-

¹ Aurel C. Popovici, *La Question Roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Paris, 1918, p. 222.

silvănene. Miha a condiționat însă acceptarea propunerilor contelui Tisza de asentimentul conducerii partidului¹, fapt ce a dus la întreruperea tratativilor începute, dar totodată și la constrângerea guvernului de a trata în anii 1913—1914 direct cu partidul nerecunoscut până atunci. Prin aceste tratative, recomandate din motive diplomatice și de guvernul de la București, contele Tisza a crezut că va putea obține, în schimbul unor vagi concesiї școlare, economice și electorale, recunoașterea, din partea Partidului național român a stării de drept existente în Ungaria. Una din cele mai arzătoare dorințe ale contelui Tisza era ca partidul să-și înceteze activitatea națională, fruntașii săi urmînd să-și continue activitatea politică în cadrul partidelor politice maghiare. Comisia de zece care a dus în acești ani tratativele cu contele Tisza — comisie formată din Gheorghe Pop de Băsești, președintele partidului, Valer Braniște, Octavian Goga, Vasile Goldiș, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Teodor Mihali, Ștefan Ciceo Pop, Al. Vaida-Voevod, Aurel Vlad — respingînd propunerile guvernului, a izbutit să consolideze poziția politică a partidului și să mențină problema românească pe vechea ei linie de intransigență².

Ceea ce a determinat guvernul maghiar să dorească o înțelegere cu Partidul național român era, pe de o parte, numărul majoritar al populației românești din Transilvania, care, în ciuda tuturor tendințelor de de-naționalizare și a falsificării statisticilor, continua să

¹ Vezi Dr. Ioan Miha, *Spicuri din gîndurile mele politice, culturale, economice*, publicate cu un studiu biografic de Silviu Dragomir, Sibiu, 1938, p. 3—94.

² Octavian C. Tăslăuanu, *Lupta dintre două neamuri*, „Convorbiri literare“, 1940, nr. 7—12.

se dezvoltă în mod ascendent — recensământul din 1910 indica numărul de 2 830 040 români față de 1 664 286 maghiari, iar pe de altă parte, rolul din ce în ce mai important pe care România îl juca în sud-estul european și în proiectele de război ale Germaniei și Austro-Ungariei. O împăcare cu românii transilvăneni însă, prin renunțarea acestora la aspirațiile lor naționale, ar fi consolidat atât statul maghiar, cât și poziția diplomatică și militară a puterilor centrale.

Prin opoziția sa față de politica guvernului claselor dominante maghiare, Partidul național român, ca exponent al națiunii române, și în strînsă colaborare cu partidele celorlalte popoare oprite, a contribuit astfel la demascarea și slăbirea sistemului dualist, preconizînd în mod permanent necesitatea lichidării lui.

În lupta sa pentru satisfacerea revendicărilor social-politice și naționale ale poporului român, Partidul național român a fost consecvent susținut de către secția română a Partidului social-democrat din Ungaria. „Socialiștii — scria „Tribuna“ la 1 iulie 1905 de pe pozițiile Partidului național român — nu ne pot fi decît soți de arme firești, căci între postulatele programului nostru nu este nici unul care ar fi împotriva năzuințelor lor. Din contra, sînt multe (care ne unesc) și mai ales este cel cardinal, sufragiul universal, necondiționat înscris în programul nostru (și al lor)“. Cuvinte tot atât de categorice se rosteau și din tabăra socialistă: „Recunoaștem — preciza „Adevărul“ la 9 decembrie 1906 — că astăzi (d-voastră, reprezentanții Partidului național român), sînteți singurii în Dietă care duc o luptă adevărat democratică... Veniți dar în mijlocul nostru — scria „Adevărul“ în continuare — dați-ne ajutor să luminăm poporul... Uniți

puterile voastre cu ale noastre și să începem lupta care va mîntui întregul popor din sclavia și mizeria în care se găsește“.

Fideli acestui principiu, în 1907, după însăși recunoașterea „Tribunei“, socialiștii români, combătînd cu energie legile șoviniste ale contelui Apponyi, „au sărit în apărarea școlii confesionale românești și s-au ridicat cu putere contra politicii de maghiarizare a guvernului“¹.

Colaborarea dintre cele două partide s-a relevat astfel atît în domeniul social, cît și în cel național, ambele urmărind, deși pe bază de ideologii și metode de luptă diferite, idealul libertății poporului român și al tuturor popoarelor oprite².

Aceeași concepție cu privire la dreptul poporului român la libertatea și unitatea sa națională era mărturisită și de către socialiștii de la București. La 10 mai 1912, printr-un manifest al comitetului executiv, Partidul social-democrat din România își afirma convingerea că „dreptul imprescriptibil al fiecărui om, al fiecărui grup etnic de a se dezvolta în limba sa și după datinile geniului său, va triumfa definitiv“³. Peste două zile, la 12 mai, în ziarul „România muncitoare“ — organ al P.S.D. — apărea un articol scris de Toma Dragu, membru al comitetului executiv, prin care se preciza că „patria e un tezaur de progres și de civilizație, e sinteza evoluției unui popor, e comunitatea de limbă și obiceiuri și e sanctuarul libertății

¹ „Tribuna“, 1908, 22 ianuarie, nr. 7.

² Vezi I. D. Suciu, *Aspecte ale colaborării Partidului național român din Transilvania, cu mișcarea socialistă*, în „Studii“, 1968, nr. 1.

³ „România muncitoare“, 1912, 12 mai.

relative. Partidul socialist — se afirma în încheiere — nu poate să nege această vie realitate: «patria»“.

Izbucnirea războiului mondial — ale cărui consecințe, prin impunerea drepturilor de autodeterminare a popoarelor ca principiu fundamental pentru reîntro-narea păcii, aveau să fie fatale Austro-Ungariei — găsea astfel pe românii din Transilvania — susținuți de românii de pretutindeni — puternic înclistați în lupta pentru eliberare și unitate națională.

III

ÎN FURTUNĂ — 1914 - 1918 —

La declanșarea războiului, adoptînd atitudinea expectativei, Partidul național, prin deputatul Teodor Mihali, anunța parlamentul din Budapesta că, fără a renunța la vechile sale revendicări, își suspendă activitatea pe toată durata războiului, în timp ce o parte din reprezentanții săi, în frunte cu Vasile Lucaciu și Octavian Goga, urmați de un important număr de publiciști și scriitori, se refugiau la București pentru a protesta de aici împotriva împilării Transilvaniei — ai cărei fii au fost mobilizați cu sutele de mii sub steagurile Austro-Ungariei — și pentru a cere intervenția militară a României.

De acum înainte ei vor fi exponenții publici ai aspirațiilor poporului român din Transilvania, fiindcă asupra tuturor celorlalți se va dezlănțui mînia neîndurată a contelui Tisza, care-i va obliga pe unii la dubioase declarații de fidelitate, iar pe cei care le vor refuza îi va trimite pe front, sau va dispune arestarea și internarea lor în închisori și lagăre. Oficioasele celor două partide românești — „Adevărul” și „Românul” — ca și alte periodice, vor fi suspendate.

La mari umilințe au fost supuși conducătorii mitropolilor și episcopilor românești, precum și ai instituțiilor economice și culturale, a căror activitate depin-

dea de consimțământul guvernului. În timpul războiului au fost deportați în interiorul Ungariei aproape 10 000 de țărani români din zona de frontieră, iar un număr de peste 3 000 intelectuali au fost arestați ca suspecti și internați în lagărele de la Sopron, Wperd, Ruszt, Szent Margitta.

Teroarea din Transilvania a îndârjit însă pe refugiații de la București care din primul moment s-au considerat mandatarii voinței întregului popor român de peste munți. Întîiul lor cadru de manifestare l-a alcătuit vechea „Ligă culturală”, care prin congresul extraordinar ținut la 14 decembrie 1914 și-a schimbat numele din „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor” în *Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor*, alegîndu-și totodată ca președinte, în mod simbolic și demonstrativ, pe bătrînul luptător transilvănean Vasile Lucaciu, numit pentru curajul și energia sa „Leul de la Sisești”. Ca vicepreședinte al „Ligii” a fost ales Barbu Delavrancea, ca secretar general, Nicolae Iorga, iar ca membri în comitet: Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Octavian Goga, Simion C. Mîndrescu și alți vechi luptători pentru cauza românilor oprimați.

În manifestul adresat țării, după schimbarea numelui și după alegerea noului comitet, se arăta în mod ferm «că „Liga” intră într-o nouă fază a ei. *Trista experiență* — se arăta în continuare — *a dovedit că o unitate culturală fără o unitate politică nu are nici o cheazășie. Pentru păstrarea unității culturale ni se impune unitatea politică. Din războiul uriaș care a împins toate neamurile* — se anunța în mod profetic — *va ieși o lume nouă. Dreptul învinge forța, voința popoarelor înlocuiește cucerirea. Stăpînirile cari nu se bizuie pe*

voința popoarelor sînt răsturnate pentru totdeauna și din aceste ruine răsare domnia dreptății. Alcătuirile vechi se desfac, iar noile alcătuirii se întemeiază pe dreptul fiecărui neam de a trăi laolaltă o viață națională și liberă»¹.

Datorită precipitării evenimentelor și noului aflux de luptători veniți de peste munți, concomitent cu „Liga” iau un mare avînt și societățile transilvănene întemeiate în București în deceniile anterioare — „Transilvania” (1867), „Căpații” (1885), „Cercul românilor de peste munți” (1909) — și se întemeiază noi asociații patriotice: „Acțiunea națională” (1914), „Legiunea ardeleană” (1914), „Federația unionistă” (1915).

Din numeroasele manifeste și proclamații lansate de aceste asociații desprindem laconicul dar categoricul angajament luat de membrii „Acțiunii naționale” — societate înființată din inițiativa doctorului Ioan Cantacuzino — la 27 octombrie 1914. „*Subsemnații — se arată în documentul iscălit de numeroși luptători politici și oameni de știință — ne legăm în fața țării să ducem o imediată acțiune pînă la realizarea deplină a neamului românesc*”².

La 15 martie 1915 se ține la Ateneul Român — urmat de o mare manifestație în sala „Dacia” — congresul românilor de peste hotare, organizat de profesorul Simion C. Mindrescu, la care participă mii de ardeleni, bănățeni, crișeni, maramureșeni.

Deschiderea congresului a fost precedată de intonarea marșului patriotic „Deșteaptă-te române”, în ca-

¹ „Epoca”, 1914, 28 decembrie.

² Vezi numele semnatarilor manifestului în „Universul”, 1914, 28 octombrie.

dențele căruia luptaseră la 1848 legiunile lui Avram Iancu, vechile chemări revoluționare păstrându-și aceeași forță de mobilizare națională. Din însemnările unui cronicar al congresului aflăm că la cîntarea versurilor

*Murim mai bine-n luptă cu glorie deplină,
Decît să fim sclavi iarăși în vechiu-ne pămînt,*

întreaga sală a fost cuprinsă de „un adevărat delir, care a electrizat pe toată lumea, topind sufletele tuturor în același cald și nestăpînit entuziasm“. O puternică impresie au produs expunerile istorice asupra situației românilor din provinciile robite și a năzuințelor lor făcute de profesorii Simion C. Mîndrescu, Vasile Stoica, Emilian Slușanschi și Ion Grămadă, precum și emoționantele discursuri rostite de Barbu Delavrancea, istoricul Ioan Ursu, ziaristul C. Mille și alți militanți, pentru desăvîrșirea unității politice. Adresîndu-se „cetățenilor viitoarei României mari“, C. Mille a declarat că „neamul acesta nu poate să aibă odihnă, cît timp toți aceia de aceeași limbă nu se vor întregi în același neam“¹. În moțiunea votată de congres s-a arătat, ca răspuns la afirmațiile guvernului maghiar și a declarațiilor obținute prin teroare, că „românii de peste hotare aflători în țară...declară monstruoase insinuările dușmanilor neamului nostru și a uneltelor lor cum că românii ardeleni ar fi mulțumiți cu stăpînirea austro-ungară și nu ar dori unirea cu România“²,

¹ „Dimineața“, 1915, 17 martie.

² Vezi broșura *Congresul românilor de peste hotare aflători în țară, 15 martie 1915*, București, 1915.

manifestându-și totodată solidaritatea „cu lupta începută... pentru a grăbi intrarea în acțiune a României“.

Sensul politic al congresului de la Ateneu, ca și justificarea organizării lui au fost concludent relevate de N. Iorga printr-un vibrant articol publicat în ziarul „Neamul românesc“. „Numărul mare al participanților — scria marele istoric — a fost cel mai decisiv răspuns față de aceia cari afirmă că oamenii aceștia nu ne vor, că ne resping chiar, că la București caută numai o pâine. Nu — sublinia N. Iorga în încheiere — ei caută un ideal, pe care l-au găsit...“¹

Activitatea reprezentanților provinciilor oprimate s-a relevat prin contribuția lor la organizarea întrunirilor și manifestațiilor publice — inițiate de „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor“, de „Acțiunea națională“, „Federația unionistă“ și de celelalte societăți patriotice — și mai ales în domeniul publicistic.

Prin transilvănenii Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Simion C. Mîndrescu, profesorul Ioan Ursu, cărora li se adaugă preoții Avram Imbroane din Banat și Ioan Moța de la Orăștie, inginerul Florea Bogdan de la Reghin, precum și prin Ion Grămadă, D. Marmeliuc, I. Gherman, ei iau cuvîntul alături de Barbu Delavrancea, N. Filipescu, Take Ionescu, N. Iorga, Constantin Mille, Nicolae Titulescu, la toate marile întruniri din anii neutralității. Au rămas memorabile manifestațiile de la București (15 martie, 14 iunie, 9 noiembrie 1915, 5 iunie, 14 august 1916), Iași (15 martie 1915), Ploiești (5 mai, 24 octombrie 1915), Craiova (24 octombrie 1915), Turnu Severin (24 octombrie 1915), Brăila

¹ „Neamul românesc“, 1915, 22 martie.

(18 octombrie 1915), Galați (19 aprilie 1915), la care oratorii transilvăneni au făcut rechizitoriul opririi din imperiul habsburgic, dînd glas durerilor și așteptărilor de veacuri.

Într-o cuvîntare rostită la București, 14 iunie 1915, Vasile Lucaciu, eroul venerat al vechilor lupte din Transilvania, care încă din 1894 declarase în fața tribunalului de la Satu Mare că va veni o zi în care va fi deputat în Camera României, făcea această impresionantă mărturisire de solidaritate și unitate politică: „Aici — în capitala României — văd reînviată strămoșeasca gîndire românească: unul pentru toți și toți pentru unul, aici văd împlinit dorul sfînt al inimilor curate românești, ca frate întîlnindu-se cu frate, să spună pe față ceea ce de veacuri și totdeauna purtăm în taina sufletului. Aici constatăm cu nespusă bucurie, mărturisirea sărbătorească și în cuvinte, și în fapte, că avem aceeași obîrșie, aceeași limbă și lege, și că suferințele și prigonirile vremurilor trecute n-au putut să șteargă din inimile noastre sentimentul de frățescă iubire și conștiința că avem dreptul de a ne uni într-o singură țară, să trăim sub aceeași oblăduire românească... Spre noi, spre frații liberi — afirma în încheiere bătrînul luptător — zboară glasul de chemare al fraților din robie și toate rîurile vă aduc lacrimile de durere ale văduvelor și orfanilor ce se sting în deznădejde. Noi am venit ca soli ai fraților încătușați și chinuiți pînă la moarte”¹.

Înzestrat cu talente multiple, alternînd discursul tulburător cu articolul de ziar și cu poezia de înaltă tensiune patriotică, Octavian Goga se transforma într-

¹ „Dimineața”, 1915, 16 iunie.

un adevărat vizionar al destinului românesc. Îndemnul său era aprig și lapidar:

*Veniți, români! Porniți-vă spre munte!
V-arată drumul morții din morminte
Să nu uitați a veacurilor carte,
Veniți, veniți!... Căci adevăr zic vouă
Ori vă mutați hotarul mai departe,
Ori veți muri cu trupul frînt în două!*

Un mesaj emoționant l-a alcătuit scrisoarea lui George Coșbuc către organizatorii întrunirii de la „Dacia” din 9 noiembrie 1915. „Mă doare în suflet — scria poetul *Cîntecelor de vitejie* — că nu pot lua parte la întrunirea fraților noștri ardeleni și bucovineni, fiind bolnav. Aș fi dorit să ridic și eu glasul... și să aduc prinosul meu de jale pentru suferințele celor de acasă... Durerea mea e cu atît mai mare — adăuga Coșbuc cu deznădejde — cu cît nu mi s-a dat prilejul, ca singurul meu fiu să-l văd murind pentru libertatea celor obijduiți de veacuri”¹.

Coșbuc publicase, de altfel, îndată după izbucnirea războiului, emoționanta poezie *Morți — pentru cine?* în care deplîngea tragedia ostașilor transilvăneni siliți să lupte sub steagurile Austro-Ungariei².

La aceste deznădăjduite chemări țara liberă răspundea de la tribuna Academiei Române prin glasul de foc al lui Delavrancea: „Avem același dor, aceleași dureri, aceleași aspirațiuni. Cîntăm aceleași cîntece, și aceeași doină... Durerile și bucuriile celor de dincolo

¹ Vezi textul în întregime în volumul omagial *Simion C. Mîndrescu în serviciul unității noastre naționale*, București, 1929, p. 107.

² „Flacăra”, 1914, 6 septembrie, nr. 46—47, p. 375.

sînt și ale noastre, sînt și ale lor. Dușmanii lor sînt și ai noștri... Visul atîtor generații de strămoși, de moși și de părinți l-am visat și noi, și acum îl vedem aieuea". Marea semnificație istorică a Ardealului era înfățișată de N. Titulescu printr-un înălțător discurs rostit la Ploiești: „România — afirma viitorul diplomat — nu poate fi întreagă fără Ardeal. Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața. Ardealul — releva în continuare N. Titulescu — e scînteia care aprinde energia, e mutilarea care strigă răzbunare, e fățarnicia care cheamă pedeapsa, e sugrumarea care cere libertatea! Ardealul e românismul în restriște, e întărirea care depărtează vrăjmașul, e viața care cheamă viața! Ne trebuie Ardealul — exclama oratorul sub un torrent de aplauze — nu putem fără el! Vom ști să-l luăm și mai ales să-l merităm"¹.

Aceleași probleme formau și obiectul discursului lui Take Ionescu, rostit la 15/16 decembrie 1915 în Adunarea deputaților: „Scopul final — afirma acesta — scopul din toate sufletele românești, scopul din toate inimile a fost totdeauna același: Unitatea națională, nu numai culturală dar și politică, întregirea noastră, a tuturor..."²

Necesitatea realizării unității politice a poporului român și a unei patrii libere era susținută și de către exponenții mișcării socialiste, care, în locul războiului, preconizau însă calea înțelegerii între popoare, bazată pe solidaritatea internaționalismului proletar. „Într-o țară — scria C. Dobrogeanu-Gherea în 1914 — care are

¹ „Epoca”, 1915, 5 mai.

² Take Ionescu, *Pentru România Mare*, București, 1919, p. 114.

nenorocirea ca o parte din trupul ei să fie sub o stăpînire străină, întregirea țării e o dorință comună. *Această dorință e în afară de discuție.* Ceea ce e în discuție e metoda, e vremea, e forma și felul acestei întregiri, împrejurările, consecințele, puțința realizării”¹. Aceleași preocupări inspirau lui Mihail Gh. Bujor, în anul 1916, o minunată pagină consacrată ideii de patrie. „Patriile sînt — afirma luptătorul socialist — cadre naturale și istorice de dezvoltare a popoarelor. În aceste cadre s-a întemeiat pentru fiecare națiune o existență proprie, cu tradițiile ei, cu viața ei, cu civilizația ei, element prețios și indispensabil în concertul civilizației generale. În acest înțeles patriile sînt necesare, căci în regimul actual, numai înălăuntrul acestor cadre popoarele și-ar putea dezvolta în voie și pe deplin toată originalitatea și toată puterea lor de creație”².

Înfăptuirea statului național unitar era dorită astfel, deși prin mijloace diferite, atît de către exponenții burghezi ai poporului român, cît și de către cei socialiști.

Prezența în țară a militanților transilvăneni nu putea să nu se reflecte și în presa politică și literară. Pe lângă colaborarea la publicațiile existente, care militau pentru intrarea României în război — „Epoca”, „Neamul Românesc”, „*La Roumanie*”, „Adevărul”, „Dimineata”, „Universul”, „Flacăra” — ei și-au legat numele de înființarea a numeroase noi periodice, care au devenit adevărate monitoare ale conștiinței patriotice. Primul dintre ele a fost ziarul „Ardealul”, apărut la 1 decembrie 1914 ca organ al „Legiunii ardeleni” și trecut apoi, la 1 mai

¹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Război sau neutralitate*, București, 1914, p. 8.

² „Calendarul muncii”, 1916, p. 54.

1915, sub direcția profesorului Simion C. Mîndrescu ¹. Un al doilea ziar intitulat „Ardealul” avea să apară în curînd la Iași (1915) ca ziar al „adevăraților români” ², urmat de „Ardealul nostru” (1915), „foaia studențimii ieșene” ³ și de „Ardealul” de la Caracal, „organ al Federației unioniste din județul Romanați” ⁴.

O lungă serie de publicații se vor intitula demonstrativ *România Mare*. Calea acestora fusese deschisă încă din 1910 de o publicație cu acest nume apărută la București ⁵, și de o alta la Constanța, înființată în 1913 ⁶. În anii neutralității și ai războiului vor apărea altele cu același nume la Galați (1914) ⁷, Constanța (1915) ⁸, Craiova (1918) ⁹. Cea mai însemnată dintre ele a fost cea înființată la București în 1916 de Voicu Nițescu, fostul director al „Gazetei Transilvaniei” de la Brașov, Aurel Dobrescu, Gh. Giuglea și A. Banciu ¹⁰. Concomitent, cu numiri tot atît de simbolice, apar alte publicații care se intitulează „România viitoare” (Ploiești, 1914) ¹¹ și „România de mîine” (București, 1915) ¹². La Tîrgu-Jiu militează pentru aceleași crezuri „Unirea neamului” (1913—1916) ¹³.

¹ Vezi Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, cota P. IV, 4151.

² Idem, cota P. IV, 4280.

³ Ibidem, cota P. IV, 4280.

⁴ Ibidem, P. IV, 4150.

⁵ Ibidem, P. IV, 3400.

⁶ Ibidem, P. II, 4225.

⁷ Ibidem, P. IV, 4055.

⁸ Ibidem, P. III, 9223.

⁹ Ibidem, P. IV, 5358.

¹⁰ Ibidem, P. IV, 4191.

¹¹ Ibidem, P. II, IV, 4086.

¹² Ibidem, P. II, 4602.

¹³ Ibidem, P. IV, 3813.

La Iași, istoricul Ioan Ursu înființează publicația „Revista neamului” (1915).

Publicația transilvăneană care a izbutit să adune în jurul ei pe cei mai numeroși publiciști de peste munți a fost însă revista săptămînală „Tribuna”, apărută la 20 martie 1915 și care, atît prin atitudinea critică adoptată, cît și prin colaboratorii săi, nu era decît o continuare a „Tribunei” de la Arad, aceasta la rîndul ei fiind continuatoarea „Tribunei” de la Sibiu, care lansase lozinca *Soarele de la București răsare*.

Inițiativa apariției celei de a treia „Tribune” aparține profesorului și publicistului Gheorghe Popp (Ghiță Popp) cunoscut din activitatea anterioară la periodicele „Tribuna” și „Luceafărul”. În cuvîntul de deschidere al noii publicații Gheorghe Popp arăta că „programul tribuniștilor a avut totdeauna două laturi: una față de dușmanii din afară, alta față de noi înșine. Chiar cînd partea lui întîie, cum sperăm, se va înlăptui, partea a doua va rămînea neștirbită în picioare, în toată utilitatea și în adîncă necesitate pe care o exprimă. Departe de a seca, ideile noastre de naționalism și democrație se vor fecunda și vor dobîndi o semnificațiune tot mai largă, îmbrățișînd toate manifestările vieții naționale. Din clipa în care am trecut creasta munților — preciza în continuare Gh. Popp — ne-am socotit moralmente cetățeni ai noii patrii, ai viitoarei Românii Mari. Această cetățenie ne îndrituiește a participa la viața politică a țării, cu toate datoriile și cu dreptul de a exercita critica. Nici aici nu ne vom putea confunda însă, fără urmă. Mentalitatea noastră distinctă, fără să fie particularistă, ne îndreptățește a ne încheaga și aici deosebiți și de a ne uni cu elemente înrudite ale noii generațiuni din toate țările române”.

„Tribuna“ a apărut fără întrerupere pînă la 19 iunie 1916. Conduasă la început de Gh. Popp, redacția „Tribunei“ se va completa la 26 aprilie 1915 cu profesorul Onisifor Ghibu de la Sibiu, iar la 14 iunie cu Octavian C. Tăslăuanu, fostul redactor al „Luceafărului“. De la 17 ianuarie 1916 și pînă la încetarea apariției sale, publicația va avea ca redactori pe Constantin Bucșan, Onisifor Ghibu și Gheorghe Popp. Printre colaboratorii „Tribunei“, alături de cei amintiți, aflăm pe poeții Zaharia Bîrsan, Ion Al. George, Ioan U. Soricu, pe ziaristii Sever Bocu, Ion Moța, N. I. Rusu, Iosif Șchiopul, Gheorghe Stoica, pe economiștii Iuliu Enescu, Aurel Esca și numeroși alți militanți călăuziți de idealul unirii.

Transplantate din Ardeal, ca un protest împotriva cenzurii contelui Tisza, reapar la București, în 8 octombrie 1915, și vechile periodice populare de la Orăștie — „Libertatea“ și „Foaia interesantă“ — redactate de Moța și Sebastian Bornemisa.

Dorința unui contact mai larg cu cititorii de dincoace de munți în vederea exercitării unei influențe mai puternice asupra orientării opiniei publice, îndeamnă pe publiciștii transilvăneni — în lipsa unui cotidian propriu — să facă la 15 iunie 1915 un apel către ziarul „Epoca“ — ziarul lui Nicolae Filipescu — pentru a le pune zilnic la dispoziție cîteva din coloanele sale. În fruntea semnatarilor apelului se aflau Octavian Goga și Octavian C. Tăslăuanu, urmași de întregul grup de la „Tribuna“¹. „Idea unității politice a neamului românesc — arătau subscriitorii apelului — propagată de

¹ Vezi numele lor în „Epoca“, 1915, 15 iunie și volumul lui Octavian C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naționale — Note și documente din războiul de întregire al neamului*, Sighișoara 1939, p. 50.

noi ani de-a rîndul în ziarele din Ardeal, ne călăuzește și acum, cînd credem că a sosit ceasul să se împlinească visul atîtor generații. Această credință ne-a îndemnat să trecem munții ca să ne putem pune în serviciul operei de dezrobire a pămîntului care ne cheamă. Îndeplinim această datorie cu condeilul pînă în clipa cînd conștiința țării ne va da prilejul să luăm arma în mînă". Autorii apelului țineau totodată să precizeze, pentru a liniști aprehensiunile guvernului și ale altor cercuri politice, că vor rămîne „cu desăvîrșire streini de orice amestec în chestiunile interne ale partidelor", singurul lor program fiind „idealul național".

Începînd de la 15 iunie 1915 și pînă la declararea războiului, sub titlul *Ardealul vorbește*, „Epoca" va publica în fiecare număr articole și reportaje asupra luptei dezlănțuite, ducînd o vehementă campanie împotriva puterilor centrale și îndeosebi împotriva Austro-Ungariei și a susținătorilor lor.

La 17 decembrie 1915, publiciștii transilvăneni, la care se adaugă și Ion Grămadă, George Tofan, E. Slușanschi, George Rotică, D. Marmeliuc, D. Moldovan — aderă la acțiunea „Federației unioniste", înființată de Nicolae Filipescu și Take Ionescu, pentru a grăbi intrarea în război a României. Declarația de adeziune a fost redactată de Octavian Goga, care, după o succintă analiză a situației politice și militare din vecinătatea statului român, arăta că „vreme de un an de zile, de cînd se scurge sîngele românesc sub steaguri dușmane ne-am strigat durerea, avînd deplină încredere în ajutorul frățesc al României și în înțelepciunea bărbatilor meniți să hotărască destinele noastre", afirmînd, în încheiere, că socotește desăvîrșită „opera de orientare a conștiinței publice și că „ceasul dezro-

birii a sunat”¹. Poetul — necunoscînd acțiunea diplomatică inițiată de Ion I. C. Brătianu, care încă de la 18 septembrie 1914 încheiase cu Rusia o convenție prin care aceasta recunoștea dreptul României asupra Transilvaniei, se înșela. Pînă la sunarea ceasului mai aveau să treacă încă multe luni, timp în care manifestațiile publice pentru Transilvania aveau să se continue cu o însuflețire din ce în ce mai accentuată.

Alături de participarea la întruniri și de intensă colaborare la periodicele amintite, militanții transilvăneni, pentru a da acțiunii lor o și mai mare amploare, au publicat în această perioadă și un important număr de scrieri beletristice, istorice și politice. Locul de frunte în seria acestora îl ocupă volumul de poezii al lui Octavian Goga, intitulat simbolic *Cîntece fără țară* (1916), și culegerea de articole numită tot atît de semnificativ: *Strigăte în pustiu* (1915). În 1905, la apariția primului său volum de poezii menit să releve

*Durerea unui neam ce așteaptă
De mult o dreaptă sărbătoare,*

Goga își dezvăluia chemarea poetică în cunoscuta *Rugăciune*:

*Nu rostul meu de-a pururi pradă
Ursitei maștere și rele,
Ci jalea unei lumi, părinte,
Să plîngă-n versurile mele.*

¹ Vezi textul complet al declarației — reprodusă în facsimil — și semnăturile sale în „Universul” din 14 mai 1938, publicate de Emanoil Hagi Moscu și O. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 121—124.

*Dă-mi tot amarul, toată truda
Atîtor doruri fără leacuri,
Dă-mi vișorul în care urlă
Și gem robiile de veacuri.*

Timp de un deceniu, în toate volumele sale de versuri — *Poezii* (1905), *Ne cheamă pămîntul* (1909), *Din umbra zidurilor* (1913) — Goga, rămînînd în Transilvania, a cîntat, consecvent legămîntului său, durerea înfricoșată a visului neîmplinit. Realizarea acestuia, cunoscute fiind lanțurile în care gemeau cei de acasă, el o aștepta acum după ce se refugiase la București, de la intervenția României, considerată ca un „liman“ al libertății. Neutralitatea, proclamată din considerente politice, îl durea și îl umilea. Prin noul volum, pentru a grăbi deznodămîntul așteptat, Goga se adresa „factorilor răspunzători“, destăinuindu-le cumplitul zbucium al celor din mijlocul cărora se desprinsese:

*Eu sînt o lacrimă tîrzie
Din plînsul unei mii de ani,
Sînt visul care reînvie
La vetrele celor orfani.*

*Sînt o muștrare călătoare
De pe tărîmuri fără glas,
Și dintr-o lume care moare
Sînt strigătul ce-a mai rămas.*

*Eu sînt ofstatul care plînge
Acolo-n satul meu din deal,
Sînt țipătul muiat în sînge
Al văduvelor din Ardeal.*

*Eu m-am desprins dintre morminte,
Din cripte umede și reci,
De unde aducerile aminte
Țin strajă unui gând de veci.*

*Și cu fiorul care poartă
Pe cei încrezători în frați,
V-am plîns la fiecare poartă
Durerea morților uitați.*

Prin poezii de un vibrant dinamism Goga făcea rechizitoriul neutralității și chema țara în „hora vije-
liei crunte“. Printre „factorii răspunzători“ de inerția
neutralității poetul considera și monarhia, pe care o
ataca în poemele *Bal la palat* și *În mormînt la Argeș*,
în care făcea o paralelă între Basarabi și Hohenzol-
lerni. Motivarea editării volumului, ale cărui poezii
fuseseră publicate în mod răsleț în periodicele amin-
tite, se făcea printr-un emoționant cuvînt înainte din
care cităm următorul fragment: „Recitesc aceste pa-
gini înainte de a le da la tipar. Ele s-au desprins pe
rînd din frigurile neutralității, din așteptarea zadar-
nică de un an și jumătate în orașul vesel al Bucureș-
tilor. Ceredeam că nu vor mai vedea lumina zilei și că,
dezmințite de realitate, vor rămînea în sertar pe veci,
certificate intime ale unui zbucium care s-a stins...”

Noul volum al bardului de la Rășinari a provocat
un imens ecou în întreaga țară, versurile lui Octavian
Goga devenind puternice îndemnuri patriotice.

Un pasionant interes au stîrnit și cărțile lui Octavian
C. Tăslăuanu — *Trei luni pe cîmpul de război* (1915) și
Hora obuzelor (1916) — prin care fostul redactor al re-
vistei „Luceafărul“, mobilizat în 1914 în rîndurile ar-

matei austro-ungare și refugiat apoi în România releva calvarul românilor ardeleni obligați să lupte sub steagul Habsburgilor împilatori. Prima dintre ele, la intervenția lui N. Iorga, a fost editată de către Ministerul de Război și a cunoscut în timp de doi ani trei ediții¹. Refugierea și cartea lui O.C. Tăslăuanu, care a trăit aceeași dramă ca și Apostol Bologa (Emil Rebreanu) din *Pădurea Spînzuraților*, romanul de mai târziu al lui Liviu Rebreanu, fiind considerate de către presa germanofilă ca „un act de trădare” față de Austro-Ungaria, a determinat o violentă polemică de presă între aderenții celor două tabere, precum și numeroase manifestații publice². Menționăm în seria acestora declarația semnată de mii de ofițeri în rezervă, prin care se respingea „cu indignare purtarea ignobilă a acelor care aduc învinuiri de dezertune a românilor, cînd aceștia, urmînd îndemnul unei înalte conștiințe de neam, părăsesc armatele asupritorilor pentru a veni să lupte în rîndurile oștirei noastre”³.

Calea aleasă de O. C. Tăslăuanu va fi urmată de nenumărați alți transilvăneni care, entuziasmați de idealul unității, vor refuza să lupte pentru Austro-Ungaria, preferînd să se înroleze sub drapelul adevăratei lor patrii.

Pe linia scrierilor cu caracter social, consacrate în acest timp Transilvaniei, menționăm monografia fraților Ion și Iuliu Enescu, intitulată *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere economic și cultural* (1915), prin care se făcea o vastă și concludentă expunere, bazată pe texte din legile maghiare

¹ Vezi pentru detalii: Octavian C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 43—47.

² O. C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naționale*, p. 39.

³ Idem, p. 47.

și pe numeroase date statistice, asupra piedicilor puse în calea dezvoltării instituțiilor și vieții publice a românilor din aceste provincii.

Alte două cărți, care au adus o largă contribuție la cunoașterea procesului istoric ce își aștepta deznodământul, au fost scrise de profesorul Vasile Stoica: *Suferințele din Ardeal* (1916) și *Habsburgii, ungurii și românii* (1916, aceasta în colaborare cu I. Rusu-Abrudeanu). Prin ampla lor informație istorică, îndeosebi asupra perioadei moderne, și mai ales prin cazurile concrete citate de autor asupra politicii de deznaționalizare și teroare din Transilvania, scrierile lui Vasile Stoica au constituit puternice acte de acuzare împotriva imperiului bicefal al Habsburgilor.

La 15/28 august 1916, guvernul României în urma semnării tratatului de alianță cu Anglia, Franța, Italia și Rusia (4/17 august), prin care acestea recunoșteau drepturile poporului român asupra teritoriilor robite de Habsburgi¹, declară război Austro-Ungariei. În textul declarației, motivîndu-și beligeranța, guvernul arăta că în statul austro-ungar „românii... au fost tratați ca o rasă inferioară și condamnați să sufere apăsarea unui element strein“, regimul impus acestora întreținînd între cele două state „o stare continuă de animozitate“, pe care guvernele României nu reușiseră să o potolească pînă atunci decît „cu prețul a mari greutăți și a numeroase sacrificii“. Scopul intervenției României, se arăta în încheiere, este „înfăptuirea unității sale naționale“².

¹ Vezi pentru detalii C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, 1916—1919, ed. II, Buc., 1927, vol. I, p. 179—180.

² Idem.

În noaptea de 15/28 august, reînviind epopeea lui Mihai Viteazul, ostașii români trec Carpații, fiind primiți pretutindeni cu o bucurie de nedescris.

Solidarizându-se cu Austro-Ungaria, Germania, Turcia și Bulgaria care, atacînd Serbia, se găseau în tabăra puterilor centrale încă din 1915, declară simultan război României. Atacă din nord-vest, cît și din sud, cu forțe superioare, armata română s-a văzut nevoită să cedeze pas cu pas teritoriul Olteniei, Munteniei și Dobrogei pentru a se fixa apoi, după lupte îndrîjite, la porțile Moldovei, pe linia Galați, Focșani, Mărășești, Oituz.

Sub deviza, „pe aici nu se trece“, s-au dat în aceste locuri marile bătălii din vara anului 1917, care au acoperit cu unanime elogii eroismul ostașilor români¹.

Vicisitudinile războiului, cu toate amărăciunile și istovitoarele sale jertfe, n-au diminuat însă încrederea poporului român în legitimitatea și în inevitabila realizare a aspirațiilor sale.

Transilvănenii refugiați, al căror număr a sporit o dată cu intrarea României în război, sînt și în noua fază în fruntea elementelor optimiste, hotărîte să ducă pînă la capăt lupta începută. Pe plan publicistic — prin O. Goga, G. Coșbuc, Onisifor Ghibu, Ion Agârbiceanu, C. Bucșan, V. C. Osvadă — ei își continuă astfel activitatea la noua publicație intitulată „Gazeta ostașilor“, înființată de Marele Cartier General îndată după intrarea în acțiune, și apoi, după retragerea în

¹ Vezi, pentru desfășurarea operațiilor militare, C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. II; Al. Ioanițiu, *Războiul României (1916—1917)*, vol. I—II, București, 1928; Al. Averescu, *Notițe zilnice din război*, București, 1930; Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, București, 1967.

Moldova, la ziarul „România“ de la Iași (februarie 1917 — mai 1918).

La ambele publicații contribuția lor se va întâlni cu a lui M. Sadoveanu, Ion Minulescu, Mircea Dem. Rădulescu, Corneliu Moldovanu, A. Th. Stamatiad și a altor scriitori devotați aceleiași cauze. Mulți dintre ei, și îndeosebi I. Agârbiceanu, vor colabora de asemenea și la „Neamul românesc“, ziarul lui N. Iorga, care va susține cu îndrăjire idealul unirii și unde se vor întâlni și cu Alexandru Vlahuță.

Cea mai însemnată contribuție a lor în această perioadă a fost însă organizarea corpurilor de voluntari dintre prizonierii români din armata austro-ungară, aflați în Rusia, și activitatea propagandistică și diplomatică desfășurată în Statele Unite, Franța, Italia și Anglia.

Ideea de a se înființa corpuri de voluntari ardeleni a preocupat pe conducătorii refugiaților de peste munți îndată după intrarea în acțiune a României. La 1 septembrie 1916, printr-un memoriu semnat de Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Octavian C. Tăslăuanu și de alți exponenți ai refugiaților, se cerea Consiliului de Miniștri să „încuviințeze organizarea de regimente ardeleni și bucovinene, compuse din foștii soldați români ai armatei austro-ungare, veniți în România în decursul războiului, și din prizonierii români din Rusia, cari vor trebui aduși în țară“¹. După calculele semnatarilor memoriului numărul ostașilor transilvăneni refugiați era de aproape 150 000, iar al prizonierilor din Rusia de peste 100 000².

¹ Vezi textul memoriului în O. C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naționale*, p. 196—202.

² Idem, p. 198.

Inițiativa repatrierii și mobilizării prizonierilor din Rusia preocupa și pe generalul Averescu, comandantul Armatei a II-a, care la aceeași dată propunea Marelui Cartier General înființarea unui „rezervoriu de ofițeri și subofițeri pentru împlinirea golurilor. S-ar putea recurge — preciza Averescu — la prizonierii din Rusia, de naționalitate română”¹.

Precipitarea evenimentelor a împiedicat în toamna anului 1916 realizarea acestor proiecte, dar ele vor fi reluate cu și mai multă acuitate după retragerea în Moldova și în timpul luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz. De astă dată, în conjunctura creată de declanșarea revoluției rusești din februarie 1917, inițiativa de înrolare în armata română a prizonierilor români aflați în Rusia a venit chiar din partea acestora, chemarea eliberării patriei și a unității sale devenind pentru toți românii un adevărat imperativ.

La 13/26 aprilie 1917, prizonierii aflați în lagărul de la Darnița (Ucraina), adresează astfel guvernului provizoriu al Rusiei și totodată guvernului român de la Iași, precum și tuturor reprezentanților diplomați aflați la Moscova, un memoriu prin care își arată hotărârea de a lupta pentru realizarea idealului național. „Noi, corpul voluntarilor armatei române — se declara în memoriu — ofițeri, subofițeri și soldați de națiune română de pe teritoriul monarhiei Austro-Ungare, foști prizonieri de război în Rusia, cu *jertfa vieții noastre sintem gata să intrăm în luptă pentru împlinirea idealului nostru: de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia austro-ungară, cu una și nedespărțită Românie liberă și independentă...* Noi — se arăta în

¹ Al. Averescu, *Operațiunile de la Flămînda*, p. 123.

continuare — care în limbă, în cultură, în structura socială și în întreagă ființa noastră etnică și politică formăm un trup unic și nedespărțit, cu toate celelalte părți constitutive ale națiunii române, *cerem cu voință nestrămutată încorporarea la România liberă pentru a forma împreună cu ea un singur stat național românesc, pe care îl vom zidi pe bazele celei mai înaintate democrații*. Pentru acest ideal — se sublinia cu o superbă fermitate — ne punem în cumpănă tot ce avem, viața și averea noastră, femeile și copiii noștri, viața și fericirea urmașilor noștri și nu ne vom opri pînă ce nu vom învinge, ori vom pieri”¹.

Comentînd textul și semnificația acestui memoriu, cronicarul vieții prizonierilor din Rusia, Petru Nemoianu, scria în 1922: „Și se cuvine toată onoarea și recunoștința voluntarilor de la Darnița pentru înțelepciunea cu care au cumpănit evenimentele, căci din această înțelepciune s-a născut prima manifestare colectivă a românilor din Austro-Ungaria — memoriul manifest — care, pentru întâia dată în cursul războiului, prin voința exprimată a ardelenilor, a pus problema românească net, fără tertipuri diplomatice, la lumina zilei, aducîndu-o la cunoștința tuturor... *Darnița — preciza cu tărie Petru Nemoianu — a fost prima Alba-Iulie a Ardealului*”².

La 3 iunie 1917, cu concursul larg al autorităților rusești, organizați și conduși de ofițerii în rezervă Pompiliu Nistor (medic), Victor Deleu (avocat), Emil Isopescu (profesor) și alții, un prim lot din acești

¹ Vezi textul complet al memoriului în Petru Nemoianu, *Prima Alba-Iulie. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922, p. 26—29.

² *Op. cit.*, p. 26.

voluntari (116 ofițeri și 1 250 soldați) au pornit spre Iași. Entuziasta primire ce li s-a făcut la 8 iunie în vechea capitală a Moldovei de către guvernul aflat în refugiu, de populația orașului, ca și discursurile rostite în onoarea lor de generalul Prezan, Ion I. C. Brătianu, Octavian Goga, Nicolae Iorga¹, și articolele scrise de scriitorii M. Sadoveanu, Corneliu Moldovan², Ion Minulescu³ și de ziariștii George Ranetti⁴, P. Locusteanu⁵, C. Gongopol⁶, au constituit o dreaptă răsplată pentru patriotismul lor și în același timp o nouă și emoționantă dovadă a nedeazănțitei solidarității naționale.

În lunile următoare numărul voluntarilor veniți din Rusia, dintre care unii au luat parte la eroicele lupte de la porțile Moldovei, s-a ridicat la peste zece mii (300 de ofițeri și 9 771 de soldați). Unii din acești prizonieri, ca țăranul Augustin Roșianu din comuna Geoagiul de Sus (Hunedoara), fost soldat în Regimentul 50 infanterie de la Alba Iulia, s-au adresat direct guvernului român de la Iași rugându-l să intervină pe lângă „înalta căpetenie a Rusiei” pentru a-i elibera din captivitate, spre a putea „veni în armata română” care lupta pentru dezrobirea Transilvaniei. În cazul că eliberarea din prizonierat n-ar fi posibilă, Augustin Roșianu — care oferea guvernului român și suma de 50 de ruble pentru susținerea războiului — mărturisea că el și ceilalți

¹ Vezi dările de seamă din ziarele „România” și „Evenimentul”, Iași, 1917, nr. din 7—10 iunie.

² *Ardealul declară război*, 7 iunie, *Jurământul* (10 iunie), *Zile istorice*, „România”, 1917 (11 iunie).

³ *Sfârșitul unei legende*, „România”, 1917, 7 iunie.

⁴ *Bine ați venit*, „România”, 1917, 7 iunie.

⁵ *Un jurământ istoric*, „România”, 1917, 7 iunie.

⁶ *Vine Oltul*, „România”, 1917, 7 iunie.

tovarăși ai săi, care cunoscuseră oprimarea austro-ungară, „cînd se va pune pace în toată lumea, vom veni în acel teritoriu pămînt unde va stăpîni România, dară unde va stăpîni dușmanul nostru pînă ne stă capul sus nu vom intra și mai ales eu unul nicidecum în veci”¹. Pentru organizarea repatrierii acestora a fost trimisă în Rusia o misiune militară condusă de colonelul în rezervă C. G. Pietraru, însoțit de luptătorul bănățean Avram Imbroane, precum și de un grup de ziariști alcătuit din Sever Bocu, fost redactor al „Tribunei” din Arad, Gheorghe Popp, Filaret Doboș (bucovinean) și Iosif Șchiopul.

O dată cu ziariștii au fost trimiși și trei tipografi, transilvăneni și aceștia — Vasile Macrea, Ion Zîrnoveanu și Nicolae Stoica — cu ajutorul cărora se va înființa la Kiev, ca organ al voluntarilor români din Austro-Ungaria, ziarul „România Mare”. Primul articol al noului ziar a fost scris de Octavian Goga. În cele aproape șapte luni de apariție (23 de numere între 20 iulie 1917 și ianuarie 1918), „România Mare” a făcut o intensă propagandă patriotică printre prizonierii de naționalitate română, determinîndu-i să se înroleze sub steagurile libertății².

Directorul ziarului, Sever Bocu, a participat, în calitate de reprezentant al românilor din Austro-Ungaria, și la congresul naționalităților din Rusia, care s-a ținut la Kiev în zilele de 6—15 septembrie 1917, ară-

¹ P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 15—16.

² Vezi asupra înființării și activității acestui ziar Petru Nemoianu, *op. cit.*, p. 56—57, „Almanahul presei române pe 1926” editat de „Sindicatul presei române din Ardeal și Banat”, Cluj, 1926, p. 75; Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, I, *Memorii*, Timișoara, 1939, p. 155.

tînd că imperiul habsburgic este „ultimul parapet medieval și anacronic al tiraniei naționale”¹.

Concomitent cu „România Mare” de la Kiev apărea și la Chișinău ziarul săptămînal al refugiaților transilvăneni intitulat „Ardealul” (1 octombrie 1917), condus de profesorul Onisifor Ghibu, care la 24 ianuarie 1918 se va transforma în cotidian sub numele de „România Mare”. Din redacția „României Mari” făceau parte intelectuali refugiați din toate provinciile românești din imperiul habsburgic.

Mulțimea lagărelor de prizonieri austro-ungari aflate în Rusia, dintre care unele fixate în Siberia, a făcut necesară trimiterea și a altor misiuni pentru identificarea prizonierilor români și repatrierea lor. Una din aceste misiuni a fost condusă de brașovenii Voicu Nițescu și Victor Branisce, care și-au stabilit cartierul mai întîi în localitatea Celiabinsk, și apoi la Irkutk (Siberia). Și această misiune a considerat necesară înființarea unui ziar românesc pentru a mobiliza în jurul său pe cei deșțărați. În 13 octombrie 1918 apărea astfel la Ekaterinenburg, în apropiere de Celiabinsk, unde se afla o tipografie cehă, „Gazeta Transilvaniei și Bucovinei”, prin care se continua vechea „Gazetă” de la Brașov, suprimată în 1916. La Ekateri-

¹ P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 56. Vezi asupra acțiunii de organizare și repatriere a voluntarilor de la Darnița și Kiev, Sever Bocu, *Les légions roumaines de Transylvanie. L'irredentisme roumain*, Paris, 1918. P. Nemoianu, *Corpul voluntarilor români în Rusia*, Lugoj, 1912; P. Nemoianu, *Prima Alba-Iulie, Voluntari români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1923; D. Pompiliu-Nistor, *Corpul voluntarilor români ardeleni-bucovineni. Istoricul înființării pînă la sosirea lor la Iași*, „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, 1922, nr. 176—198. Elie Bufeana, *Voluntari ardeleni în războiul pentru întregirea României*, „Gazeta Transilvaniei”, 1925, p. 83—96.

nenburg au apărut din „Gazeta Transilvaniei și Bucovinei” șase numere, scrise în cea mai mare parte de Voicu Nițescu, și apoi, după stabilirea comandamentului a Irkutk, alte șase numere, unele din ele șapirografiate - redactate de Victor Branisce¹.

În același oraș, după repatrierea lui Branisce, a apărut un alt ziar condus de Voicu Nițescu, intitulat „Neamul românesc”, care a militat pentru aceleași scopuri².

Pe lângă publicațiile amintite, care aveau un pronunțat caracter național, în Rusia, după biruința Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, s-a înființat în acest timp de către prizonierii români și un ziar politic socialist, editat cu ajutorul guvernului sovietic.

Noul ziar, intitulat „Foaia țăranului” (15 februarie 1918—19 aprilie 1919), a apărut la Moscova, avînd ca redactor pe profesorul Arion Pescariu³. „Foaia țăranului”, în fruntea primului număr al căreia se reproducea poezia lui George Coșbuc *Noi vrem pămînt*, milita îndeosebi, adresîndu-se prizonierilor români, pentru o reformă agrară radicală, care să pună capăt existenței marilor latifundii și exploatării muncitorilor agricoli. Principalul rol al acestei publicații a fost pregătirea ostașilor transilvăneni prizonieri care, în-

¹ Vezi asupra acestui episod din viața „Gazetei Transilvaniei” „Almanahul presei române pe 1926”, p. 79—80.

² Activitatea acestei misiuni a fost descrisă de Voicu Nițescu în lucrarea *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia* (vol. I—III, Brașov, 1926—1932; vezi și Elie Bufnea, *Voluntarii români din Siberia*, Brașov, 1928).

³ Vezi asupra biografiei și activității acestuia, P. Nemoianu, *Arion Pescariu*, în „Almanahul presei române pe 1926”, p. 133—135; V. Curticăpeanu, *Documente noi despre Arion Pescariu, luptător revoluționar și om de cultură*, în „Studii”, 1963, nr. 2, p. 357.

torși acasă, vor avea o însemnată contribuție la declanșarea revoluției din Austro-Ungaria ¹.

Alături de cei zece mii de voluntari veniți din lagărele rusești, teritoriile de sub ocupație habsburgică au participat la războiul de eliberare prin 12 000 de soldați recrutați dintre refugiații veniți direct în țară, începînd din anul 1914, și care, în vederea înrolării lor în armată, au renunțat la cetățenia austro-ungară ².

Și războiul din 1916—1918, ca și cel din 1877—1878, n-a fost astfel numai al românilor din vechea țară, ci și al românilor din provinciile subjugate, dorința de libertate și unitate fiind aceeași pentru toți.

Sub semnul aceleiași solidarități și unități de acțiune s-a desfășurat și activitatea diplomatică a patrioților români și după ce România — rămasă izolată în urma ocupării Ucrainei de către armatele Puterilor Centrale și a retragerii Rusiei Sovietice din război prin pacea de la Brest-Litovsk (7 martie 1918) — a fost constrînsă și ea să semneze, prin Al. Marghiloman, pacea de la București (7 mai 1918). Această pace nu numai că pune România în condiții economice înrobitoare pe timp de aproape un veac, dar îi răpea, în același timp, și Dobrogea, precum și înălțimile Carpaților cu toate trecătorile, începînd de la Vîrciorova și pînă la Cîmpulungul Moldovenesc. Noua frontieră austro-ungară includea partea superioară a văii Jiului și a Prahovei, pînă lîngă Sinaia, în Moldova se apropia de Tîrgu-Ocna, încătușa Ceahlăul și o mare parte a munților Dornei. N-a lipsit diplomației habs-

¹ „Almanahul presei române pe 1926”, p. 76.

² Vezi P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 74.

burgice nici tentația de a ne răpi și Turnu Severin, Tîrgu-Jiu, Cîmpulungul, Sinaia, Moinești, Tîrgu-Ocna și partea de nord a județului Dorohoi¹. Evident că o astfel de „pace”, prin care se dădea o lovitură de moarte nu numai realizării idealului național, ci și însăși posibilității de existență a României anterioare războiului, nu putea fi considerată decît odioasă și efemeră, impunerea ei constituind o adevărată crimă împotriva poporului român. Vechii luptători pentru intrarea României în război au respins-o din primul moment, iar regele, deși ea a fost ratificată la 15 iunie de parlamentul lui Marghiloman, ales în regiunile ocupate în prezența baionetelor inamicului, a refuzat să o sancționeze prin semnătura sa. Aceeași atitudine au adoptat-o, cum era și firesc, și reprezentanții Transilvaniei: Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Simion C. Mîndrescu și toți cei amintiți în paginile anterioare.

Acțiunii interne duse între anii 1914—1916 pentru intrarea României în război și apoi în anii 1917—1918 — pînă la pacea de la București — pentru susținerea acestuia, avea să-i urmeze, în anii 1918—1919, o stăruitoare acțiune pe plan extern, pentru a lămuri guvernele și cercurile politice din Apus asupra împrejurărilor în care România a fost nevoită să accepte pacea separată de la București și totodată asupra drepturilor poporului român la unitatea sa politică — unitate care nu se putea realiza fără eliberarea provinciilor subjugate din imperiul habsburgic.

Necesitatea unei astfel de acțiuni se relevase, de altfel, încă din primăvara anului 1917, o dată cu intrarea în război a Statelor Unite (6 aprilie 1917), o putere

¹ Vezi N. Iorga, *Istoria României*, X, București, 1930, p. 404—405.

ale cărei relații diplomatice cu țara noastră, deși pe teritoriul său se afla un însemnat număr de români, fuseseră pînă atunci destul de reduse, fiindcă pînă la această dată, România nici nu avea o legatie la Washington, înființarea acesteia producîndu-se abia la 6 august 1917¹.

Conștient de marele rol pe care noul cobeligerant avea să-l joace în desfășurarea războiului și apoi la conferința de pace, guvernul român a hotărît, la 18 aprilie 1917, la numai două săptămîni după intrarea în război a Americii, trimiterea unei delegații la Washington, pentru a face cunoscut opiniei publice și guvernului american poziția politică și militară a României și totodată revendicările sale cu privire la teritoriile românești din Austro-Ungaria. Se intenționa, în același timp, și înființarea unei unități de voluntari recrutați dintre românii stabiliți în Statele Unite, dar care nu deveniseră încă cetățeni americani. Unitatea proiectată urma să lupte în cadrul armatei americane sau franceze, păstrîndu-și însă caracterul de formație românească. Delegația era alcătuită din Vasile Lucaciu, Vasile Stoica și Ion Moța². Starea de război a României cu Austro-Ungaria și Germania a împiedicat delegația de a ajunge în America pe calea Oceanului Atlantic, obligînd-o la o lungă și anevoioasă călătorie prin Rusia, Siberia, Japonia și apoi peste Oceanul Pacific. Călătoria a ținut mai bine de două luni (18 aprilie — 29 iunie). În drum, cei trei delegați s-au oprit la Darnița, pentru a vizita lagărul de prizonieri români, care la 13/26

¹ Vezi *Reprezentanțele diplomatice ale României*, București, 1967 (Washington, de George Fotino), p. 391.

² Vasile Stoica, *În America, pentru cauza românească*, București, 1926, p. 7.

aprilie 1917 semnaseră proclamația de unire cu patria-mamă. Un exemplar din proclamația de la Darnița a fost încredințat delegației pentru a fi publicat în ziarele din Statele Unite, spre a arăta astfel, și pe această cale, voința de unitate a românilor transilvăneni. Exemplare din ziarele care au publicat textul acestei proclamații au fost aruncate apoi, prin intermediul aviației americane, în tranșeele austro-ungare de pe frontul apusean¹. O copie după proclamația de la Darnița a fost prezentată și ministrului de externe al Statelor Unite, Robert Lansing². Cu prilejul acestei vizite, s-a ținut la Darnița, sub președinția lui Vasile Stoica, și o ședință a fostului comitet al societății studențești „Petru Maior” de la Budapesta, o bună parte din membrii ei ajungând prizonieri. „A fost o ședință — povestește Vasile Stoica, fostul președinte al societății — de prietenie caldă, de entuziasm hotărît, de povești, de planuri, de spovedanii, dar mai presus de toate, de intensă și neînfrîntă conștiință românească. Căci — adaugă povestitorul — în sufletele noastre, acolo, în Darnița Kievului, pe malul noroios al Niprului, nu era numai convingerea biruinței, ci era, totodată, și hotărîrea supremei noastre jertfe³.

Unitatea militară proiectată nu s-a putut întemeia, legile americane interzicînd asemenea inițiative, în schimb, mai ales că la 1 ianuarie 1918 va ajunge la Washington și dr. C. Angelescu, primul ministru plenipotențiar al României în Statele Unite, s-a realizat o

¹ P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 29.

² Vasile Stoica, *op. cit.*, p. 16

³ Vezi Vasile Stoica, *O ședință a societății „Petru Maior” în Darnița*, « Almanahul societății academice „Petru Maior” », Cluj, 1929, p. 75—76.

intensă activitate patriotică, cu consecințe pozitive pentru scopurile urmărite. Desfășurarea acesteia a fost posibilă datorită marelui număr de români transilvăneni stabiliți în Statele Unite în anii anteriori, precum și unor savanți și luptători politici ca profesorii Paul Negulescu, L. Mrazec, N. Petrescu, dr. Nicolae Lupu, care au trecut și ei Oceanul pentru a susține cauza unității neamului.

Pe lângă contactul cu principalele personalități politice americane — Robert Lansing, ministrul de externe, Franklin Lane, ministrul de interne, Newton Baker, ministrul de război, Theodor Roosevelt, fostul președinte al Statelor Unite și apoi cu însuși Woodrow Wilson, președintele în funcțiune — militanții români au organizat importante întruniri publice în cele mai de seamă centre americane, au editat publicații periodice și au tipărit un remarcabil număr de broșuri și studii asupra poporului român și a năzuințelor sale ¹. Avînd caracter colectiv, activitatea sus-menționată s-a desfășurat în cadrul mai multor comitete și asociații dintre care amintim: „Comitetul național” (Trenton), al cărui președinte a fost preotul Epaminonda Lucaci, fiul lui Vasile Lucaci, „Asociația pentru ajutor de război” (Chicago), prezidată de Paul Negulescu, „Liga națională a românilor din America”, înființată de Vasile Stoica (Washington), cărora li s-a adăugat „Comitetul de ajutor pentru România” (Roumanian Relief Commit-

¹ Vezi pentru detalii: Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926. Deși subiectivă pe alocuri, mai ales în ceea ce privește relațiile autorului cu unele personalități, cartea lui Vasile Stoica a rămas totuși pînă astăzi principalul izvor asupra activității desfășurate de români în Statele Unite, în perioada 1917—1919.

tee) organizat la New York cu sprijinul câtorva americani filoromâni.

Întrunirile organizate la Washington, New York, Baltimore, Boston, Philadelphia, Chicago, Cleveland, Detroit și în alte metropole, la care au luat cuvîntul reprezentanții noștri, au pus pe americani în contact direct cu aspirațiile poporului român și au determinat un puternic curent de opinie publică în favoarea eliberării Transilvaniei.

Pentru menținerea unui contact mai strîns cu publicul american, profesorul Paul Negulescu a înființat la Chicago publicația bilingvă, „*Roumania*“, iar la Cleveland au reapărut vechile periodice transilvănene: „*Libertatea*“ și „*Foaia interesantă*“ (*The Liberty* și *Literary Page of the Liberty*, 2 august — septembrie 1917). S-a obținut, de asemenea, datorită lui Vasile Stoica, concursul marilor ziare „*Washington Post*“, „*New York Times*“ și al altora, care pînă atunci ne ignorau, iar dr. N. Lupu a scris apreciate articole în revista „*Columbia University Quaterly*“. O remarcabilă contribuție la lămurirea opiniei publice au avut-o lucrările *The Roumanian patriotic national mission to the United States of America* (Vasile Lucaciu), *Roumania and the war* (dr. N. Lupu), *Suferințele din Ardeal* (Vasile Stoica) — o reeditare mult îmbogățită a volumului tipărit la București în 1916 — precum și hărțile etnografice ale României și Transilvaniei tipărite de V. Stoica în colecția *The Roumanians and their Lands*.

O inițiativă fericită a exponenților noștri, și îndeosebi a doctorului N. Lupu, a fost aceea de a intra în contact cu Federația Muncii din Statele Unite, ai cărei conducători aveau o remarcabilă influență asupra muncitorilor din fabrici, precum și cu reprezentanții

celorlalte națiuni oprimate din Austro-Ungaria, care urmăreau și ei în Statele Unite scopuri identice: Thomas G. Masaryk (pentru Cehoslovacia), I. G. Paderewski (celebrul pianist din partea polonezilor), Hinka Hinkovici (slavii de sud), Gregorie Zsotkovitch (delegat al rutenilor).

La 15 septembrie 1918 a avut loc la New York un congres al românilor, cehilor, slovacilor, polonezilor, sîrbilor, croaților, rutenilor aflați în Statele Unite, votîndu-se o moțiune prin care se cerea dezmembrarea Austro-Ungariei și eliberarea tuturor popoarelor împilate. Peste cinci zile moțiunea a fost prezentată însuși președintelui Wilson, care s-a declarat de acord cu punctul de vedere al acestora. Pentru a spori eficacitatea luptei începute, la 2 octombrie, delegații naționalităților se constituiră într-o organizație comună, numită „Uniunea medio-europeană”, care a izbutit să se impună atît oficialității, cît și opiniei publice americane.

La 4 noiembrie 1918, cabinetul american a fost convocat de președinte pentru a examina revendicările României, iar în ziua următoare, Ministerul de Externe a dat un comunicat prin care se arăta că guvernul Statelor Unite a anunțat guvernul român că „va da României tot sprijinul pentru ca aceasta, la conferința generală de pace, să-și cîștige justele sale drepturi politice și teritoriale. România — se afirma în comunicat — a sperat întotdeauna într-o reunire cu frații săi din Transilvania, ținută între granițele imperiului austro-ungar”¹.

Scopul misiunii române trimise în America a fost astfel pe deplin realizat, cauza românilor din Transilvania dobîndindu-și satisfacția așteptată.

¹ Vasile Stoica, *op. cit.*, p. 50.

O și mai mare amploare a luat activitatea emigrației române din capitala Franței, care era în același timp și principalul centru diplomatic și militar al Antantei.

Vechile relații ale intelectualității române cu intelectualitatea franceză, care, urmînd un ritm ascendent, datau de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și care s-au menținut și dezvoltat neconținut indiferent de vicisitudinile diplomatice temporare, au înlesnit în mod considerabil activitatea emigraților noștri.

Lupta românilor pentru libertatea și unitatea națională era cunoscută de altfel în Franța încă din deceniul anterior revoluției de la 1848. Ea formase obiectul unor remarcabile studii făcute de unii publiciști ca Felix Colson ¹, J.A. Vaillant ², Hippolyte Desprez ³, precum și a unor prelegeri ținute la Collège de France de marii profesori și istorici Jules Michelet și Edgar Quinet ⁴.

În acest deceniu se înființaseră în capitala Franței — prin Ioan Ghica, D. Brătianu, C. A. Rosetti, N. Bălcescu, Ion C. Brătianu, Al. G. Golescu — și două asociații patriotice românești: „Societatea pentru cultura poporului român“ (1839) și „Societatea studenților români de la Paris“ (1845) al căror principal scop era

¹ Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839.

² J. A. Vaillant, *La Roumanie ou Histoire, Langue, Littérature statistique des peuples de la langue d'or, Ardialiens, Valaques et Moldaves résumés sous le nom de Roumains*, I—III, Paris 1844.

³ A. Desprez, *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain* („Revue des deux mondes“, 1848, vol. XXI), reproduș și în *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie*, vol. I, 1850.

⁴ Vezi Ion Breazu, *Michelet și românii*, Studiu de literatură comparată, Cluj, 1935; Idem, *Edgar Quinet et les Roumains*, Paris, 1928; P. V. Haneș, *Formarea opiniei franceze asupra României în sec. XIX*, București, 1929.

lupta pentru unitatea politică. Președintele societății studențești fusese însuși celebrul poet A. de Lamartine. Exilul petrecut în Franța de principalii revoluționari pașoptiști români, care au editat în acest timp la Paris publicațiile patriotice „România viitoare“, (1850), „Junimea română“ (1850), „Republica română“ (1851), au contribuit și mai mult la popularizarea în rîndurile societății franceze a revendicărilor și idealurilor poporului român, fapt ce a făcut ca între anii 1856—1859, timp în care alți istorici francezi publicaseră noi studii și monografii asupra istoriei noastre ¹, Franța să fie în fruntea puterilor europene susținătoare ale unirii Principatelor.

În deceniile următoare, prin studiile la Paris ale unei noi pleiade de viitori oameni politici și de savanți români, problema desăvîrșirii unității poporului român, în centrul căreia se afla eliberarea și unirea Transilvaniei, devine din ce în ce mai cunoscută, un mare număr de publiciști, istorici și bărbați de stat intervenind adeseori, îndeosebi după procesul *Memorandului* din anul 1894, în favoarea românilor subjugati.

Publicarea principalei opere a lui A. D. Xenopol — *Istoria românilor din Dacia Traiană* — în limba franceză (*Histoire des Roumains de la Dacie Trayane*), cu o prefață de istoricul Alfred Rambaud (2 volume, 1896), precum și alegerea sa ca membru corespondent al Academiei de științe morale și politice din Paris (1900), erau semnificative pentru interesul cu care erau urmărite în Franța cercetările istorice românești și concluziile firești ce se desprindeau din ele.

¹ Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855; A. H. Ubcini, *Provinces d'origine roumaine*, Paris, 1856.

Intrarea României în război alături de Franța și de aliații ei a fost precedată astfel de o îndelungată prietenie spirituală, românii găsim totdeauna în marea soră latină o sprijinitoare a idealurilor lor.

Faptul că francezii luptau ei înșiși pentru eliberarea Alsaciei și Lorenei, răpite de germani în 1870, contribuia și mai mult la înțelegerea luptei României pentru dezrobirea Transilvaniei.

Constituirea politică a emigrației române din Franța s-a făcut la începutul anului 1918, invadarea teritoriului țării de către armatele puterilor centrale și mai ales pacea de la București determinînd un mare număr de patrioți români — ziariști, oameni de știință, bărbați politici — să plece la Paris pentru a continua acolo lupta pe plan publicistic și diplomatic și pentru a înfățișa situația reală a României.

La sfîrșitul anului 1917, numărul lor sporindu-se mereu, se găseau în Franța peste 30 de profesori universitari, 40 de deputați și senatori, numeroși publiciști, printre care se aflau și profesorii Simion Mîndrescu, Ioan Ursu, Traian Lalescu, Ioan Nistor. La 25 ianuarie 1918, reprezentanții emigrației au fost primiți în mod solemn în Camera deputaților, unde s-a ținut o ședință prezidată de Paul Deschanel, la care a asistat și Georges Clemenceau, președintele Consiliului de Miniștri.

După semnarea păcii de la București, germanii cerînd expulzarea din țară a lui Take Ionescu și a aderenților săi, emigrația română din capitala Franței s-a consolidat și mai mult, ea devenind o adevărată forță politică și diplomatică. Prezența în rîndurile ei a luptătorilor transilvăneni Vasile Lucaciu, venit din Statele Unite, și a lui Octavian Goga, care ajunseseră

un simbol al luptei pentru dezrobirea Transilvaniei, îi confereau un larg și concludent caracter de reprezentanță a tuturor românilor. Primele nuclee de organizare ale acțiunii emigrației s-au format în jurul „misiunii universitare române” și al publicațiilor „*La Roumanie*” (17 ianuarie 1918), întemeiată de către deputații Paul Brătășanu, C. Banu și de ziaristii C. Mille și Emil D. Fagure, și „*La Transylvanie*” (15 mai 1918), înființată de inventatorul Traian Vuia, stabilit la Paris încă din 1902, care au dus o vehementă campanie împotriva păcii de la București și a guvernului Marghiolan.

O altă publicație ce apărea în acest timp la Paris, era „*Le courrier franco-roumain*”, condusă de Cincinat Pavelescu.

Membrii „misiunii universitare” — N. Basilescu, Mircea Djuvara, D. Drăghicescu, Traian Lalescu, Toma Ionescu, G. G. Mironescu, O. Tafrali, Ioan Ursu — au publicat, pe lângă rostirea unui important număr de conferințe, peste 40 de broșuri și volume asupra aspirațiilor poporului român¹, izbutind să solidarizeze cu acțiunea lor numeroși savanți și scriitori francezi.

În jurul ziarului „*La Roumanie*” s-au concentrat îndeosebi fruntașii politici din vechea țară, deputați, senatori, diplomați, foști miniștri, aparținând grupărilor politice care susținuseră războiul.

Revista „*La Transylvanie*” era organul Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina, care, sub președinția lui Traian Vuia, se constituise la 18 aprilie 1918. Scopul urmărit de acest comitet

¹ Vezi bibliografia lor în „*Revue de Transylvanie*”, Cluj, 1937, tom. III, nr. 4.

era de a organiza o legiune de voluntari români în Franța și de a acționa în comun cu comitetele naționale similare ale cehoslovacilor, polonezilor, sîrbilor, croaților și a celorlalte națiuni oprite.

În urma inițiativei comitetului transilvănean și bucovinean s-au înrolat în armata franceză numeroși ofițeri și ostași români aflați în lagărele de prizonieri.

La 3 octombrie, pentru a da activității emigrației un caracter unitar, diferitele grupări s-au contopit într-un singur organism, comitetul său de conducere luînd numele de „Consiliul național al unității române”. În fruntea consiliului a fost ales Take Ionescu, avînd ca vicepreședinți pe Vasile Lucaciu, Octavian Goga, dr. C. Angelescu, I. Th. Florescu. Printre membrii săi figurau: dr. Ioan Cantacuzino, Nicolae Titulescu, Paul Brătășanu, Traian Vuia, Partenie Cosma, Simion C. Mîndrescu, G. Diamandi, I. Găvănescu, C. Mille, dr. Toma Ionescu, G. G. Mironescu, Vasile Stroescu, Ioan Ursu, Sever Bocu, G. Moroianu ¹.

La scurtă vreme după constituirea sa, „Consiliul unității române” a fost recunoscut în mod oficial de către guvernele Franței (12 octombrie), Statele Unite (6 noiembrie), Angliei (11 noiembrie), Italiei (22 noiembrie), reînnoindu-se totodată și asigurările anterioare pentru sprijinirea năzuințelor poporului român.

Considerînd „Consiliul național al unității române” ca „interpretul cel mai autorizat” al luptătorilor români, izvorît din înseși „aspirațiunile seculare” ale poporului român către „libertatea și unirea tuturor țărilor române”, ministrul de externe al Franței S. Pichon,

¹ Vezi numele tuturor membrilor comitetului în „*La Transylvanie*”, 1918, nr. 11, p. 15—16.

asigura pe președintele acestuia, în scrisoarea de recunoaștere, că membrii săi „pot să conteze pe concursul întreg” al guvernului francez¹. Asigurări tot atât de categorice se desprindeau și din telegrama președintelui republicii Raymond Poincaré, care în răspunsul la mesajul lui Take Ionescu, făcea urări „*pentru prompta realizare a unității naționale a României, amica Franței*”².

Concomitent cu activitatea desfășurată la Paris, emigrații români au cuprins în sfera lor de acțiune și capitala Angliei. În luna iulie, venind din Italia, s-a oprit la Londra dr. Nicolae Lupu, care a avut întrevederi cu ziariștii filoromâni Wikham Steed și Seton Watson, cu diferiți parlamentari și cu R. Sheridan, reprezentantul Ministerului Informațiilor. La 1 august au sosit în Anglia, venind de la Paris, Take Ionescu și Nicolae Titulescu, cel dintâi fiind primit în audiență de primul ministru Lloyd George și de ministrul de externe, Arthur James Balfour. Prin ziarul „*Morning Post*” Take Ionescu a acordat presei engleze un larg interviu asupra situației României în urma păcii de la București și a aspirațiilor românilor din Transilvania, combătând poziția lordului Robert Cecil, care, printr-un alt interviu, se pronunțase pentru menținerea integrității Austro-Ungariei. În luna septembrie, venind din Rusia, prin Suedia, au făcut un popas la Londra Octavian Goga și Sever Bocu, care au avut o întrevedere cu Allan Leeper, secretarul primului ministru, și au dat presei — prin Steed și Watson — ample lămuriri asupra crizei politice în care se afla Austro-Ungaria și a ho-

¹ Vezi textele de recunoaștere a „Consiliului național al unității române” în R. Seșanu, *Take Ionescu*, București, 1930, p. 314—318.

² Idem, p. 317.

tărîrii tuturor popoarelor subjugate de a-și dobîndi libertatea.

La 4 septembrie, prin George Moroianu, s-a înaintat lui Lloyd George, la cererea acestuia, un memoriu asupra contribuției României la război și asupra modalităților de rezolvare a problemei naționalităților din Austro-Ungaria¹. La începutul lui octombrie, Take Ionescu se afla din nou la Londra pentru a avea învedere cu Balfour (8 octombrie), Lloyd George (16 octombrie) și cu William Tyrell, expert al Ministrului de Externe. Cu această ocazie, omul de stat român a fost din nou intervievat de „*Morning Post*“, în coloanele căruia a publicat și un articol despre necesitatea dezmembrării Austro-Ungariei².

Efectul acestor acțiuni s-a putut vedea în mod concludent la 18 noiembrie 1918, cînd ministrul de externe al Angliei, Balfour, îi scria lui Take Ionescu că guvernul englez la congresul păcii „va da simpatia sa întregă și va sprijini principiul general al unității române“³.

După începerea conferinței de pace, Londra va fi vizitată, pe lîngă delegații oficiali, și de luptătorii bănațeni Avram Imbroane și Ioan Sîrbu, acesta din urmă autor al unei monografii despre Mihai Viteazul, pentru a da lămuriri asupra frontierei sud-vestice a României.

Cu aceeași însuflețire s-a desfășurat și activitatea emigrăției românești din Italia, țară care intrase și ea în război la 23 mai 1915, pentru desăvîrșirea unității sale

¹ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvanins pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 201.

² Din corespondența lui Take Ionescu către soția sa.

³ R. Seîșanu, *op. cit.*, p. 317.

naționale, partea de nord a teritoriului italian — Tiro-lul, Isonzo, Triestul — aflându-se în robia Austriei.

Începuturile activității emigrației în Italia se leagă de congresul naționalităților asuprite din Austro-Ungaria, care s-a ținut la Roma în zilele de 8—11 aprilie 1918. La acest congres, alături de delegații cehi, polonezi, sîrbi, a participat și o delegație de români veniți de la Paris. Din delegație făceau parte profesorii Simion C. Mîndrescu, Virgil Drăghiceanu, G. G. Mironescu, B. Luca, dr. Nicolae Lupu. După încheierea lucrărilor congresului, care a votat o moțiune prin care se cerea recunoașterea dreptului pentru fiecare națiune de a se constitui într-un stat național independent, profesorul Simion C. Mîndrescu a rămas la Roma cu intenția de a aduna, într-o organizație, pe toți românii aflați în Italia și de a forma o legiune din prizonierii proveniți din armata austro-ungară, care să lupte în rîndurile armatei italiene.

Inițiativa profesorului transilvănean a fost primită de guvernul italian cu o mare satisfacție, primul ministru Orlando dînd dispoziții ca prizonierii români să fie concentrați în lagărul de la Cittaducale. Semnificative pentru sentimentele pe care le nutrea primul ministru al Italiei pentru cauza poporului român sînt cuvintele cu care, la 28 mai, acesta răspundea mesajului trimis de Simion C. Mîndrescu: „Nobilele dvs. aspirațiuni la independența națională — mărturisesc Orlando — găsesc un ecou deplin în inima mea de italian, care a cunoscut aceleași dureri. De altă parte, cu atît mai mare e sentimentul de simpatie, cu cît mai intimă e fraternitatea noastră de rasă. Cît mă privește pe mine — adăuga în încheiere primul ministru

— voi fi fericit dacă acele aspirațiuni vor putea fi realizate“. La 30 mai s-a organizat în forul Augusteum o mare manifestație împotriva păcii de la București, la care au participat numeroși reprezentanți ai partidelor politice și ai societăților patriotice italiene.

Pentru sprijinirea României s-au format comitete, intitulate „Pro-Romeni“, în orașele Roma, Milano, Genova, Torino, Ferrara, Neapole. Ca președinte al Comitetului din Roma a fost ales principele Prospero Colono, primarul orașului, care avea și președinția comitetului central. La 19 iunie s-a înființat Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, cu sediul la Roma. În fruntea comitetului a fost ales Simion C. Mîndrescu, iar ca membri, Ștefan Bidnei, Ion Cîmpeanu, Claudiu Isopescu, Mihail Mironovici, Atanasie Mîrza, Ioachim Obadă, Ștefan Oțel, Valeriu Pop, Ionel Rișca, Nestor Săhleanu, Alexandru Socaciu și Emil Turtureanu. Îndată după constituirea sa, comitetul a trimis mesaje de salut tuturor guvernelor aliate, iar la 9 iulie membrii săi au fost primiți în mod oficial de către primul ministru Orlando. Pentru a da o expresie publică relațiilor dintre comitetul român și guvernul și poporul italian, la 25 august 1918 s-a organizat în forul Traian un impunător miting popular la care, alături de populația Romei, au participat delegați din partea a 200 de orașe italiene și a 600 asociațiuni patriotice. În discursurile rostite cu acest prilej de primarul Romei, de senatorul Ruffini, de reprezentanta femeilor Maria Rygier și de profesorul Simion C. Mîndrescu, s-a relevat cu entuziasm solidaritatea italo-română și lupta comună a ambelor popoare pentru desăvîrșirea unității lor politice.

O manifestație similară a avut loc la Torino, fosta capitală a Italiei, în ziua de 6 octombrie¹.

La 15 octombrie a apărut decretul guvernului italian pentru constituirea „Legiunii române“, formată din regimentele numite în mod simbolic „Horea“, „Cloșca“, „Crișan“. „Preferăm să murim în luptă — au declarat voluntarii din aceste regimente — decît să ne întoarcem sub jugul austro-ungar“. Unități din regimentul „Horea“ au luat parte la marea ofensivă italiană, declanșată la 26 octombrie în sectorul Vittorio-Veneto, în urma căreia, înfrîntă pe toate fronturile, monarhia habsburgică, dușmanul secular al ambelor popoare, a cerut armistițiu.

Pentru faptele lor de arme săvîrșite în această perioadă, numeroși voluntari români, ofițeri și ostași, au fost decorați de guvernul italian cu ordinele „Medalia de argint“, „Medalia de bronz“ și „Crucea meritului de război“. Comandantul Companiei I din Regimentul „Horea“, locotenentul Emilian Piso a primit felicitări personale din partea regelui Victor Emanuel al III-lea („l'encomio solene“)².

Ca și prizonierii transilvăneni din Rusia, care s-au înrolat din propria lor inițiativă sub drapelele României pentru a lupta împotriva Austro-Ungariei, prizonierii din Italia, călăuziți de aceleași sentimente, au ținut și ei, alături de frații lor italieni să ridice armele împotriva aceluiași dușman, pentru a contribui astfel a desăvîrșirea unității politice a poporului român.

¹ Vezi pentru detalii asupra întregii activități din Italia, Simion C. Mindrescu, *În Franța și Italia pentru cauza noastră*, București, 1919.

² Vezi, pentru activitatea legiunii, Valeriu Pop, *La légion roumaine d'Italie*, în „*Revue de Transylvanie*“, Cluj, 1937, nr. 2, p. 154—166.

Și activitatea diplomatică din emigrație, ca și cea din timpul războiului, din anii neutralității și din deceniile anterioare pe teren cultural-politic, se desfășurase deci sub semnul aceleiași solidarități naționale, pentru aceleași idealuri, românii de pe ambele versante ale Carpaților neavînd, în virtutea originii comune, a teritoriului unitar și a identității de limbă și cultură, decît o singură dorință: aceea de a se manifesta cu toții ca români, de a avea un singur drapel, un singur stat, o singură țară: România.

Proclamarea ei reprezenta consecința logică a unui îndelungat proces, a cărui soluționare coincidea cu în-săși deschiderea unei ere noi în istoria omenirii: *dreptul de autodeterminare al tuturor popoarelor*.

Principiul dreptului la autodeterminare al popoarelor, în numele și pe baza aplicării căruia avea să se realizeze desăvîrșirea unității politice a poporului român, a pătruns și s-a popularizat în Transilvania concomitent cu enunțarea sa de către Vladimir Ilici Lenin în „Decretul asupra păcii” (8 noiembrie 1917) și în „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia” (25 noiembrie) și de către Woodrow Wilson, președintele Statelor Unite, în discursul rostit în fața Congresului american (8 ianuarie 1918)¹ și în declarațiile de la 27 septembrie 1918.

Declarația lui Lenin a fost anunțată și comentată îndată după publicarea ei atît de către ziarul socialist „Adevărul” de la Budapesta, care își reluase apariția la 1 octombrie 1917, cît și de ziarele burgheze „Telegraful român” (16/29 noiembrie) și „Gazeta poporului”

¹ W. Wilson, *Messages, discours, documents diplomatiques relatifs à la guerre mondiale*, Paris, 1919, II, p. 315—316.

(27 ianuarie 1918) de la Sibiu. Pentru „Adevărul” decretul asupra păcii dat de guvernul sovietic reprezenta însăși confirmarea principiului că „nici o națiune să nu ție în asuprire pe alta și ca nici un neam să nu mai fie subjugat”¹, iar declarația cu privire la drepturile popoarelor din Rusia echivala cu recunoașterea dreptului tuturor popoarelor de a „alcătui state nea-tîrnătoare”². Plecînd de la aceste constatări ziarul socialist cerea ca pacea ce urma să se încheie „să fie bazată pe temelii cinstite” și în primul rînd „pe baza dreptului fiecărui popor, fiecărei națiuni de a dispune liberă de soarta sa”, afirmînd totodată că „grofii din Ungaria nu pot reprezenta interesul poporului român care n-a avut pînă acum puțința de a dispune singur asupra sorții sale”³. „Gazeta poporului”, editată de un grup de aderenți ai Partidului național român, printre care se afla și profesorul și istoricul Silviu Dragomir, constata și ea că din revoluția sovietică a „răsărit ca prin minune floarea cea mai bine mirositoare, libertatea cugetării și a simțirii”, lichidarea autocrației țariste devenind un „izvor de viață pentru toate neamurile”⁴.

Deși războiul era încă departe de a fi sfîrșit, Revoluția Socialistă din Octombrie a constituit astfel pentru românii din Transilvania, ca și pentru toate celelalte popoare oprite, un adevărat semnal pentru afirmarea imperativă a aspirațiilor lor sociale și naționale. Ea le-a dat în același timp siguranța că glasul libertății nu mai poate fi înăbușit și că, după secole

¹ „Adevărul”, 1917, 18 noiembrie.

² Idem, 1917, 3 decembrie.

³ Idem, 1917, 23 decembrie.

⁴ „Gazeta poporului”, 1918, 27 ianuarie.

de împilare, sosise, în sfârșit, momentul de a-și lua soarta în propriile lor mâini. Grevele și manifestațiile organizate în vara și toamna anului 1917 în marile centre Cluj, Brașov, Timișoara, Arad, Oradea, ca și în localitățile miniere din Valea Jiului și din Munții Apuseni, au demonstrat în mod concludent hotărârea maselor transilvănene de a pune capăt războiului și de a-și revendica dreptul la autodeterminare.

Spiritul combativ al maselor s-a repercutat și asupra celor două formații politice românești — gruparea social-democrată și partidul național — determinându-le să examineze noua situație politică și să-și reia activitatea politică frînată pînă atunci de desfășurarea războiului.

La 8 iulie 1917 s-a ținut astfel la Budapesta o conferință a exponenților social-democrați¹, iar la 27 decembrie o consfătuire mai restrînsă a conducătorilor Partidului național român². La 30 decembrie, ziarul „Adevărul” prin pana publicistului Emil Isac, publica un articol cominatoriu, cerînd partidului național român să-și reia activitatea. „Grație revoluției rusești — scria Emil Isac — opinia publică a lumii nu mai iartă brutalitatea unor feudali și nu mai recunoaște principiul teroarei minorităților politice. Astăzi se vorbește pretutindeni de egala îndreptățire a popoarelor, a indivizilor — se respectă dreptul naționalităților și caracterul social și etnic al unui neam nu mai poate fi distrus”. Gîndindu-se deocamdată numai la eventualitatea unor noi alegeri, făcute pe baza votului universal, care

¹ „Adevărul”, 1918, 22 aprilie 5 mai.

² Dr. Ioan Mihu, *Spicuri din gîndurile mele politice, culturale, economice* (Ed. Silviu Dragomir), Sibiu, 1938 p. 351.

ar fi dus la o ierarhizare democrată a forțelor politice din Ungaria, Emil Isac adăuga: „În lupta ce se duce pentru o schimbare radicală a statului întreg, comitetul național (citește Partidul național român) are datoria să împartă truda celorlalte partide politice din țară cu program similar și să ia parte, cu întreg arsenalul minții și cu o propagandă măreață, la înfăptuirea idealului democratic. Să intre deci în acțiune cât mai grabnic — cerea în încheiere Emil Isac — Partidul național român”¹.

Deși răspunsul așteptat de „Adevărul” urma să mai întârzie, totuși, datorită colaborării din anii anteriori războiului și sarcinilor ce le incumbau deopotrivă, ambele formații aveau să adopte, cu privire la aplicarea dreptului de autodeterminare, o atitudine identică, ceea ce va determina, la momentul oportun, înființarea unui organ comun de acțiune.

Brutalele condiții de pace impuse de Puterile Centrale Rusiei și României prin tratatele de la Brest-Litovsk (7 martie 1918) și București (5 mai 1918), prin care se răpeau importante părți din teritoriul acestora, nu dezarmează spiritul revoluționar al maselor și nu pot schimba cursul evenimentelor.

Subminate în interior de mișcările revoluționare² și învinse pe frontul occidental de către forțele militare

¹ „Adevărul”, 1917, 30 decembrie: *Partidul național să intre în acțiune!*

² Vezi, pentru detalii, L. Bányai, *Ecourile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Transilvania*, în *Contribuții la studiul influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, 1957; V. Cheres-teșiu, *Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste în masele din Transilvania*, „Anuarul institutului de istorie din Cluj”, I, II, 1958—1959, p. 253—282.

ale Antantei, în toamna anului 1918, atît Germania cît și Austro-Ungaria se văd în imposibilitate de a mai continua războiul. Dezastrul nu mai poate fi înlăturat. Prăbușirea e iminentă. Pentru a-și salva imperiul de la o dezmembrare totală împăratul Austriei, Carol I, încearcă, în ultimul moment, la sfatul conțelui Burian, ministrul de externe, să ofere popoarelor împilate timp de sute de ani, un sistem de autogovernare federativă (16 octombrie). Guvernul din Budapesta, prezidat de Al. Wekerle, a respins însă în mod categoric soluția împăratului, obligîndu-l să declare că autonomiile și federalizarea proiectată nu se referă și la teritoriul Ungariei, care urma să-și păstreze neatinasă alcătuirea existentă.

Punctul de vedere al guvernului ungar a fost vehement criticat în Reichstagul din Viena de către deputatul Isopescu-Grecul, care la 22 octombrie interpela guvernul austriac asupra situației viitoare a românilor din Transilvania, afirmînd că aceștia nu mai pot fi menținuți sub jugul conților și baronilor maghiari. „Cred oare într-adevăr puternicii Ungariei — întreba deputatul interpelator — că vor fi în stare să oprească la granițele lor incendiul mondial?” Un alt deputat român, socialistul Gh. Grigorovici, făcea în aceeași ședință elogiul unității politice a poporului român, afirmînd că „unirea tuturor românilor este un ideal și o țintă la care românii vor aspira întotdeauna, în orice timpuri și în orice împrejurări, indiferent de cum va fi constelația lor viitoare, indiferent de chipul cum li se va desfășura soarta în viitor”.

Intențiile împăratului nu mai preocupau însă la această dată decît guvernele sale, fiindcă nici unul din popoa-

rele vizate nu mai înțelegea să-și continue existența — sub nici o formă — în putredul imperiu habsburgic. Dorința tuturor — români, cehi, slovaci, polonezi, croați, sloveni, bosniaci — era, invocînd dreptul de autodeterminare, libertatea și independența națională.

Arma lor de luptă devenise revoluția, ale cărei stindarde filfiau biruitoare de-a lungul și de-a latul Austro-Ungariei.

IV

TRANSILVANIA ÎȘI HOTĂRĂȘTE SOARTA

Printre cei dintâi care, pe lângă declarațiile făcute de elementele din emigrație, și-au afirmat în mod public, oficial, hotărârea de a dispune singuri de soarta lor, au fost românii din Transilvania.

La 12 octombrie 1918, concomitent cu marile manifestații muncitorești din orașele Arad, Timișoara, Reșița, Lugoj, Petroșani, Brașov, Cluj, membrii comitetului executiv al Partidului național s-au întrunit la Oradea, sub prezidenția deputatului Ștefan Ciceo Pop, pentru a examina noua situație politică și pentru a lua măsurile impuse de desfășurarea evenimentelor. Inițiativa întrunirii a aparținut avocatului Aurel Lazăr, în casele cărui s-a ținut consfătuirea ¹. Pe lângă amfitrion și președinte au participat la această ședință deputații Teodor Mihali, Al. Vaida-Voevod și Aurel Vlad, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Ioan Ciordaș, precum și unii frunțași dinafara comitetului: Gheorghe Crișan, Gheorghe Popovici, Sever Dan.

În urma discuțiilor s-a hotărât redactarea unei declarații ce urma să fie citită în Camera deputaților, prin care se contesta guvernului și parlamentului de la

¹ Vezi Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei* în „Transilvania”, Sibiu, 1943, nr. 11—12.

Budapesta calitatea de a mai reprezenta Transilvania, dreptul acesta revenind cu exclusivitate reprezentanților aleși de poporul român. „Comitetul executiv al Partidului național român din Ardeal și Ungaria — se preciza în declarație — ca organ politic al națiunii române din Ardeal și Ungaria, constată că urmările războiului îndreptătesc pretențiunile de veacuri ale națiunii române la deplina libertate națională. *Pe temeiul dreptului firesc, că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber de soarta sa, un drept care este acum recunoscut și de către guvernul maghiar prin propunerea de armistițiu a monarhiei, națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă uz de acest drept și reclamă, în consecință, și pentru ea dreptul ca, liberă de orice înrîurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere.* Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal, căci apărarea intereselor ei, națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria ei adunare națională. Afară de organele delegate de adunarea națională, sau alese din mijlocul său, așadar de *Comitetul executiv al Partidului național român*, nimenea — se declara în continuare — nu poate fi îndreptățit să trateze și să hotărască în treburi care se referă la situația politică a națiunii române. Toate deciziunile și acordurile care s-ar lua și s-ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm nule și fără valoare, care nu leagă întru nimic națiunea română ¹“.

¹ Vezi textul în „Românul“, Arad, 1918, 26 octombrie/8 noiembrie.

Citirea declarației în parlament a fost încredințată deputatului Alexandru Vaida-Voevod. La această ședință s-a ales totodată și un comitet format din Vasile Goldiș, Iuliu Maniu, Ștefan Ciceo Pop, Ioan Suciuc, Al. Vaida-Voevod și Aurel Vlad, care a fost autorizat să ia toate măsurile impuse de dezvoltarea evenimentelor.

Hotărîrea de la Oradea corespundea unei adînci necesități politice, ea fiind preconizată simultan atît de către muncitorii români de la uzinele Csepel din Budapesta, cît și de către cercurile intelectuale românești de la Sibiu, Cluj, Brașov și din alte orașe. Chiar în ziua următoare ședinței de la Oradea a avut loc la Csepel o întrunire convocată de liderii socialiști, la care s-a cerut ca „românii să dispună liberi de soarta lor, să hotărască singuri forma de stat în care vor să trăiască în viitor“, propunîndu-se „despărțirea totală a Transilvaniei de statul ungar“¹.

La Cluj se țineau lanț consfăturile la care participau intelectuali mai vîrstnici, ca Amos Frîncu, fost apărător în procesul *Memorandului*, protopopul Elie Daianu, Emil Hațieganu, numeroși studenți și ofițeri români din garnizoana locală, precum și foștii prizonieri de război întorși din Rusia. Cei mai nerăbdători erau studenții, care țineau să tragă cît mai grabnic concluziile impuse de situație. Un cronicar al evenimentelor din Cluj din toamna anului 1918 — studentul invalid Emil A. Dandea, originar din Munții Apuseni — relatează în termenii următori starea de spirit pe care o aveau în acel moment tinerii români din acest oraș, care discutaseră situația în numeroase consfătuiri. „Ne

¹ „Adevărul“, 1918, 20 octombrie.

frământam tot mai mult — povestește cronicarul — în dorința de a activa în mod pozitiv pentru realizarea idealului național, dar simțeam în mod dureros faptul că nu primeam nici o îndrumare de la conducătorii politici firești, de la capii Partidului național român“. La consfătuirea din 15 octombrie, necunoscându-se hotărîrea luată la Oradea, studenții au decis trimiterea unei delegații la Budapesta pentru a întreba conducerea partidului dacă voiește sau nu să se pună în fruntea mișcării naționale, căci altfel, după precizarea cronicarului, „acționăm fără ei“.

Ajunși la Budapesta, delegații studențimii clujene au aflat însă cu satisfacție hotărîrea adoptată de partid la 12 octombrie, raliindu-se într-un totu acțiunii sale ¹.

Aceeași nerăbdare și dorință de acțiune se constată și în rîndurile intelectualilor de la Brașov, care în aceeași perioadă, trimiseseră și ei un emisar la Budapesta, pentru a cere deputaților români „să părăsească parlamentul maghiar și să facă declarația de ruperea relațiilor dintre Ardeal și Ungaria“, cum credeau, prematur, că o făcuseră celelalte naționalități” ².

La 18 octombrie, după patru zile de așteptare, Alexandru Vaida-Voevod se urca la tribuna Camerei, pentru a anunța guvernului maghiar și opiniei publice din Ungaria și străinătate hotărîrile de la Oradea, motivîndu-le, în cadrul unui discurs, prin asuprirea de vea-

¹ Vezi Emil A. Dandea, *Mișcările studențești din anul 1918*, în « Almanahul Societății academice „Petru Maior“ », Cluj, 1929, p. 88—89.

² Mircea Gherman, *Evenimente brașovene în preajma Unirii*, „Astra“, Brașov, 1968, nr. 6, p. 2.

curi la care a fost supus poporul român din Transilvania¹.

Prin discursul lui Vaida, care a fost des întrerupt de vociferările și protestele deputaților guvernamentali, s-a creat o nouă situație în raporturile dintre statul maghiar și românii din Transilvania, aceștia urmărind ca, pe baza principiului de autodeterminare, să-și decidă singuri viitorul.

Discursul lui Vaida a stîrnit un mare entuziasm printre studenții români, membri ai Societății „Petru Maior”, aflați în Budapesta. Printre ei se găseau Ion Chinezu, Horia Teculescu, care aveau să se impună mai târziu prin remarcabila lor activitate intelectuală, Dumitru Antal, viitor episcop sub numele de Emilian Antal, Sabin Manuilă, care avea să se remarce ca statistician, Vasile Ilea, medic în anii următori la Sighet, Coriolan Băran de la Timișoara, și numeroși alții. În zilele următoare s-au ținut mai multe ședințe înflăcărâte în care, analizîndu-se consecințele discursului rostit la 18 octombrie, studenții participanți, în urma expunerilor făcute de Dumitru Antal, președintele societății, și Ion Chinezu, au luat hotărîrea de a face apel la studențimea română din toate centrele universitare — Viena, Budapesta, Cluj — precum și de la institutele teologice din Blaj, Oradea, Lugoj, Arad, Caransebeș, pentru a întreprinde o acțiune comună, sub auspiciile Partidului național român, spre a mobiliza masele în vederea luptei ce se aștepta.

¹ Vezi textul discursului în *Monitorul oficial maghiar* (Országgyűlési Ertésítő) din 20 octombrie 1918 (suplimentul dezbaterilor parlamentare). Pentru versiunea românească vezi traducerea din Iuliu I. Mezei Cîmpeanu, *Luptătorii români ardeleni*, Cluj, 1939, p. 60—72.

Spiritul ce anima pe studenții români din capitala Ungariei în toamna anului 1918 se desprinde cu toată claritatea din cuvîntarea rostită de Ion Chinezu în sedința din 22 octombrie. „Lozinca noastră — arăta tînărul vorbitor — trebuie să fie *prin noi înșine*. Puterea de viață a poporului român trebuie să iasă triumfătoare prin sine însăși, fără ajutor străin. Datorița noastră este — se preciza în continuare — ca și în colțul acesta al lumii, care ne este atît de scump, să facem ca idealul poporului român să se înfăptuiască... Vrem să ne desfășurăm toate forțele, tot tezaurul etnic de care dispunem... Vrem independență, libertate, vrem viață“. Vorbînd despre suferințele din trecut ale poporului român, Ion Chinezu afirma că „noi, românii, am suferit cu conștiința că dreptatea e de partea noastră, căci între asupritor și asuprit, totdeauna asupritul este acela care are dreptate“¹. În urma discuțiilor provocate de cuvîntarea lui Chinezu s-a hotărît adresarea unui apel către poporul român și către toate organizațiile studențești românești, anunțîndu-le că „rupem orice formă comună de viețuire între noi, românii, și vechii stăpînitori, declarînd cu toții în masă că ne considerăm dezrobiți și că, dobîndind drept de dispunere liberă asupra noastră... vrem să ne unim cu toții cei care sînt de un neam și de o limbă cu noi“.

Apelul, redactat de Dumitru Antal, a fost prezentat în ziua de 24 octombrie conducerii Partidului național, pentru a obține de la acesta autorizația de publicare. La sfatul lui Vasile Goldiș, pentru a nu se dezvălui „planul de luptă“ conceput, apelul n-a fost dat publicității, dar s-a acceptat propunerea ca studenții

¹ Am aflat acest text rămas inedit printre hîrțile lui Ion Chinezu, decedat la 10 decembrie 1966.

de la universitățile și institutele amintite să se constituie imediat în echipe de acțiune care, ca și la 1848, să străbată întreaga Transilvanie, pentru a aduce la cunoștința poporului cele cuprinse în apel și a începe organizarea și înarmarea maselor țărănești ¹.

Aceleași preocupări și atitudini se constată și printre studenții români din Viena, grupați în vechea societate „România jună”, prin Virgil Solomon, viitor deputat în România întregită, și Nicolae Voicu, aceștia aderând într-un tot la inițiativa luată de colegii lor de la Budapesta.

La 29 octombrie, sub presiunea evenimentelor și a mișcărilor revoluționare din Ungaria, se constituie la Budapesta Consiliul național român, în care intrau 6 reprezentanți ai Partidului național (Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Ciceo Pop, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad) și 6 din Partidul social-democrat (Tiron Albani, Ion Fluieraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Rănoiu și Basil Surdu). Anunțând înființarea noului organism, ziarul „Adevărul” scria: „Românii din Ungaria și Transilvania și-au constituit Consiliul național român ca unicul for care reprezintă voința poporului român și se bazează pe libera hotărâre asigurată de curentul vremii și de voința popoarelor libere” ². Stabilindu-și sediul la Arad — unul din cele mai importante centre ale vieții politice românești, unde la 26 octombrie reapăruse și ziarul „Românul”, oficiosul Partidului național român — Consiliul adresează, la 6 noiembrie, un manifest „către națiunea română”, prin care anunța că el „reprezintă întreg neamul

¹ Vezi D. Antal, *Societatea „Petru Maior în ultimul ei an de funcționare la Budapesta*, în „Almanahul”, Cluj, p. 81—83.

² „Adevărul”, 1918, 21 octombrie/3 noiembrie.

românesc din Ungaria și Ardeal și că ostașii și ofițerii români, dezlegați de jurământul dat împăratului, au să fie supuși „numai și numai Consiliului național român”. Prin manifest se arată totodată necesitatea urgentă a înființării de gărzi locale cu caracter militar, pentru menținerea ordinii¹. Aceste gărzi, expresie a voinței populare revoluționare, aveau să se dovedească de cea mai mare utilitate atât în acțiunea de preluare a administrației din mâinile guvernului maghiar, cât și în organizarea adunării de la Alba Iulia². Gărzi și consilii naționale comune, cu participarea ambelor partide, aveau să se constituie cu rapiditate în toate comitetele și localitățile transilvănene și bănățene.

La înscrierea în gardă, fiecare ostaș și ofițer trebuia să depună un jurământ de credință, a cărui formulă era următoarea: „Eu, N.N., jur în fața atotputernicului Dumnezeu, cum că întru totul voi fi cu credință și supunere către Consiliul național român din Ungaria și Transilvania. Conștiu de datoriile ce ne impun timpurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieții mele voi fi credincios națiunii unitare române”. În unele localități formula jurământului avea conținutul de mai jos: „Eu, N.N., gardist național civil, jur pe unul Dumnezeu că întru toate voi sta la ordinul și poruncile sfatului național român și cu toată puterea voi lucra pentru susținerea ordinii. Așa să-mi

¹ Vezi textul manifestului în ziarul „Românul”, Arad, 1918, 26 octombrie/8 noiembrie.

² Vezi asupra înființării și activității acestor gărzi lucrarea *Misiunea istorică a gărzilor naționale în luptele de dezrobire din 1918, scurtă monografie comemorativă redactată de I. Clopoșel*, București, 1943.

ajute Dumnezeu”¹. Au circulat și s-au practicat și alte formule de jurământ, dar sensul tuturor variantelor era același.

Concomitent cu înființarea consiliilor și gărzilor naționale românești, s-au organizat și consilii și gărzi ale maghiarilor și sașilor în toate localitățile în care aceștia dispuneau de cadrele necesare.

Constituirea gărzilor și a consiliilor naționale românești s-a făcut pretutindeni în mod public, cu o mare însuflețire, dînd naștere la impunătoare manifestații patriotice. Cei dinții care s-au organizat au fost românii din Timișoara (31 octombrie), urmați de cei de la Sibiu (2 noiembrie), Cluj (2 noiembrie), Brașov (2 noiembrie), Ilia (2 noiembrie), Lugoj (3 noiembrie), Oradea (3 noiembrie), Beiuș (3 noiembrie), Dej (3 noiembrie), Blaj (4 noiembrie), Alba Iulia (4 noiembrie), Sebeșul Săsesc (4 noiembrie), Hunedoara (5 noiembrie), Sighișoara (5 noiembrie), Reghin (5 noiembrie), Brad (5 noiembrie), Satu Mare (6 noiembrie), Cohalm (6 noiembrie), Orăștie (7 noiembrie), Săliște (8 noiembrie), Caransebeș (10 noiembrie), Făgăraș (12 noiembrie), Abrud (15 noiembrie). În același timp s-au constituit și consiliile de la Sighet, Gherla, Baia-Mare, Careii Mari, Cîmpeni, Vașcău, Tîrgu-Mureș.

Din lungul șir de manifestații provocate de constituirea consiliilor naționale, menționăm îndeosebi pe cea de la Cluj, orașul în care, la 1894, în disprețul legalității și al umanității, au fost condamnați memorandiștii, pe cea de la Blaj, „mica Romă”, în care la 1848 s-au codificat, prin discursul lui Simion Bărnuțiu și prin hotă-

¹ „Libertatea”, 1918, 22 noiembrie, 15 dec., nr. 4.

rîrile adunării de pe Cîmpia Libertății secularele imperative ale poporului român din Transilvania, și apoi pe cea de la Sighet, orașul din extremitatea nordică a românismului.

La Cluj manifestația a început printr-un tedeum ținut la biserica din strada Bob, în altarul căreia se păstra ascuns un vechi drapel românesc, tedeum la care au participat conducătorii românilor din Cluj, înconjurați de intelectuali, studenți, ofițeri și ostași, meseriași, muncitori. De la biserică, cu drapelul în frunte, cîntînd „Deșteaptă-te, române“, și „Pe-al nostru steag“, întreaga asistență s-a îndreptat, traversînd orașul, spre banca „Economul“, unde avea să se procedeze la înființarea consiliului. Pe parcurs, s-au atașat la grupul inițial nenumărați români aflați pe străzi, dînd astfel marșului un caracter de vibrantă manifestație populară. În rîndurile nobilimii și burgheziei maghiare, apariția forțelor democratice românești a provocat o adevărată consternare. „Acest marș — povestește un martor ocular — a fost cea dintîi manifestare românească revoluționară în Cluj“¹.

În sala băncii au ținut cuvîntări înflăcărate Amos Frincu și Emil Hațieganu, s-a ales — sub numele de *Senatul național român* — Consiliul Clujului, în frunte cu cei doi vorbitori, și s-a depus jurămîntul față de noua autoritate românească. „Momentul cel mai înălțător — relatează același martor — a fost depunerea jurămîntului“, după care a urmat „un delir de însuflețire și fericire cum numai sufletele unor obidiți le pot

¹ D. Antal, *Amintiri din revoluția din 1918 și de la adunarea din Alba-Iulia, 1 decembrie 1918*, p. 7—8 (text inedit aflat în posesia noastră).

avea la întrezărirea libertății“. „Jurînd credință consiliului —adăuga un alt martor — ofițerii și ostașii români și-au rupt insignele și pajura bicefală, înlocuindu-le cu tricolorul românesc“¹. Un alt grup de studenți au arborat apoi drapelul național pe edificiul clădirii unde avea să rămîină vreme îndelungată².

Era primul tricolor românesc arborat în inima Clujului!

La Blaj, înființarea Consiliului național a fost precedată de dezarmarea detașamentului de jandarmi — acțiune executată de către studenții de la Seminarul teologic și de către un grup de elevi de liceu sub conducerea căpitanului Victor Munteanu, sosit de la Viena.

Înarmați cu puștile jandarmilor, studenții, în jurul cărora se adunaseră în mod spontan sute de locuitori ai Blajului, au ocupat apoi piața din fața catedralei, alcătuiind un impunător semicerc. Înștiințați de cele întîmplate, canonicii și profesorii de la teologie s-au grăbit să alerge în mijlocul celor adunați, în fața cărora, urcat pe o masă, profesorul Alexandru Nicolaescu, mitropolitul de mai tîrziu al Blajului, a rostit o entuziastă cuvîntare, vestind apropierea ceasului celui mare. În aclamațiile mulțimii s-au anunțat apoi constituirea consiliului sub prezidenția lui Vasile Suciu, doctor de Roma, vicarul Mitropoliei.

Cu gîndul la înaintașii lor, urmați de mulțime, teologii s-au îndreptat apoi spre Cîmpia Libertății, unde studentul Octavian Hodîrnău, președintele societății de lectură „Inocențiu Micu Clain“, a ținut un emoționant discurs evocativ, urmat de un răsunător „Deș-

¹ Dr. Titu Anca, *Înființarea consiliului și a gărzilor naționale române din Cluj, 1918*, p. 6 (text inedit aflat în posesia noastră).

² Emil A. Dandea, *op. cit.*, p. 91.

teaptă-te, române“, cîntat de nepoții celor ce îl intonasera cu aceeași însuflețire la 1848.

Același student, din încredințarea consiliului, a citit apoi în cele patru părți ale orașului proclamația prin care se anunța preluarea puterii politice și militare a Blajului de către Consiliul național român ¹.

Visul revoluționarilor de la 1848 se înfăptuise! Biruința era pecetluită de drapelul ce filfia pe turnul catedralei în care, cu 70 de ani în urmă, se rostise discursul lui Simion Bărnuțiu.

Peste cîteva zile, la 10/23 noiembrie, Blajul avea să fie martorul unui alt eveniment istoric: aterizarea pe Cîmpia Libertății a unui avion românesc sosit de la Bacău, pilotat de locotenentul Vasile Nicolescu. Avionul aducea la Blaj pe căpitanul transilvănean Victor Precup, trimis de Marele Cartier General român cu un mesaj către Consiliul național, căruia i se anunța hotărîrea armatei române de a trece Carpații ². Apariția avionului a produs o puternică impresie asupra blăjenilor care, văzînd culorile românești, au alergat din toate părțile pentru a aclama pe cei doi soli ai libertății. Drept răsplată, locotenentul pilot a primit, oferită de tînărul avocat Ionel Pop, o bucată de piatră din monumentul ridicat pe Cîmpia Libertății în amintirea revoluției de la 1848 — monument pe care anumite elemente șoviniste îl aruncaseră în aer ³.

¹ O. Hodîrnău, *Amintiri din zilele premergătoare ale unirii de la Alba-Iulia*, p. 11 (manuscris inedit, oferit nouă de autor).

² Vezi asupra acestui episod articolul *Prima solie* din ziarul „Unirea“, Blaj, 11/24 noiembrie 1918; Andrei Popovici, *Aviația și unirea Ardealului*. În „Revista cursurilor și conferințelor“, București, 1937, nr. 8 — 9, p. 67 — 74.

³ Vasile Nicolescu, *La Blaj* (amintiri în manuscris, puse la dispoziția autorului).

În ziua următoare, prin Octavian Hodîrnău, vicarul Vasile Suciul trimitea mesajul lui Andrei Bîrseanu pentru a-l comunica consiliului de la Sibiu¹.

La Sighet, sfidînd ameninţarea mitralierelor ungureşti montate pe ferestrele administraţiei financiare, s-a ţinut, la 22 noiembrie (stil nou) o adunare prezidată de avocatul Vasile Chindriş, la care au participat peste 10 000 de ţărani, care au ales prin aclamaţii furtunoase pe membrii „Sfatului naţional” al nordului românesc, şi pe delegaţii ce urmau să-i reprezinte la adunarea de la Alba Iulia². Urmaşii marii tradiţii voievodale a Maramureşului se grăbeau să fie printre cei dintîi la punerea temeliei de granit a ţării întregite.

Cele mai multe din consiliile judeţene au lansat, cu prilejul organizării lor şi anumite manifeste care, sub formă de foi volante, au fost difuzate în mase pentru a da expresie emoţionantei bucurii a eliberării şi pentru a constitui puncte de orientare pentru întreaga populaţie. „Români din toate unghiurile ţării — se recomanda în manifestul de la Braşov — organizaţi-vă! Faceţi să răsunе glasul vostru dintr-un colţ în celălalt al lumii în cinstea şi mîndria neamului nostru întreg”³. „Să mulţumim lui Dumnezeu — se arăta în manifestul de la 1 noiembrie al sibienilor, redactat de profesorul Andrei Bîrseanu, preşedintele „Asociaţiunii pentru literatura şi cultura poporului român” — că ne-a învrednicit să vedem răsărind şi pentru noi soarele libertăţii”. „Fiecare român — se arăta într-un alt mani-

¹ O. Hodîrnău, *op. cit.*, p. 13—14.

² Alexandru Filipaşcu, *Istoria Maramureşului*, Bucureşti, 1940, p. 237.

³ Document publicat de Mircea Gherman în „Astra”, Braşov, 1968, nr. 6, p. 2.

fest lansat la 9 noiembrie — să ție cu tărie la neamul său și să nu se lase jignit în sentimentele sale naționale, dar în același timp să respecte demnitatea de om și să nu jignească sentimentele naționale ale altora“. Pentru a evita dezordinile și răzbunările sîngeroase, manifestul îndemna totodată pe „fiecare ostaș sau civil să respecte averea, cinstea și viața altora, fie român, fie de alt neam; dar în același timp, să-și apere averea, cinstea și viața sa proprie“¹. În manifestul consiliului de la Cluj — care își avea sediul în localul băncii românești „Economul“ — ai cărui conducători erau Amos Frîncu și Emil Hațieganu, care se intitula, după modelul sovietic, „comisari ai poporului“, se arăta că „adunarea poporului român ... credincioasă principiilor naționale și democratice... stă neclintit pe temeiul dreptului sfînt, ca națiunea independentă română să-și croiască singură soarta și rezervă exclusiv adunării naționale suverane hotărîrea asupra așezării viitoare de stat a întregului popor român“. Nici din manifestul de la Cluj nu lipsea preocuparea de a asigura naționalităților conlocuitoare condiții de viață satisfăcătoare. „Noi românii — se preciza în manifest — fiind oamenii libertății naționale, a egalității desăvîrșite și a frăției veșnice, recunoaștem pentru toate națiunile tot ce revendicăm legitim pentru noi și întindem mîna frățească tuturor neamurilor ce mărturisesc credeul principiilor noastre înmutabile... Ziua libertății — se sublinia în încheiere — se apropie. Zorile s-au ivit. Soarta națiunii române în mîna ei rămîne, în mîna ei pentru toate

¹ Vezi în arhiva Muzeului Unirii de la Alba Iulia, *Documentele unirii. Consiliile naționale din Transilvania. Manifeste, înștiințări, ordonanțe*, vol. VII, p. 1.

veacurile, dacă vom ști să ne impunem dreptul și voiața”¹.

Ideea de a se respecta viața și avutul tuturor locuitorilor Transilvaniei, indiferent de naționalitatea lor, transpare, reflectînd îngrijorarea cercurilor burgheze față de eventualele violențe, precum și dorința ca actul unirii să se proclame într-o atmosferă de liniște și concordie, și din manifestele altor consilii.

În manifestul de la Dej, semnat de Teodor Mihali, se atrăgea astfel atenția tuturor locuitorilor ca nici un act de samavolnicie, jaf, omor, brutalitate — să nu se producă împotriva „neromânilor”, spre a nu da motiv „dușmanilor noștri de la conferința de pace să-și poată schimba rolul de acuzați în acuzatori”. „Toate dușmăniile de natură personală și locală — se îndemna în încheierea manifestului — trebuie sistate. Să fim iertători ca frații unii față de alții. Dreptul de a califica vina și de a pedepsi pe cei vinovați cade exclusiv în competența congresului național român și nu și-l poate aroga nici comitetul Partidului național român — nici Consiliul național român central și cu atât mai puțin omul particular”². „Jertfele multe de sînge — se arăta în manifestul de la Alba Iulia — suferințele de veacuri să nu ne tulbure mintea. Să ne păstrăm sîngele rece și buna-cuviință”³. „Păziți pacea — se îndemna prin manifestul de la Hunedoara — și așteptați în liniște poruncile sfatului național. Păziți frăția și pacea

¹ *Documentele Unirii*, vol. VII, p. 3. Printre hîrțile rămase de la Ion Chinezu, aflate astăzi în păstrarea văduvei sale, Petronela Chinezu, am aflat și bruionul acestui manifest, fapt ce ne face să credem că el a fost redactat, după indicațiile lui Amos Frîncu, de către entuziastul student, sosit în ajun de la Budapesta.

² Vezi „Libertatea”, Orăștie, 1918, 1/14 noiembrie, nr. 1.

³ *Documentele unirii*, VII, p. 6.

cu toate neamurile din Ardeal...Izbînda libertății — declarau în încheiere hunedoreni — nici iadul n-o mai poate opri“¹. „Viitorul ne surîde — se afirma în manifestul de la Caransebeș — dați mîna toți cei buni și cinstiți și susțineți ordinea, apărați viața și avutul oamenilor fără deosebire de neam și lege“². „Piară dintre noi — se cerea în manifestul de la Cohalm — orice simț de răutate și de răzbunare și orice gînd de viclenie. Deviza noastră să fie Libertate, Egalitate, Fraternitate“³. Pentru a da acțiunii de păstrare a ordinei și de respect reciproc între toate naționalitățile un caracter de înțelegere unanimă, s-a publicat și o proclamație comună, semnată de Teodor Mihali, în numele Comitetului național român, de Hock János, în numele comitetului maghiar, și de Melzer Vilmos în numele comitetului populației germane⁴.

Entuziasmul de care era cuprinsă populația românească ca și încrederea desăvîrșită pe care aceasta o arăta față de cele ce aveau să urmeze erau mărturisite în chip categoric prin manifestele consiliilor naționale de la Reghin și Orăștie. „Soarele libertății naționale a răsărit — se afirma în manifestul de la Reghin, redactat de protopopii Vasile Dunea și Ariton Popa — și pentru noi, românii din Ardeal și Țara Ungurească... Viitor de aur românimea are... Sus inimile!“⁵. „*Nu mai există putere — se arăta în manifestul de la Orăștie — care să împiedice dorul și aspirațiunea neamului*

¹ Idem, p. 7.

² Idem, p. 14.

³ Ibidem, p. 9.

⁴ Ibidem, p. 18.

⁵ După o copie aflată în posesia noastră.

nostru care tinde la înfăptuirea idealului național: la unirea românilor"¹.

La 10 noiembrie, considerîndu-se definitiv consolidat, Consiliul național român ia hotărîrea ca, „în înțelesul dreptului de liberă dispoziție al neamurilor”, să-și asume imediat „puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români în Ardeal și Țara Ungurească”.

Pentru punerea în aplicare a acestei hotărîri, Consiliul a trimis în aceeași zi o notă cominatorie noului guvern maghiar constituit la 31 octombrie de contele Mihály Károly, cu concursul grupărilor social-democratice și radicale. Teritoriile revendicate erau comitatele: Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Sătmăr, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dobica, Sălaj, Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba, Țirnavă Mică, Țirnavă Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei-Scaune, Odorhei și Ciuc, precum și părțile românești din comitatele Bichiș, Cenad și Ugocea. Guvernul ungar era somat să ordone neîntîrziat tuturor autorităților din aceste comitate, aflate în subordinea sa, să se pună imediat la dispoziția Consiliului național român, care de acum înainte urmează să exercite, în numele națiunii române, toate atribuțiile guvernării.

Nota, care nu era altceva decît un adevărat ultimatum, acorda guvernului maghiar un termen de hotărîre pînă la 12 noiembrie, ora 6 p.m. (18), oră după care, în caz de refuz, Consiliul național român se va vedea nevoit „a-și asigura acest drept firesc prin mijloacele cari se vor constata ducătoare la scop”².

¹ Documentele unirii, VII, p. 21.

² „Românul”, 1918, 30 octombrie/12 noiembrie.

Mijloacele pe care le invoca Consiliul național român reprezentau forța maselor populare, gărzile naționale, precum și regimentele românești de la Viena și Praga, care între timp, în urma capitulării Austriei și a abdicării împăratului Carol I își aleseseră și ele un „sfat militar” și recunoscuseră autoritatea consiliului de la Arad. „Fiecare soldat român — se afirma în proclamația de la 31 octombrie a sfatului — este soldatul Comitetului național român”¹.

Autoritatea Consiliului fusese întărită și prin recunoașterea sa de către forurile superioare ale ambelor confesiuni românești — ortodoxă și greco-catolică — ai căror reprezentanți au trimis consiliului la 8 noiembrie un memoriu, din care desprindem următoarele: „Războiul mondial — se arăta în memoriu — a scos la iveală principiul social atât de creștinesc că fiecare popor are dreptul de a dispune liber asupra sorții sale. Noi, episcopii — se preciza în continuare — avem ferma convingere că interesele de viață ale neamului românesc... pretind ca un categoric imperativ înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere și față de neamul nostru. Dreptul acesta — se sublinia cu fermitate — se va putea realiza numai dacă națiunea română va fi guvernată de fiii ei. Drept aceea — se afirma în încheiere — declarăm că recunoaștem Marele consiliu național român de reprezentant și conducătorul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, simțindu-ne îndreptățiți și îndatorați a conlucra din toate puterile la întruparea aspirațiilor noastre naționale”².

De altfel, încă de la 26 octombrie, în urma inițiativei episcopului din Caransebeș, numele împăratului, în-

¹ *Documentele unirii*, VII, p. 2.

² „Telegraful român”, 1918, 13 noiembrie.

inte chiar de abdicarea sa, a fost înlăturat din serviciul liturgic, în locul său pomenindu-se „înalta noastră stăpânire națională” și „marele sfat al națiunii române”¹.

Circulara prin care se comunica preoților hotărîrea luată a produs o profundă impresie în toate cercurile românești².

La 10 noiembrie, inițiativa avea să fie consacrată în mod canonic de către sinodul ortodox, întrunit la Arad sub prezidenția episcopului Ioan I. Pap, locțiitor de mitropolit.

Mitropolia greco-catolică a adoptat și ea aceeași măsură, numele împăraților habsburgici, pentru care preoții români fuseseră obligați să se roage timp de peste 200 de ani, fiind înlăturat pentru totdeauna din bisericile românești.

Consiliul dispunea apoi și de numeroase organe de presă — „Adevărul” (Budapesta), „Românul”, „Foaia poporului român” (Arad), „Drapelul” (Lugoj), „Telegraful român”, „Gazeta poporului” (Sibiu), „Unirea” (Blaj), transformată în cotidian, „Gazeta de duminică” (Șimleu), „Libertatea” (Orăștie), reapărută la 1/14 noiembrie, „Glasul Ardealului” (Brașov), „Timpuri noi” (Viena, ziarul Sfatului militar) — cu ajutorul cărora atitudinea și dispozițiile sale au ajuns a fi cunoscute pretutindeni și care, indiferent de caracterul lor politic, publicau cu aceeași promptitudine și exactitate informații și dări de seamă despre activitatea ambelor formații politice³.

În momentul în care Consiliul național român soma guvernul maghiar să-i transmită autoritatea politică,

¹ „Libertatea”, 1918, 15/28 noiembrie, nr. 3.

² „Românul”, 1918, nr. 3, 30 octombrie/12 noiembrie.

³ La 18 noiembrie va reapare la Sibiu și „Foaia poporului”.

administrativă și militară asupra celor 23 de comitate din Transilvania și a părților românești din comitatele Bichiș, Cenad și Ugocea, el era recunoscut deci de întreaga populație românească transilvăneană ca singurul for îndreptățit să vorbească în numele poporului român din provinciile subjugate.

De altfel, la acea dată aparatul de stat maghiar din comitatele Arad, Bihor, Cluj, Mureș, Turda, Sălaj, Tîrnava Mare, Timiș — notari, jandarmi, perceptori — fusese izgonit în cea mai mare parte, ostașii întorși de pe front și foștii prizonieri reveniți din Rusia refuzînd să mai recunoască autoritatea celor ce le năpăstuiseră familiile în timpul războiului¹.

Pentru a putea examina nota Consiliului național român, a cărei acceptare însemna implicit desfacerea automată a Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului de Ungaria, guvernul contelui Károly a solicitat prelungirea termenului ultimativ cu încă 12 ore, pînă în dimineața zilei de 13 noiembrie (stil nou) adică, dată la care urma să sosească la Arad o delegație guvernamentală.

Delegația, formată din profesorul Oskár Jászi, reputat sociolog, ministru al naționalităților în guvernul Károly, Abrahám Dezső și Balkany Dezső, în numele Consiliului național maghiar din Budapesta, contele Teleky, profesorul Apáty Istvan, de la Cluj, un înverșunat șovinist, Somlo Bodog și Vincze Sándor reprezentanți ai Consiliului național maghiar din Transilvania, dr. Emil Neugeboren și dr. Strigl, delegați ai sașilor, precum și din numeroși experți oficiali, a sosit

¹ Vezi, pentru detalii, Iosif Kovacs, *Date cu privire la lupta țărănimii din Transilvania în toamna anului 1918*, în „Anuarul Institutului de istorie”, Cluj, I—II, 1958—1959, p. 331—336.

la Arad, la ora și ziua fixată, tratativele începînd în aceeași zi.

Din partea Consiliului național român au primit mandatul de a trata cu delegația ungară Vasile Goldiș, Ștefan Ciceo Pop, dr. Ioan Erdely, Enea Grapini, Josif Jumanca și Ion Flueraș ¹.

Prin Oskár Jászi, guvernul maghiar a comunicat Consiliului național român că acceptă cererea sa de a prelua administrația în comitetele menționate, preconizînd însă, pentru a favoriza elementul maghiar, o altă delimitare teritorială a acestora, dar numai sub forma provizorie a unei autonomii administrative, fără recunoașterea suveranității politice și fără drept de reprezentare în politica externă, Ungaria, care, la 3 noiembrie, denunțînd dualismul, se despărțise de Austria, urmînd să-și păstreze integritatea teritoriului său.

Propunerile delegației maghiare au fost respinse însă în ziua următoare, de delegația română, completată în timpul nopții și cu Iuliu Maniu, sosit de la Viena, cu motivarea că ele nu satisfac revendicările poporului român care-și afirmă neclintit dreptul la suveranitatea sa politică, aceasta fiind unul din atributele dreptului de autodeterminare.

Intransigența reprezentanților Consiliului național român a impresionat puternic pe delegații guvernului maghiar și a determinat pe Oskár Jászi să facă noi propuneri considerate mai largi și mai satisfăcătoare. El a declarat astfel, în numele guvernului său, că e de acord ca Consiliul român să preia, cu atribuții de guvern, administrația tuturor orașelor și comitatelor în care românii sînt în majoritate, să asigure totodată ro-

¹ „Românul“, 1918, 1/14 noiembrie.

mânilor reprezentarea în guvernul din Budapesta, dar a cerut ca legile existente să fie păstrate în mod provizoriu, iar funcționarii, cu excepția prefectilor și a comisarilor guvernului, să nu fie înlocuiți. Șeful delegației maghiare mai pretindea, în același timp, ca Consiliul român să se angajeze „pe onoarea națională”, *că nu va face apel la guvernul și armata română, respectând astfel integritatea Ungariei.*

Și noile propuneri au fost respinse tot atât de categoric ca și cele din ajun, delegații Consiliului român menținându-se pe poziția anterioară ¹.

Discuțiile purtate timp de două zile între cele două tabere s-au desfășurat de altfel într-o atmosferă grea, apăsătoare, fiindcă tocmai în toial lor sosise la Arad vestea masacrului de la Beliș (jud. Cluj), unde, din ordinul latifundiarului Urmanczy Nandor, au fost împușcați și apoi arși pe rug 45 de țărani români, bărbați și femei, acuzați de a fi atacat castelul fratelui acestuia ².

Vești asemănătoare se comunicaseră Consiliului român și din comunele Hotar, Seghiștel, Cîmpeni, Marghita (valea Crișului Negru). Aceste cazuri, care au fost anchetate de către Consiliul național din Cluj, în colaborare cu Consiliul național maghiar și recunoscute de însuși conducătorul delegației maghiare, dovedeau în mod concludent lipsa de autoritate a guvernului de la Budapesta. La întrebarea categorică a lui Oskár Jászai de a i se spune care este dorința finală a româ-

¹ „Românul”, 1918, 3/16 noiembrie.

² A. Gociman, *Némésis*, în „Revue de Transylvanie”, 1937, nr. 2.

nilor, i s-a răspuns: *teljes elszakadast* (desfacere totală) ¹.

Tratatul de la Arad din 13—14 noiembrie au confirmat astfel în mod definitiv ireconciliabilitatea categorică dintre cele două teze antagoniste ². Cum propunerile guvernului de la Budapesta fuseseră susținute și de către exponenții Partidului social-democrat maghiar, social-democrații români s-au văzut nevoiți să ia atitudine împotriva acestora, precizând prin ziarul „Adevărul” că „Partidul social-democrat român din Transilvania stă pe baza dreptului de liberă dispoziție al popoarelor....”, *Vrem să fim liberi — afirma oficiul socialiștilor români — vrem ca toată suflarea românească să viețuiască într-un singur stat, vrem... să ne unim într-un popor mare, înaintea căruia să fie deschise toate căile ce duc spre progres și fericire* ³.

Îndată după ruperea tratatelor cu delegația maghiară, prin care se dovedise în mod peremptoriu că și guvernul prezidat de contele Károly urmărea menținerea aceleiași Ungarii, bazate pe anexarea și stăpîni-

¹ Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 95.

² Vezi pentru tratativele de la Arad, „Românul”, 1918, nr. 5, 1/14 noiembrie, *Tratatul cu ministrul Iászi*; idem, 1918, nr. 7, 3/16 noiembrie, *Eșuarea tratatelor cu ministrul Iászi*; „Libertatea”, 1918, nr. 2, 8/21 noiembrie, *Pertractările din Arad*; Oskar Iászi, *Visszémlkezés a roman nemzeti, comitéal folyólat arad tárgyalásaira*, Cluj, 1921 (Extras din revista „Naphét”); Ion Clopoșel, *op. cit.*, p. 81—99; Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, Oradea, 1939, p. 187—201; Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, „Transilvania”, Sibiu, 1943, nr. 11—12, p. 810—813; *La désagrégation de la monarchie austro-hongroise* (sous la rédaction de C. Daicoviciu et de Miron Constantinescu), București, 1965, p. 179—180.

³ „Adevărul”, 1918, 27 noiembrie.

rea de teritorii care aparțineau altor națiuni, Consiliul național român — care își va lua de acum înainte numele de *Marele Sfat al Națiunii Române* — a adresat un manifest „către popoarele lumii” pentru a protesta împotriva atitudinii guvernului de la Budapesta și a anunța că „din ceasul acesta — manifestul avea data de 18 noiembrie 1918 — *națiunea română din Ungaria și Transilvania, oricum ar decide puterile lumii, este hotărâtă a pieri mai bine decât a suferi mai departe sclavie și oprimare*”. Adresându-se „lumii civilizate”, națiunea română (din teritoriile amintite) se adresa în același timp românilor de peste Carpați, exprimându-și speranța că „*în năzuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc cu care una vom fi de aici înainte în veci*”.

Ideea unirii cu România, considerată ca singura soluție valabilă, se mărturisea astfel fără nici un echivoc, categoric, definitiv.

Manifestul ținea totodată să precizeze că „*națiunea română nu dorește să stăpânească asupra altor neamuri, fiind gata a asigura pe teritoriul său fiecărui popor o deplină libertate națională... care va asigura tuturor indivizilor egalitatea condițiunilor de viață, unicul mijloc al desăvârșirii omenеști*”. Textul manifestului, spre a se înlătura orice posibilitate de răstălmăcire, a fost publicat, pentru opinia publică din străinătate, și în limba franceză ¹.

¹ „Românul”, 1918, 7/20 noiembrie, nr. 10.

V

ALBA IULIA

La 7/20 noiembrie, pentru a proceda în conformitate cu voința întregului popor român, Consiliul național a hotărât convocarea la Alba Iulia, pe data de 18 noiembrie/1 decembrie, a unei adunări în care să fie reprezentate toate circumscripțiile electorale de pe teritoriile Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului existente la alegerile din 1910 (130 la număr), toate păturile sociale, toate instituțiile bisericești, școlare, culturale și economice, reuniunile de femei, reuniunile învățătoarești, reuniunile de meseriași, gărzile naționale, organizațiile muncitorești, asociațiile studențești. Modul de alegere al delegațiilor acestora, se preciza în hotărâre, urma să se facă „după normele sufragiului universal”. „Istoria ne cheamă la fapte — se arăta în convocare...În numele dreptății, liberei dispozițiuni a națiunilor, principiu consacrat acum prin evoluțiunea istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvântul său hotărâtor asupra sortii sale și acest cuvânt va fi respectat de lumea întreagă”. În convocare se insista ca la adunare să participe nu numai delegații oficiali, ci „însuși poporul românesc în număr vrednic de cauza mare și sfântă”¹.

¹ „Românul”, 1918, 8/21 noiembrie, nr. 11.

Convocarea, redactată — ca și comunicatele și manifestele anterioare — de Vasile Goldiș, directorul ziarului „Românul“, era semnată de Ștefan Ciceo Pop, în calitate de președinte al Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania și de Gheorghe Crișan, ca secretar.

Ceea ce a determinat pe convocatori să aleagă ca loc de adunare orașul Alba Iulia — numit popular Bălgrad sau Bălgărad — era îndelungata existență și marea importanță istorică a acestuia. Cunoscută încă din perioada dacică sub numele de Tharmis (Apoulon) sau Apullum, Alba Iulia a cunoscut, sub romani, o mare înflorire, iar mai târziu, transformată într-o puternică cetate, avea să fie vreme îndelungată capitala Transilvaniei și reședința principilor transilvăneni. Pentru români ea simboliza triumful din 1599 al lui Mihai Viteazul — primul realizator al unirii celor trei provincii istorice românești — care, după marea victorie obținută la Șelimbreg (28 octombrie) împotriva lui Andrei Báthory, a intrat în acest oraș înconjurat de aureola unui erou legendar. Pe de altă parte, la 1785 (28 februarie), în acest oraș au fost executați în mod barbar conducătorii răscoalei țărănești din 1784, Horia și Cloșca, care reprezentau pentru românii din Transilvania amintirea luptei împotriva iobăgiei, a împilării sociale și naționale și totodată cruzimea unei osînde care nu se putea uita. În 1852 a fost înțemnițat la Alba Iulia și Avram Iancu, conducătorul revoluției de la 1848¹.

¹ Vezi, pentru istoricul orașului Alba Iulia, monografia lui Horia Ursu, *Alba Iulia*, Editura tineretului, colecția „Memoria pământului românesc“, București, 1968; I. Berciu, *Alba Iulia*, Sibiu, 1943, extras din revista „Transilvania“, 1943, nr. 5.

„Acest oraș — mărturisea istoricul transilvănean Augustin Bunea, într-o cuvîntare din anul 1909 — trebuie să fie pentru fiecare român un loc sfînt. El e mai mult ca falnica cetate de odinioară, Sarmisegetuza, căci aici a fost leagănul neamului românesc de astăzi, aici a fost centrul vieții românilor, veniți să întemeieze temuta lor stăpînire în acest colț de rai, pe aici s-au scurs cele mai frumoase vremuri pentru neamul nostru și s-au descărcat și mizeriile grele ce au căzut asupra noastră“.

Oraș al gloriei străbunilor, oraș al marilor dureri, Alba Iulia avea să devină prin actul de la 1 decembrie 1918, după jertfe de secole, altarul realizării marelui ideal al poporului român: unitatea politică.

Deși timpul pentru pregătirea adunării n-a fost decît de 12 zile, totuși, datorită măsurilor luate de Marele Sfat de la Arad, activității consiliilor și gărzilor naționale locale, studențimii, care, ca și la 1848, s-a aruncat în luptă cu tot elanul, și mai ales entuziasmului nemărginit cu care masele de țărani și muncitori au primit vestea dezrobirii lor, ea a izbutit să devină o adunare într-adevăr națională, autorizată, prin numărul uriaș al participanților, să ia hotărîri de o capitală importanță istorică. De altfel, cum avea să arate mai tîrziu scriitorul Lucian Blaga, prezent și el în acea zi în cetatea lui Mihai Viteazul, „pentru marea istorica adunare de la Alba Iulia... n-a fost nevoie de o deosebită pregătire a opiniei publice. Pregătirea — preciza Blaga — se făcuse vreme de sute de ani“¹.

¹ Lucian Blaga, *Hronicul și cîntecul vîrstelor*, Editura tineretului, București, 1965, p. 231.

Concomitent cu acțiunea de organizare și cu tratativele duse cu guvernul maghiar, Consiliul național român, sau mai exact spus ramura Partidului național din sînul acestuia, ținea, pentru coordonarea mișcărilor, un strîns contact și cu guvernul Coandă de la Iași — Marghiloman fusese înlăturat la 6 noiembrie — precum și cu cercurile politice din capitala Moldovei, atitudinea României, prin poziția și relațiile sale diplomatice, avînd să fie determinantă pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor.

Legăturile cu Iașul se făceau atît prin marele număr de ardeleni refugiați în România încă de la începutul războiului, care informau în mod permanent guvernul despre stările de lucruri de peste munți, cît și prin emisari și delegații speciale trimise pentru a informa factorii răspunzători de hotărîrile luate de consiliu pentru a cere să i se comunice punctul de vedere al guvernului român față de noua situație și îndeosebi intențiile sale cu privire la înaintarea armatei române în Transilvania.

Refugiații de la Iași — constituiți în comitet național sub prezidenția profesorului Alexandru Lapedatu — dăduseră, de altminteri, încă de la 6 octombrie 1918, o declarație prin care, cerînd unirea, contestau Austro-Ungariei dreptul de a mai vorbi în numele românilor din Transilvania, atitudinea lor fiind identică astfel cu cea adoptată la 12 octombrie în consfătuirea de la Oradea.

Primul emisar trimis la Iași, în urma unei consfătuiri avute de fruntașii românilor de la Dej, a fost avocatul Laurențiu Oanea de la Năsăud, care, trecînd pe la Vatra-Dornei, a ajuns în capitala Moldovei tocmai în ziua demiterii lui Marghiloman. Emisarul a fost

primit la Iași de generalul Coandă, de generalul Prezan și de Ion I. C. Brătianu, cărora le-a prezentat un mesaj al celor de mai sus pentru a-i informa despre intenția de a convoca adunarea de la Alba Iulia și despre necesitatea ca armata română să fie gata pentru a trece Carpații, spre a preîntîmpina, după adunare, eventualele tulburări provocate de elementele maghiare șoviniste, ostile unirii. La înapoiere, emisarul aducea cu sine o scrisoare a lui Ion I. C. Brătianu către Teodor Mihali, prin care, afirmînd că „cea mai sfîntă aspirațiune a neamului se îndeplinește”, acesta recomanda fruntașilor transilvăneni să includă în programul politic punctele necesare pentru „o largă dezvoltare democratică...”

O dată cu scrisoarea lui Brătianu au fost trimiși și doi delegați ai guvernului român — profesorul Solomon Halița și dr. Ioan Bordea, amîndoi transilvăneni de origine — cu misiunea de a se stabili la Dej, pentru a informa în mod sistematic guvernul român despre toate mișcările din Transilvania.¹

Al doilea emisar a fost profesorul Nicolae Bălan de la Sibiu, viitorul mitropolit, care a plecat în ziua de 1/14 noiembrie, în preajma începerii tratativelor de la Arad, cu automobilul, pe linia Mediaș, Tîrgu-Mureș, Reghin, Bistrița, Vatra Dornei. La Iași a ajuns în seara zilei de 3/16 noiembrie. Peste patru zile, la 7/20 noiembrie, timp în care avusese întrevederi cu generalul Coandă, șeful guvernului, cu generalul Prezan, șeful Marelui Stat Major, cu Ion I. C. Brătianu, Nicolae Iorga,

¹. Vezi pentru misiunea lui Laurențiu Oanea, C. Kirîțescu. *Istoria războiului pentru întregirea neamului*, București, 1927, ed. II, p. 375; detalii în L. Oanea, *Unirea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918*, p. 124 — 132 (lucrare în manuscris, aflată în posesia noastră).

precum și cu miniștrii Franței, Angliei și Statelor Unite, Bălan trimitea lui Vasile Goldiș o lungă scrisoare, prin care îi comunica opiniile bărbaților de stat români și ale diplomaților consultați.

Din cele comunicate de emisarul de la Sibiu se desprindea îndemnul ca tratativele cu guvernul maghiar, dacă s-ar mai afla încă în desfășurare, să se întrerupă imediat, ele fiind (așa cum s-a și văzut *n.n.*), complet inutile; să se convoace cât mai neîntârziat, cu o largă participare populară, adunarea de la Alba Iulia, înainte de intrarea armatei române în Transilvania, unirea să se proclame fără nici o rezervă sau autonomie¹ și, totodată, să se facă demersuri pentru a se obține și adeziunea sașilor, a șvabilor și a secuilor². Cu privire la chestiunile teritoriale, și îndeosebi la cele referitoare la Banat, emisarul sfătuia să nu se între „în amănunte”³.

Felul cum au fost urmate indicațiile transmise de viitorul mitropolit — sau mai bine zis cum n-au fost urmate — se va vedea în capitolul următor, în care se vor arăta împrejurările și atmosfera în care au fost elaborate hotărârile adunării de la Alba Iulia.

La 3/16 noiembrie, după întreruperea tratativelor de la Arad și după ce Consiliul luase hotărârea de a convoca adunarea, au fost trimiși la Iași alți doi emisari, George Crișan și Teodor Roxin, ambii de la Oradea.

Aceștia au plecat pe ruta Arad, Lugoj, Orșova, Craiova, de unde, cu un tren improvizat — circulația feroviară fiind suspendată din cauza retragerii trupelor

¹ Vezi pag. 152—155 din lucrarea noastră.

² Vezi textul scrisorii lui N. Bălan în „Transilvania”, Sibiu, 1943, nr. 11—12, p. 876—879

³ Idem.

germane — au ajuns la București. Aici au avut norocul de a întâlni delegația franceză trimisă la Iași de generalul Berthelot, așa încît au putut călători în condiții mai bune. Sosiți la Iași, noii emisari au vizitat și ei pe primul ministru Coandă, pe Ion I. C. Brătianu și N. Iorga și apoi au solicitat audiențe la rege. Ion I. C. Brătianu, la care au fost conduși de căpitanul transilvănean Mihai Popovici, a comunicat, cu această ocazie, celor doi emisari conținutul tratatului încheiat în 1916 de guvernul român cu puterile Antantei, și îndeosebi stipulațiile cu privire la viitoarea frontieră româno-maghiară, acestea, spre marea lor bucurie, cuprinzînd și Oradea, de unde pleaseră cu o săptămînă mai înainte.

La reîntoarcere, după un scurt popas la Cernăuți, emisarii au trecut munții pe la Vatra Dornei, de unde, după palpitante peripeții, au izbutit să ajungă la Alba Iulia în ziua precedentă deschiderii adunării, aducînd informația că primele unități ale armatei române au trecut Carpații ¹.

Raportul lor a oferit Consiliului un vast material informativ pentru hotărîrile ce urmau să fie luate în ziua următoare.

Convocarea adunării de la Alba Iulia a fost întîmpinată pretutindeni cu o nemărginită însuflețire. Toate consiliile județene și comunale s-au grăbit să lanseze apeluri și chemări locale, pentru a se asigura, dînd urmare convocării oficiale, o participare care să reprezinte într-adevăr întregul popor român, toate localitățile și toate comunitățile sale de muncă, toate formele de viață și toate posibilitățile sale de manifestare. Un patos emoționant, cu înflăcărare accente pa-

¹ Vezi asupra misiunii lui George Crișan și Teodor Roxin — Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, Oradea, 1938, p. 211-223.

triotice, țîșnește impetuos din toate aceste chemări și îndemnuri. „Adunarea de la Alba Iulia — se arăta în apelul Consiliului din Orăștie, lansat la 9/22 noiembrie — este chemată să hotărască asupra sortii neamului nostru și să exprime voința nestrămutată a națiunii române, care pretinde sus și tare *unitatea națională a tuturor românilor* (sublinierea în text). Fraților! Pentru ca adunarea aceasta să fie cît se poate de impozantă, datori sîntem a ne îngriji ca și prin numărul participanților să dovedim lumii întregi că poporul românesc una este și că cu toții împreună *pretindem sus și tare formarea statului național român unitar și puternic* (sublinierea în text). De aceea, fraților! apelăm la simțul d-voastră românesc rugîndu-vă să îngrijiți ca toate comunele locuite de români să fie în mod demn și în număr cît se poate de mare reprezentate la această adunare. Să ne întîlnim deci cu toții — se scria în încheiere — duminică, în 19 noiembrie (1 decembrie 1918) la Alba Iulia. *Trăiască și înflorească națiunea română și statul unitar național român*¹ (sublinierea în text).

„*Veniți cu miile, cu zecile de mii — îndemna Consiliul de la Blaj la 24 noiembrie... E ziua cînd se va hotări asupra sortii noastre pentru o veșnicie. Veniți și jurați că nedespărțiți vom fi și uniți rămînem de aici înainte cu frații noștri de pe tot cuprinsul pămîntului românesc, sub una și nedespărțită cîrmuire*“² (sublinierea în text).

Pe lîngă apelurile colective ale consiliilor, unii fruntași politici s-au considerat obligați să adreseze apeluri și în numele lor personal, pentru a contribui și pe această cale la mobilizarea maselor de țărani și muncitori. Reproducem finalul apelului lansat la 25 noiem-

¹ „Libertatea“, 1918, nr. 2, 8/21 noiembrie.

² *Documentele unirii*, VII, p. 25.

brie de fostul deputat în Camera de la Budapesta, Aurel Vlad: „Toți românii trebuie să strige sus și tare *Trăiască România Mare* (sublinierea în text), căci noi cu toții cerem și pretindem alipirea noastră la România. Veniți dar — îndemna încercatul luptător — în număr cât mai mare la Alba Iulia, ca toți împreună să strigăm *Trăiască România Mare!*”¹ (sublinierea în text).

Unele din chemările adresate mulțimilor au fost înveșmîntate, continuînd o fecundă tradiție literară românească, în haina captivantă a poeziei patriotice. Iată cîteva strofe din poezia *La Alba Iulia* improvizată de tînărul poet Valeriu Bora²:

*La Alba Iulia, măi frate,
Să mergi în zori de dimineată
Ca răsăritul sfînt de soare
Să-ți dea putere și viață!*

*Ne cheamă-acolo datorința
Și legea noastră românească,
Să dăm dovezi la larga lume
De marea dragoste frățească!*

*Că soarele ce acol' răsare
În sfînta horă ne va prinde
Și visul nost' nutrit de veacuri
În flăcări zarea va cuprinde!*

De altfel, manifestarea prin cîntec a spiritului combativ al revendicărilor poporului român s-a practicat în această perioadă cu o adevărată frenezie, vechile cîntece și poezii patriotice ale lui Andrei Mureșanu,

¹ Idem, p. 26.

² „Libertatea”, 1918, 15/28 noiembrie, nr. 3.

Vasile Alecsandri, D. Bolintineanu, Andrei Bîrseanu, interzise pînă atunci, fiind reactualizate ca tot atîtea lozinci și imperative naționale.

Marea dragoste față de cîntecele patriotice românești arătată de transilvăneni, și îndeosebi de tinerime și membrii gărzilor, au determinat tipografia diecezană de la Arad (colecția „Sămănătorul“) să editeze în cea mai mare grabă o plachetă de *Cîntări naționale*, selecționate din clasicii români și din colecțiile populare. În fruntea plachetei se afla vechiul marș revoluționar *Deșteaptă-te, române*, urmat de alte cîntece tot atît de semnificative: *Trei culori*, *Pe-al nostru steag*, *Calcă, române*, *plin de mîndrie*, *Marșul lui Mihai Viteazul*, *Marșul lui Iancu*, *Hora Unirii* etc.¹

Toamna anului 1918 a fost primăvara cîntecului patriotic românesc în Transilvania!

Misiunea de a face din Alba Iulia orașul amfitrion al marii adunări naționale, a fost încredințată Consiliului național român și gărzilor naționale din localitate.

Acestora le incumba sarcina de a achiziționa și decora sala în care aveau să se desfășoare lucrările adunării, încartiruirea și alimentația zecilor de mii de participanți, și totodată asigurarea securității orașului, a comunelor, a satelor și a gărilor învecinate, a elaborării și aplicării normelor de disciplină în care aveau să se încadreze mulțimile.

Consiliul din Alba Iulia s-a constituit la 4/20 noiembrie, avînd ca președinte pe protopopul Ioan Teculescu, iar ca membri pe Florian Rusu (paroh), dr. Ioan Marciac (avocat), dr. Ionel Colbazi (avocat), Marius

¹ Vezi „Libertatea“, 1918, 29 noiembrie.

Strijon (candidat de avocat), Vasile Urzică (protopop), dr. Alexandru Fodor (medic), Virgil Vlad (farmacist), Horia Teculescu (student), I. F. Negruțiu (inginer), dr. Aurel Boteiu (avocat), dr. Zeno Dumitrescu (medic), dr. Dominic Medrea (avocat), Ovidiu Gritta (sublocotenent), Ioan Holoș (sublocotenent), Florian Medrea (căpitan), Marcian Călușiu (avocat), Cornel Cosma (locotenent), Septimiu Pop (inginer), George Man (soldat), Florian Rusu (stegar) ¹. În aceeași zi s-a constituit și garda națională sub comanda căpitanului Florian Medrea, care a somat pe comandantul garnizoanei austriace — garnizoana număra 7 000 de oameni — să aducă la cunoștința ostașilor români dreptul de a se înrola în garda românească, și totodată să-i predea și armamentul aferent — puști, mitraliere, cartușe — precum și cazarma infanteriei unde urma să se instaleze comandamentul român.

Garnizoana fiind formată în mare parte din români — Regimentul 1 geniu — sîrbi și croați — Regimentul 22 dalmatin — care nutreau o puternică ură împotriva stăpînirii austro-ungare, comandantul neavînd pe ce se sprijini, s-a văzut silit să accepte cererile ofițerului român, care din acel moment a devenit adevăratul comandant militar al cetății...În prealabil se încheiase o înțelegere secretă cu colonelul Petrovici, comandantul Regimentului sîrbo-croat, care a arătat o largă înțelegere pentru acțiunea întreprinsă de români și a pus la dispoziția gărzii un număr de opt mitraliere. În zilele următoare gărzile locale au luat în stăpînire și orașele din jurul Albei Iulia, Abrudul, Blajul, Zlatna, Diciosînmartin, precum și comunele

¹ *Documentele Unirii*, VII, p. 6.

rurale, impunând pretutindeni autoritatea Consiliului național român¹.

La 7/20 noiembrie s-au ales din sinul consiliului noii demnitari români ai orașului: primar — dr. Camil Velican; prefect al poliției — dr. Rubin Patița; subprefect — Ovidiu Gritta; secretar — Ioanichie Mărgineanu, care, însoțiți de un important grup de manifestanți au fost instalați, în ziua de 8/21 noiembrie. Fostul primar al orașului, dr. Koska Miklos, părăsise Alba Iulia în mod clandestin, îndată după constituirea Consiliului românesc. Toți funcționarii maghiari aflați în serviciul orașului au acceptat să depună jurământul de credință în fața noii autorități².

Orașul Alba Iulia a fost deci primul oraș din Transilvania în care s-a introdus administrația Consiliului național român, care a concentrat în mâinile sale întreaga autoritate publică, asigurând astfel desfășurarea nestingherită a mării adunări.

La 11/24 noiembrie, o delegație alcătuită din inginerul Aurel Stoica și avocatul Zaharia Munteanu au plecat la Arad pentru a raporta conducerii Consiliului situația din localitate și județ și spre a primi dispozițiile necesare pentru organizarea adunării. La Arad, delegația a fost primită de Ștefan Ciceo Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciș și Aurel Vlad, stabilind împreună cu aceștia planul de urmat. După întoarcerea delegației de la Arad, s-a ales un comitet format din Aurel Stoica, V. Vlad (farmacist) și Ioan C. Pop (avocat),

¹ Informații din lucrarea inedită *Adunarea de la Alba Iulia*, de Simeon Hațieganu, pusă la dispoziția noastră de dr. Vlad Hațieganu (p. 47—49).

² Vezi, pentru amănunte, ziarul „Alba Iulia”, 1918, 17/30 noiembrie, nr. 1.

care și-a asumat răspunderea aplicării dispozițiilor primite. Pentru dezbaterile delegaților oficiali, s-a achiziționat marea sală de festivități a cazinoului din cetate al ofițerilor, iar la hotelul „Hungaria” s-a amenajat un birou pentru primirea corespondenței și distribuirea biletelor de încartiruire.

Peste câteva zile, pentru a verifica situația locală, precum și eficacitatea măsurilor de securitate luate de garda națională, a sosit la Alba Iulia Iuliu Maniu, care, în casa inginerului A. Stoica, a avut o lungă consfătuire cu protopopul Teculescu, președintele Consiliului, cu Ioan C. Pop, Alexandru Fodor și căpitanul Florian Medrea, comandantul gărzii naționale¹. Din raportul prezentat de Medrea reieșea că acesta izbutise să organizeze 12 companii alcătuite din 1 700 „feciori”, dotate, pe lângă puștile individuale, cu 14 mitraliere. Paza orașului și a împrejurimilor — inclusiv gările — se afla astfel complet în mâinile gărzii românești. Vești tot atât de bune veneau și de la Sibiu, al cărui consiliu raporta la 14/27 noiembrie că a luat sub „scutul său toate liniile ferate ce pleacă din oraș”². La 16/29 noiembrie, Consiliul din Alba Iulia, împreună cu comandamentul gărzii, dădeau publicității, sub forma unei foi volante, *Îndrumările pentru ținuta publicului la marea adunare constituantă*³, iar la 17/30 noiembrie apărea primul număr din ziarul „Alba-Iulia”, organ al proclamării naționale.

Editor și redactor responsabil al acestui ziar — care avea meritul de a fi cel dintâi ziar românesc apărut la Alba Iulia — era avocatul dr. Zaharia Munteanu,

¹ Precizare aflată în lucrarea lui Simeon Hațieganu, p. 44.

² *Documentele Unirii*, VII, p. 20.

³ Idem, p. 27.

iar principalii colaboratori, profesorii A. Lupeanu Melin și Ioan Georgescu.

În ajunul mării adunări, Alba Iulia era deci deplin pregătită pentru marele rol istoric ce i se hărăzise.

Porțile bătrînului oraș, care cunoscuse cu trei veacuri mai înainte triumful neuitat al lui Mihai Viteazul, erau gata să se deschidă pentru miile de soli ai poporului român ce aveau să coboare de pe toate văile și din toți munții Transilvaniei, pentru a consacra, prin prezența și hotărîrea lor, realizarea marelui ideal național.

Ziarul „Alba-Iulia“ îi întâmpina în primul său număr, cu un entuziasm cuvînt de salut, din care reproducem cîteva fragmente: „Bine ați venit în sfînta cetate de slavă și durere a neamului nostru... S-a trezit iarăși glasul amuțit de veacuri și, la chemarea lui fermecătoare, au început să răspundă sufletul neamului... Voința națională, care cu atîta putere zvîcnește astăzi în toate păturile societății românești, în cele de sus ca și în cele de jos — ba poate în cele de jos mai mult ca în cele de sus — e chemată să arate că ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pe o clipă noi avem să înfăptuim pe o veșnicie. Cînd un neam întreg gîndește un singur gînd și inimile a milioane de oameni palpită de o singură simțire — oare este putere omenească care să-i poată sta împotriva? Chiar de-ar fi o astfel de putere vrăjmașă — înaintea voinței suverane a milioaneilor de suflete înfrățite într-un cuget și o simțire trebuie să se închine“.

După salutul adresat neamului urma un salut tot atît de vibrant adresat orașului însuși: „Mîndră cetate! Spre tine se îndreaptă acum sufletul neamului nostru întreg, mînat de conștiința că zidurile tale is-

torice au fost sortite de Dumnezeu și acum, ca și altădată, ca din ele să răsunе glasul biruitor al dorințelor românești“.

În aceeași zi, „Foaia poporului“ de la Sibiu scria, prin pana asesorului Nicolae Ivan: „Privirile românilor din toate unghiurile sînt îndreptate spre cetatea lui Mihai Viteazul, unde duminică, 1 decembrie, se va ținea cea mai mare adunare a românilor de cînd trăim pe aceste plaiuri.

Sus inimile!

La Alba-Iulia cu toții“!

Convocarea și organizarea adunării de la Alba Iulia au fost viu reflectate și de unele ziare maghiare și germane ca „*Aradi Ujsag*“, „*Aradi Hirlap*“ (Arad) „*Ujsag*“, „*Kolozsvári Hirlap*“ (Cluj), „*Tükör*“, „*Szekely Naplo*“ (Tg. Mureș), „*Kronstädter Zeitung*“ (Brașov), „*Siebenbürgen deutsche Tageblatt*“ (Sibiu) „*Schäsbürger Zeitung*“ (Sighișoara), care au relatat cu minuțiozitate desfășurarea evenimentelor.

Deși data adunării a fost fixată pe ziua de 18 noiembrie/1 decembrie — o zi de duminică — ora 10 dimineața, totuși numeroși delegați și asistenți, cuprinși de teama că ar putea avea dificultăți pe drum și că astfel ar putea întârzia, au început să sosească încă de joi seara (15/28 noiembrie).

Dorința de a fi de față la realizarea celui mai strălucit act din viața poporului român era, de altfel, atît de puternică, încît mii și mii de oameni, intelectuali, țărani, muncitori, tineri și bătrîni, bărbați și femei, au considerat participarea la istorica adunare ca o adevărată datorie personală, fiecare simțindu-se tentat de a înregistra marele eveniment ca o bucurie îndelung așteptată, prin propriile sale simțuri. „Nu concepeam

— precizează profesorul Teodor Neș, originar din județul Bihor, astăzi în vîrstă de 75 de ani, relatînd convorbirea avută atunci cu unul din colegii săi — că unirea Transilvaniei cu România s-ar putea vota fără noi”¹. „Fără îndoială — mărturisește un alt bihorean din aceeași generație, avocatul Pavel Malița — cea mai impresionantă zi din viața mea a fost ziua de 1 decembrie 1918... Cuprinși de o însuflețire generală — relatează în continuare bătrînul Malița — înfrățiți în hotărîrea de a face totul pentru a trece din faza așteptărilor și a dorințelor, în faza înfăptuirilor, acei care n-am fost aleși delegați oficiali, să participăm la Marea adunare națională de la Alba Iulia, ne-am gîndit spontan că locul nostru este acolo pentru a da o expresie și mai puternică, unanimă, voinței de unire a poporului român”².

Ziua de vineri, după relatările ziarului „Alba-Iulia”, a fost destinată primirii primilor reprezentanți ai Consiliului național — Ștefan Ciceo Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciu — care aveau misiunea de a definitiva programul și modalitățile de desfășurare ale adunării. Spre seară a sosit „Garda moșilor” de la Abrud, considerată ca una din unitățile de bază ale apărării orașului și a adunării. Ca și la 1848 pe Cîmpia Libertății, sosirea moșilor, îmbrăcați în sumane albe și căciuli negre, model „Mihai Viteazul”, cu armele pe umeri, într-o impunătoare disciplină, a provocat același val de însuflețire și de încredere în virtuțile patriotice ale acestor viteji copii ai munților.

¹ Teodor Neș, *Fapte, evocări, reflexii din Bihor din anul 1918*, (manuscris aflat în posesia noastră), p. 13.

² Manuscris pus la dispoziția noastră de publicistul Ion Isaiu din Oradea, p. 2.

Trenuri după trenuri, împodobite cu crengi de brad și cu stindarde naționale au început a curge apoi din toate părțile.

Cu trenul de Budapesta, pe linia Solnoc-Curtici-Arad a sosit bătrînul Iuliu Coroianu, redactorul *Memorandului* din 1892 și fostul întemnițat de la Vác, însoțit de membrii coloniei române din capitala Ungariei și de delegațiile studențești. Un incident petrecut în gara Solnoc — aprinderea suspectă a osiei unui vagon — a obligat delegația de români să se coboare pe peronul acestei gări, fapt ce a stîrnit curiozitatea funcționarilor și călătorilor locali asupra identității și destinației celor siliți la debarcare „*Sîntem români* — a răspuns întemnițatul de odinioară — *și mergem la Alba Iulia să rupem Ardealul de Ungaria*“. Fraza rostită la Solnoc era concluzia firească a unei îndelungate lupte politice în care bătrînul memorandist jucase un rol de neuitat. „Călătoria noastră și a altor mii de participanți — avea să povestească mai târziu medicul Vasile Ilea, unul din membrii grupului de la Budapesta — n-a fost un simplu voiaj între două puncte pe hartă, ci mersul triumfal al unui neam spre libertate și unire“¹.

Cu trenul de la Arad au sosit și delegațiile bănățene conduse de dr. Aurel Cosma și Caius Brediceanu, precum și delegațiile din comunele Aradului și Bihorului, însoțite de numeroase grupuri de țărani, muncitori și studenți. În fruntea studențimii de la Arad se afla Emil Petrovici, viitorul filolog și profesor al Universității din Cluj².

¹ Vasile Ilea, *Cu delegații români din Budapesta la Alba Iulia* (memoriu manuscris comunicat nouă de Ion Isaiu).

² Mihai Veliciu, *Amintiri din anul 1918* (manuscris transmis nouă de prof. V. Popeangă de la Arad).

Unii din delegații bănățeni, pentru a nu fi opriți de cordoanele militare ale trupelor de ocupație, s-au îndreptat spre Orșova și apoi, prin Oltenia, au luat drumul spre Ardeal¹.

O mare parte a țăranilor din regiunea sud-estică a Bihorului, neavînd încredere în mersul normal al trenurilor — se vorbea de blocări, deraieri și de întâzieri intenționate — au pornit spre Alba Iulia pe jos, străbătînd munții în curmeziș, călătorind astfel timp de două zile numai pentru a putea participa la adunarea devenită o ispită irezistibilă².

Teama țăranilor bihoreni nu era lipsită de temei fiindcă, într-adevăr, în unele gări — Salonta, Chiti-ghaza, Cucerdea (azi Războieni), Teiuș, Coșlariu — s-au produs incidente și s-a încercat împiedicarea unor grupuri de participanți de a se urca în trenuri. „Drumul spre Alba Iulia — relatează Teodor Neș în însemnările sale — n-a fost un marș de paradă fără primejdii”³. Trenurile din nord aduc pe sătmăreni, maramureșeni, someșeni, năsăudeni, sălăgeni, în fruntea cărora se află octogenarul George Pop de Băsești, președintele Partidului național, chemat să prezideze marea adunare. O descriere a călătoriei acestora ne-a fost oferită de către unul din participanți, medicul colonel Valeriu Boeriu, pe atunci în vîrstă de 19 ani. „În dimineața zilei de 30 noiembrie ne-am urcat (de la Beclean) în trenul cu care urma să facem această istorică călătorie. Trenul clocotea de urale și cîntece patriotice. Pe ferestrele

¹ Precizare făcută de delegatul Adam Popa, în manuscrisul *Alba Iulia, 1 decembrie 1918*, aflat în posesia noastră.

² Precizare aflată în amintirile lui Traian Chirilă, fost primar al municipiului Oradea, comunicate de Ion Isaiu.

³ *Op. cit.*, p. 13.

vagoanelor se legănau drapele tricolore... Cea mai emoționantă priveliște ni se oferea prin gări. O mare de capete omenești ne întâmpina la oprirea trenurilor cu urale: Trăiască România Mare! Trăiască unirea tuturor românilor! Pe cei urcați fără a-i cunoaște îi îmbrățișam și le spuneam: Bine ați venit, fraților!... La Apahida am schimbat trenul cu cel care venea de la Cluj. Tren solemn, grandios, arhiplin... Ce entuziasm! Urale clotitoare, fluturări de drapele, pălării și căciuli care se agitau în vînt¹.

Delegația clujeană era condusă de Emil Hațieganu, care, în urma unui conflict dintre Amos Frîncu și conducerea Consiliului național român — conflict provocat de dorința lui Frîncu de a se recunoaște autoritatea „Senatului” din Cluj asupra întregii Transilvanii² — fusese ales ca președinte al consiliului din acest oraș. „În zilele de 29 și 30 noiembrie — relatează un alt memorialist contemporan — străzile Clujului erau pline de țărani tineri și bătrîni, înarmați cu puștile cu care se întorseseră de pe front, precum și de intelectualii satelor și orașelor din apropiere. Oligarhia (maghiară) se vedea copleșită de puhoiul de români care veneau și plecau neîncetat din Cluj spre Alba Iulia, fie pe jos, fie cu trenul, fiecare cum reușea”³.

La Uioara s-a atașat trenului de Cluj și vagonul care ducea la Alba Iulia pe mineri de la minele de sare,

¹ Valeriu Boeriu, *Acum 50 de ani*, manuscris aflat în posesia noastră, p. 3.

² Vezi, asupra acestei chestiuni, comunicatul Consiliului național publicat în „Românul”, 1918, 30 oct./12 noiembrie, nr. 3.

³ Dr. Vlad Hațieganu, *Înființarea Consiliului național român din Cluj și evenimentele premergătoare adunării de la Alba Iulia* (manuscris aflat în posesia noastră), p. 4.

care și-au luat cu ei și fanfara, fapt ce a produs, după relațiile unui participant clujean, „o însuflețire foarte mare”¹.

În gara Teiuș s-au întâlnit cu trenurile din nord trenurile coborâte de la izvoarele Mureșului, care aduceau la adunare pe românii mureșeni, cîmpeni și tîrnăveni. „Era o mare de capete — își amintește Dumitru Antal — de nu te puteai mișca... Cum erau și cu fanfare, repede s-au încins hore pe peronul larg al gării”². Valeriu Boeriu remarcă fanfara muncitorilor de la Geoagiu, care cînta „Deșteaptă-te, române”. «Auzeam pentru întâia oară — precizează medicul urcat la Beclean — „Deșteaptă-te, române” cîntat de o fanfară»³. Veselia semnalată de cei doi memorialiști care veneau fiecare din altă direcție a fost însă tulburată de gloanțele unor iresponsabili, care au pus capăt vieții stegarului Ion Arion din satul Agriș (Turda).

Cu aceeași însuflețire s-au îndreptat înspre Alba Iulia și delegațiile de la Brașov, Făgăraș, Sibiu, Deva, Orăștie, Beiuș, Cîmpeni, Turda. O profundă impresie au produs mîile de muncitori mineri veniți din Valea Jiului, de la Roșia, Zlatna, Brad, ca și cele de la marile întreprinderi miniere din Banat, Reșița, Bocșa, Anina, care aveau în frunte drapelele roșii ale clasei muncitoare unite cu drapelele naționale. Pînă sîmbătă dimineața — relatează ziarul „Alba-Iulia” — au fost ocupate toate locuințele disponibile din oraș, fapt ce a determinat pe unii organizatori să propună oprirea trenurilor, pînă în ziua următoare, în satele din apropiere, pentru a nu stînjiți cu totul circulația citadină. „To-

¹ V. Hațieganu, *op. cit.*, p. 51.

² D. Antal, *op. cit.*, p. 17.

³ Valeriu Boeriu, *op. cit.*, p. 3.

tul — arată ziarul — a fost zadarnic. Dorul ce-i mîna spre Alba Iulia pe toți cei ce porniseră spre ea a fost cu mult mai puternic decît să se afle putere pămîntească să-l înăbușe. Nimeni n-a voit să-și întrerupă drumul, ci se năzuia să ajungă cît mai iute“¹. Sîmbăta seara au sosit și reprezentanții românilor din alte provincii, precum și o delegație de ofițeri români în frunte cu generalul Leonte și colonelul Băncilă, adunarea de la Alba Iulia fiind o adunare a tuturor românilor.

Care a fost aspectul Albei Iulia în noaptea care a precedat proclamarea unirii, ne-o relatează cîțiva memorialiști — martori oculari. „Cînd am ajuns la Alba Iulia — povestește bătrînul (astăzi) în vîrstă de 87 de ani, Iosif Tărău din Oradea — am găsit un adevărat furnicar de oameni... Biroul de încartiruire a repartizat pe la particulari, după camere, chiar și cîte 10 inși, dar și așa o parte mare n-au putut fi încartiruiți. S-au ocupat toate restaurantele pînă la refuz, unde cîți au încăput, au stat de veghe toată noaptea, bucuroși că sînt sub un acoperiș fiindcă afară era un ger pătrunzător. Mulți, neavînd unde se adăposti, și mai ales tinerii, s-au strîns în piețe și la marginea orașului, unde, punîndu-li-se la dispoziție lemne, au aprins focuri uriașe, în jurul cărora s-au adunat sute și sute de inși“². Focurile, văzute de Tărău, au fost înregistrate și de Valeriu Boeriu. „Era frig — își amintește acesta — dar o priveliște neașteptată se înfățișează ochilor mei. Peste tot focuri, pîlpîind vesel, în aerul rece al nopții. În jurul lor stau acei țărani români,

¹ „Alba-Iulia“, 1918, nr. 2.

² Iosif Tărău, *Veacul și-a întors fața spre Transilvania* (manuscris comunicat nouă de Ion Isaiu, p. 4).

îmbrăcați în cojoace și căciuli, de cari și-au bătut joc atâtea generații de asupritori. Acum așteaptă cu nerăbdare, în ciuda frigului și a nopții, zorii zilei de 1 decembrie, când durerile și suferințele lor aveau să ia sfârșit... Ascult, în preajma focurilor, ce se vorbește. Toți acești țărani așteaptă cu încredere hotărîrea zilei de mîine, care le va aduce realizarea dorințelor lor de români și de oameni liberi“¹.

Aceasta a fost cea din urmă noapte a Transilvaniei considerată ca teritoriu al „sacrei coroane ungare“. „Cu sufletele înfrigurate de nerăbdare — scria unul din colaboratorii ziarului „Alba-Iulia“ — așteptam ivirea zorilor, ziua în care avea să se hotărască soarta noastră a tuturor. Peste noapte, natura întreagă s-a îmbrăcat parcă în haine de sărbătoare. Ce gânduri mărețe ne copleșeau sufletele în această noapte sfîntă, care era noaptea învierii românilor de dincoace de Carpați!“²

Concomitent cu afluența masivă a mulțimilor s-au adunat la Alba Iulia și membrii Consiliului național român, precum și delegații oficiali aleși de circumscriptiile electorale și de reuniunile menționate în adresa de convocare.

În decursul zilei de sîmbătă 17/29 noiembrie, și al nopții premergătoare proclamării unirii, membrii consiliului, împreună cu numeroși alți fruntași politici din ambele formații politice, s-au întrunit la hotelul „Hun-

¹ Valeriu Boeriu, *op. cit.*, p. 7.

² „Alba-Iulia“, 1918, nr. 2.

garia“, unde se instalase, sub conducerea lui Ioan Suci, biroul de organizare al adunării, pentru a lua în discuție și a da forma definitivă actului unirii și rezoluțiilor ce urmau a fi propuse adunării.

Hotelul „Hungaria“ care, sub numele de „Dacia“, își păstrează și astăzi aceeași formă, era alcătuit dintr-o mare sală la parter ce servea de restaurant, alături de care se găsea o sală mai mică, deasupra căreia, la etaj, se aflau camerele de dormit, transformate în circumstanțele de atunci în tot atâtea camere de consfătuiri ale diferitelor grupuri.

Timp de o zi și o noapte toate aceste odăi, și îndeosebi camera patrată, au fost martorele unor pasionante discuții, care au relevat pe de o parte identitatea de vederi între cei prezenți cu privire la necesitatea realizării unității politice, iar pe de alta, deosebirea de opinii cu privire la viitoarea formă de guvernământ a statului român — socialiștii preconizau republica — și a reformelor social-economice ce trebuiau să se desfășoare. Asupra acestor discuții, datorită însuflețirii și divergenței lor, s-au publicat numeroase expuneri și comentarii, subliniindu-se cu stăruință ambele aspecte¹.

În prealabil, sub președinția lui Aurel Cosma, se ținuse în camerele de la etaj o consfătuire a delegaților bănățeni consacrată viitoarei întinderi teritoriale a României, după care a urmat ședința comună a tuturor celor convocați.

¹ Vezi bibliografia de la p. 155 din acest volum.

Discuțiile au fost provocate de proiectul de rezoluție redactat de Vasile Goldiș, în colaborare cu membrii de la Arad ai Consiliului național și cu unii fruntași socialiști și imprimat pe foi volante, care au fost distribuite tuturor celor prezenți.

Primul punct din proiectul lui Goldiș se referea la unirea „tuturor românilor din Transilvania, Banatul Timișan și Țara Ungurească... și a tuturor teritoriilor locuite de dinșii cu România“, iar punctul al doilea cuprindea principiile fundamentale cu privire la organizarea statului român unit. În rezumat se preconiza: „autonomie națională pentru toate popoarele conlocuitoare, autonomie confesională, votul universal pentru ambele sexe, libertatea de presă, asociere și propagandă, o reformă agrară care să acorde țăranilor un lot minim de 10 iugăre cadastrale (1 iugăr — 5775 m²), drepturi și avantaje pentru muncitorimea industrială, ca în cele mai avansate state industriale din Apus“. În continuare, la punctul al treilea care avea să provoace cele mai aprinse discuții, proiectul prevedea, pentru a se evita „orice zguduire socială și pînă la nivelarea desăvîrșită a diferențelor produse prin evoluția istorică între teritoriile locuite de români în Transilvania, Banatul Timișan și Țara Ungurească și între Regatul român de acum, o autonomie proprie, ale cărei limite și conținut se vor statorni prin constituanta care se va compune din reprezentanții tuturor locuitorilor acestor teritorii, fără deosebire de neam și lege, în număr proporțional, și care se va convoca în scopul sus-indicat, la timpul potrivit“. În punctele următoare se exprima dorința unei depline egalități a tuturor națiunilor

eliminarea războiului ca mijloc de rezolvare a litigiilor internaționale, se adresau cuvinte de salut popoarelor din fostul imperiu austro-ungar, care își redobândiseră libertatea, se exprima recunoștința pentru eroii armatei române care și-au vărsat sângele pentru realizarea unității politice și pentru puterile aliante care au doborât forțele inamice. Prin ultimele două puncte (VIII—IX) se preconiza înființarea unui „mare sfat național român, pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunii române din Ungaria și Transilvania“, care să fie autorizat să „ia toate dispozițiunile pe cari le va afla necesare“, și se invita guvernul român „ca și pînă la congresul de pace — pentru asigurarea ordinii publice, a vieții și a averii locuitorilor, să ocupe, prin trupele sale, toate teritoriile locuite de românii din Transilvania, Banatul Timișan și Țara Ungurească“¹.

Ceea ce a împărțit pe membrii consfăturii, care a fost prezidată de Ștefan Ciceo Pop, în tabere opuse, a fost mai întâi problema dacă unirea să fie proclamată *cu condiții* — înțelegînd prin condiții enunțarea principiilor relative la viitoarea structură a statului român și a reformelor preconizate — sau *fără condiții*, în cazul din urmă proiectul luat în discuție urmînd să cuprindă exclusiv punctul privitor la unire. Alte divergențe au fost determinate de propunerea referitoare la autonomia Transilvaniei pînă la convocarea adunării constituante, precum și de modalitatea propusă pentru guvernarea Transilvaniei pînă la această dată.

¹ Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918*, p.111—113.

Proclamarea unirii, fără nici un fel de condiții, în sensul relevat mai sus, a fost cerută îndeosebi de tineret și de foștii voluntari și refugiați în România, care au preconizat ca proiectul să se reducă la un singur punct: proclamarea unirii. „Entuziasmul era mare — precizează Laurențiu Oanea, unul din martorii oculari ai ședinței — lumea înflăcărată de cel mai curat patriotism s-a opus la discuțiile pe puncte ale rezoluției, toți strigau „vrem unirea fără condiții. Problemele administrative, sociale și economice să rămână în sarcina organelor legislative“.

Exponenții acestora au fost îndeosebi protopopul Vasile Saftu, de la Brașov, dr. I. Broșu de la Sibiu și dr. Avram Imbroane din Banat, care au fost combătuți de reprezentantul grupării socialiste, Ion Mihuțiu, acesta condiționând votarea punctului I de admiterea punctelor II—VIII. „Ion Mihuțiu — se arată în procesul-verbal al ședinței — declară în numele Partidului social-democrat român că unirea decretată în punctul I, numai așa se poate primi dacă punctele II—VIII vor fi susținute ca bază a dezvoltării social-economice a păturilor de jos”¹. În cele din urmă, s-a acceptat în mod unanim opinia că punctele aflate în discuție nu constituie „condiții”, ci norme generale pentru organizarea României întregite.

Mai îndelungate și mai dificile au fost discuțiile cu privire la autonomia și conducerea Transilvaniei, până la alegerea constituanței și a semnării tratatelor de pace. Preconizată de V. Goldiș, Șt. Ciceo Pop și de

¹ Vezi Miron Constantinescu, *Date noi cu privire la Unirea Transilvaniei cu România*, în „Viața românească”, 1966, nr. 12, p. 147.

alți frunțași ai Partidului național român ca o „cîrmuire administrativă pe un timp trecător” și de reprezentanții socialiștilor Ion Mihuțiu, Iosif Jumanca, Ion Flueraș, ca o garanție împotriva exploatării țărănimii și muncitorimii transilvănene de către burghezia din „regat”, autonomia a fost energic combătută de către Alexandru Vaida, care s-a pronunțat pentru integrarea imediată a Transilvaniei în viața de stat a României. Propunerea fostului deputat în Parlamentul din Budapesta a fost acceptată de către copleșitoarea majoritate a celor prezenți, care și-au exprimat adeziunea prin glasurile lui Aurel Lazăr (Oradea), Caius Brediceanu (Lugoj), Zenovie Pîclișanu (Blaj), Silviu Dragomir (Sibiu), dr. Petru Groza (Deva), Laurențiu Oanea (Năsăud), Ilie Lazăr (Sighet), dr. Ioan Harșia (Reghin), dr. Gavril Oșianu (Baia Mare) și numeroși alții. Ultimul a luat cuvîntul Iuliu Maniu, care a arătat că adunarea națională a fost convocată pentru a se pronunța asupra unui singur punct, unirea tuturor românilor, care nu împiedică însă o scurtă guvernare de tranziție, fiind imposibil ca „într-o singură oră sau într-un moment dat — din cauza diversității de legi — să punem la o parte o stare veche de lucruri și să înfăptuim una nouă”. Puși într-o strivitoare minoritate, susținătorii autonomiei au abandonat punctul de vedere susținut anterior, acceptînd propunerea majorității.

La intervenția lui Ion Suciu, s-a hotărît, totodată, ca viitorul organ central provizoriu de conducere al Transilvaniei să nu poarte numele de guvern, ci de *consiliu dirigent*, iar conducătorii departamentelor să nu poarte titlurile de miniștri, ci de *șefi de resort*.

Pentru a da forma definitivă proiectului ce urma să fie prezentat a doua zi adunării, s-a numit o comisie de redactare, care, sub prezidenția lui V. Goldiș și cu participarea exponenților socialiști, a elaborat un nou text, al cărui conținut, reflectând propunerile consfăturii, a fost acceptat de către întregul consiliu spre a fi propus adunării delegaților¹.

Asupra noii forme a proiectului ce avea să devină însuși documentul istoric al zilei de 1 decembrie, ne vom opri în capitolul următor.

¹ Pentru informațiile și constatările de mai sus, vezi I. Clopoșel, *op. cit.*, p.111—118; Gh. Bogdan-Duică, *Înțelepții de la Alba-Iulia*, în „Națiunea”, Cluj, 1930, nr. 18, 30, 32, 35, 37, 42, 44, 46, 52, 54, 62; Miron Constantinescu, *op. cit.*, p. 147—148; Dr. Zaharia Munteanu, *Memoriu* (inedit) în *Documentele Unirii* din Muzeul de la Alba Iulia nr. 21.841; Dr. Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918* (monografie manuscrisă aflată în posesia noastră).

VI

ZIUA CEA MARE

După spectacolul emoționant al nopții, desfășurat sub un cer plumburiu, la lumina fantastică a focurilor, a urmat spectacolul grandios al dimineții, oferit de un soare superb care a dat semnalul mișcării mulțimilor.

După o îndelungată noapte istorică, petrecută în cătușe și gemete, în lacrimi și răbufniri năprasnice, mîngiate și călăuzite însă neconținut de steaua speranței, împilații veacurilor izbutiseră să ajungă ziua cea mare a înlăturării lanțurilor și a proclamării libertății visate de înaintași. „Măreață zi, înălțătoare zi de 1 decembrie — exclama cu entuziasm trimisul special al ziarului „Românul“ — în sfîrșit, ai sosit... ca să pui capăt robiei și să începi ziua istoriei românilor liberi”¹.

Desprindem, din lungul șir de comentarii și evocări consacrate acestei nemuritoare zile, cîteva din amintirile inedite ale unor martori oculari, cărora le vom adăuga și unele fragmente din reportajele ziarelor transilvănene contemporane. „În dimineața zilei de 1 decembrie — povestește Laurențiu Oanea — Alba Iulia avea o înfățișare plină de farmec. Viscolul care bîntuise în ajun se liniștise, luîndu-i locul un soare

¹ „Românul“, 1918, 20 noiembrie/3 decembrie, nr. 20

feeric, cu cer senin, de un puternic albastru, sub care, pe zăpada proaspătă razele soarelui delectau ochii cu milioanele de diamante strălucitoare. Orașul era pavovat cu mii de steaguri tricolore”¹. În acest decor, relatează unul din delegații mureșenilor, notarul pensionar P. A. Boțian, astăzi în vîrstă de 75 de ani — ne-am îndreptat spre cîmpia cetății, unde s-a adunat atîta lume că umplea largul orizontului venind ca dintr-un imens izvor”².

Izvorul acestei lumi îl alcătua țărănimea venită din toate unghiurile Transilvaniei. „Pe sub poarta cetății — își amintește Valeriu Boeriu — curgeau neîncetat coloane de țărani în haine de sărbătoare, cu drapele și pancarte purtînd numele satelor, avînd în frunte pe preoții lor... Numai cine a văzut această priveliște — precizează martorul — își poate da seama de marea ei”³. „Poporul nostru — scria reprezentantul „Unirii” de la Blaj — mîndru ca niciodată, s-a manifestat mai presus de toate așteptările. Pe o vreme de iarnă grea, cu zăpadă și viscol, au venit din toate părțile românești sutele, miile și zecile de mii, pe jos, călări, cu căruțele și cu trenurile. Am văzut la Alba Iulia — precizează reporterul — căciulile Maramureșului, pălăriile Cîmpiei, cușmele Banatului, sumanele Țării Bîrsei și ale poienarilor sibieni”⁴. „Nu știam pe cine să admirăm mai mult — adaugă reporterul ziarului „Alba-Iulia” — pe blăjenii beți de însuflețire sau pe sibienii, lugojenii, caransebeșenii care se întreceau să se prezinte

¹ Laurențiu Oanea, *op. cit.*, p. 144.

² Petre A. Boțian, *Și eu am fost la Alba Iulia* (manuscris aflat în posesia noastră), p. 8.

³ Valeriu Boeriu, *op. cit.*, p. 1.

⁴ „Unirea”, *Poporul de la Alba-Iulia*, 1918, 4 decembrie, nr. 18.

în modul cel mai demn”¹. O impresie puternică au produs satele din apropierea Albei Iulia — Lancrăm, Sebeș, Oarda de Sus, Oarda de Jos, Pîclișa, Partos, Micești, — care au venit cu fanfare și banderii de călăreți, banderiuul celor din Micești avînd să escorteze Consiliul național din piața orașului și pînă la intrarea în cazinoul unde urma să se întrunească adunarea națională.

Locul de concentrare al mulțimilor a fost pe platoul din spatele cetății, în fața actualei catedrale ortodoxe, numit astăzi Cîmpul lui Horea, la marginile căruia, accentuînd măreția tabloului vivanț ce se desfășura, se înălțau culmile înzăpezite ale dealurilor Mamutului și Mîrțăului.

Intrarea s-a făcut prin poarta principală a cetății, dominată de statuia ecvestră a împăratului Carol al VI-lea, căruia unul din strănepoții supușilor de odinioară îi pusese în mînă un mare drapel românesc. Împăratul „romanilor” devenise stegar al românilor! De o parte și de alta a drumului se aflau fixați, la distanță de 15—20 de pași, ostașii gărzilor naționale selecționați cu precădere dintre moți. „Nu voi uita niciodată — afirmă Pavel Malița, în mărturisirile sale — presanța și înfățișarea măreață a acestor străjeri. Îmi amintesc de parcă a fost ieri că erau îmbrăcați în sumane de pănură albă și aveau căciuli ca Mihai Viteazul”². „Ce splendidă — relatează reporterul „Unirii” — a fost înșiruirea de gardiști români... de-a lungul cetății lui Mihai Viteazul pînă la ieșirea pe cîmpul... unde avea să se adune mulțimea. Eternă pagubă — mărturisește în continuare reporterul — că acea mîndră defilare a

¹ „Alba-Iulia”, 1918, nr. 2.

² Pavel Malița, *op. cit.*, p. 2.

poporului nu a putut fi eternizată cu ajutorul unui film. Nu știu — adăuga același entuziast cronicar — dacă vom mai avea prilej să mai vedem cîndva atîta frumusețe, atîta mîndrie și atîta trezvie a poporului nostru, ca de astă dată la Alba-Iulia¹.

O întrebare s-a pus adeseori — ca și în legătură cu adunarea de la Blaj de la 3/15 mai 1848 — și ea n-a putut primi niciodată un răspuns precis. Care a fost numărul participanților la adunarea de la 1 decembrie 1918? „Au putut să fie — afirma „Unirea“ de la Blaj — 80 000, au putut să fie 90 000, 100 000. Pe cîmpul adunării era o mare de capete“². „Românul“ de la Arad, oficiosul consiliului, indica numărul de 100 000³. „Libertatea“ de la Orăștie dă și ea aceeași cifră⁴. Ion Clopoțel vorbește de „cam o sută de mii“⁵; din însemnările lui Pavel Malița aflăm că la poarta cetății s-ar fi numărat 120 000 de oameni⁶, dar că unii participanți socoteau că numărul era de 200 000; în amintirile sale Laurențiu Oanea vorbește de „sute de mii“⁷. Cu diferite prilejuri s-au dat alte cifre tot atît de variabile. Adevărul e că nimeni n-a putut număra bob cu bob potopul de lume românească adunat în acel moment la Alba Iulia, singura indicație plauzibilă fiind aceea a unei mulțimi de proporții într-adevăr gigantice. „Cît cuprindea ochiul — scrie un memorialist — numai om și om în continuă mișcare, producînd un vuiet de parc-ar fi fost

¹ „Unirea“, 1918, nr. 18.

² Idem.

³ „Românul“, 1918.

⁴ „Libertatea“, 1918, 22 noiembrie/5 decembrie, nr.4.

⁵ Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 119.

⁶ Pavel Malița, *op. cit.*, p. 2.

⁷ Laurențiu Oanea, *op. cit.*, p. 182.

talazurile mării în vreme de furtună”¹. Imaginea mării revine și în amintirile lui Vasile Ilea. „Imensa cîmpie — scrie acesta — era o mare de oameni... Numărul țăranilor predomina spre încîntarea ochilor care nu se săturau a privi marea frescă națională, comorile etnografice de pe toate văile și cîmpiile transilvănene și bănățene de la Someș pînă la Timiș și Cerna, de la cele trei Crișuri pînă pe Mureș și Olt”².

O imagine grandioasă a adunării găsim și în descrierea scriitorului Alexandru Ciura, care înfățișează drumul mulțimilor spre cîmpia cetății „ca o revărsare de ape uriașe. Cînd au prins a filfii steagurile — adaugă Ciura — părea că tot pămîntul s-a mișcat din temelii”³.

Pe platou, mulțimile au fost grupate pe județe, iar în interiorul județelor pe orașe, comune și sate.

În timp ce mulțimile tălăzuiau neconținut spre Cîmpul lui Horea, delegații oficiali ai poporului, după ce participaseră la un scurt tedeum oficiat în ambele biserici românești din oraș, s-au adunat în sala cazinoului spre a lua hotărîrile istorice pentru care fuseseră aleși și convocați.

Procesul-verbal al ședinței, publicat de Ioan Suciu, organizatorul adunării și raportor al comisiei de verificare a delegaților⁴, amplele dări de seamă publicate de ziarele contemporane, precum și relatările unora din participanți ne oferă un bogat material documentar

¹ Iosif Tărău, *op. cit.*, p. 5.

² Vasile Ilea, *op. cit.*, p. 5.

³ Alexandru Ciura, *Adunarea de la Alba-Iulia — 1 decembrie 1918*, Oradea Mare, f.a., p. 14—15.

⁴ Vezi *Marea Adunare Națională întrunită la Alba-Iulia în ziua de 1 decembrie 1918. Acte și documente*, Cluj, 1928.

pentru a putea reconstitui în mod fidel atît atmosfera în care s-a desfășurat ședința, cît și succesiunea lucrărilor și rolul celor care, exprimînd dorințele și voința întregului popor român, au contribuit la transformarea în realitate a unui vis de veacuri.

Lucrările ședinței s-au început la ora 10,30, deși cea mai mare parte din delegați pătrunseseră în sală și-o ocupaseră pînă la ultimul loc încă de la ivirea zorilor. În așteptarea conducătorilor, se comentează cu însuflețire discuțiile și hotărîrile ce s-au luat la hotel în timpul nopții. Delegații societăților studențești „Petru Maior” din Budapesta, „România Jună” din Viena, „Inochentie Micu Clain” din Blaj care avuseseră în prealabil o consfătuire, se pronunță cu entuziasm pentru unirea fără condiții. „Noi — scrie în amintirile sale Dumitru Antal, președintele societății „Petru Maior” — nu vedeam unirea cu România decît prin prisma entuziasmului și a împlinirii idealului național, de a fi toți românii uniți într-o singură Românie Mare”. Dintr-un colț al sălii izbucnește cu energie vechiul cîntec patriotic „Pe al nostru steag e scris unire”. Efluviile lui se transmit întregii asistențe, care îl cîntă într-un tempo înflăcărat. El reprezintă ade-vărata lozincă a zilei. Rînd pe rînd își fac apariția, deschizîndu-și greu drumul către masa prezidențială, membrii Consiliului, primiți cu ropote de aplauze. Ultimul sosește octogenarul George Pop de Băsești — badea George — președintele vechiului comitet național, susținut de subsuori de doi din delegații locului său natal. „Venerabilul bătrîn — relatează Silviu Dragomir — sosise la Alba-Iulia din ajun, dar oboseala drumului l-a doborît la pat. Cu toată febra ce-l munea,

el s-a ridicat din pat și a venit să prezideze adunarea și să-i binecuvinteze rostul fericit¹.

— Pentru numele lui Dumnezeu, bade George — îl interpelează cineva din asistență — cum te-ai încumetat să faci o călătorie așa de lungă și obositoare pe o vreme ca asta?

— Dar cum să n-o fac, nepoate — îi răspunse bătrînul — cînd ziua aceasta o aștept de 80 de ani. Am venit chiar dacă această călătorie m-ar costa viața (cum l-a și costat), căci de astăzi pentru mine nu mai rămîne decît să zic ca dreptul Simion din Biblie: acum slobozește, Doamne, pe robul tău.²

Emoția e covîrșitoare.

După încetarea aplauzelor ia cuvîntul Ștefan Ciceo Pop, în calitate de președinte al Marelui Sfat Național. După ce salută „mărita adunare națională” și relevă misiunea ce îi este încredințată, numește ca secretari ad-hoc ai adunării pe tinerii avocați dr. Laurențiu Oanea și dr. Sever Miclea, apoi dă cuvîntul lui Ioan Suciu pentru a prezenta raportul comisiei de verificare a delegaților. Din raportul acestuia se constată că sînt prezenți în sală 680 de delegați aleși din cele 130 circumscripții electorale ale Ardealului, Banatului, Crișanei, Maramureșului și Sătmăruului. Pe lîngă aceștia erau de față reprezentanții tuturor episcopilor românești, ai tuturor societăților culturale, ai tuturor institutelor de învățămînt superior și școlilor medii, ai reuniunilor învățătoresci, ai reuniunilor de meseriași și femei, delegații Partidului social-democrat român, ai gărzilor naționale și ai societăților studențești. „Sînt prezenți

¹ Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 818.

² Dialog comunicat nouă de profesorul Ioan Georgescu, biograful său, prin manuscrisul *Amintiri de la Alba-Iulia*, p. 11.

— conchide raportorul — 1 228 delegați“¹. Printre aceștia se aflau și delegați din județele secuești Ciuc, Odorhei, Trei Scaune, precum și din unele județe din nord-estul Ungariei ca Bichiș, Cenad, Ugocia.

Considerînd că adunarea este „capace a aduce hotărîri decisive“ Suciu propune apoi, în numele comisiei, următorul prezidiu: George Pop de Băsești și episcopii Ioan I. Papp (Arad) și Demetriu Radu (Oradea), președinți; Teodor Mihali, Ștefan Ciceo Pop și Ioan Flueraș, vicepreședinți; Alexandru Fodor (Alba Iulia), Sever Miclea (Pecica), Caius Brediceanu (Lugoj), Silviu Dragomir (Sibiu), Victor Deleu (Șimleu), Iosif Ciser (Petroșani), Ionel Pop (Blaj) și George Crișan (Beiuș), secretari.

În legătură cu acceptarea prin aclamații a celor propuși, procesul-verbal înregistrează îndeosebi marea manifestație făcută pentru bătrînul George Pop de Băsești, care a fost ovaționat îndelung, în picioare, de către întreaga sală. Era marea răsplată a unei vieți închinată neconținut propășirii și libertății neamului, răsplata pentru cătușele purtate la Vác în 1894.

În liniștea solemnă ce urmă după aceste ovații, marele octogenar își citi apoi mesajul istoric, întrerupt adeseori de lacrimile de bucurie ce-i curgeau pe obraji îmbătrîniți, alunecînd grăbite în barba-i de argint. Cuvintele rostite de George Pop de Băsești sînt puține, profunde însă și categorice. Se împletesc în ele vechi ecouri de la 1848, încordarea de atunci pentru înlăturarea iobăgiei fizice, se evocă lungul șir de lupte purtate în continuare împotriva iobăgiei sufletești în care a fost menținut poporul român. „Dușmanii seculari

¹ Vezi procesul-verbal indicat, p. 6—7.

— amintea cu indignare Nestorul românilor — care ne-au ținut veacuri de-a rîndul în lanțuri fizice, ne-au ținut pînă ieri înlănțuiți sufletește, înăbușind cu brutalitate toate manifestațiile sufletului românesc dornic de libertate și cultură națională. Lanțurile acestei robii — anunța apoi cu hotărîre — sîntem chemați să le zdrobim astăzi în această mare adunare națională a tuturor românilor din Ungaria și Transilvania, aici, pe pămîntul stropit cu sîngele martirilor, Horea și Cloșca. Vrem să zdrobim — adăuga bătrînul cu energie crescîndă, dar cu vocea din ce în ce mai istovită — lanțurile robiei noastre sufletești prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul: Unirea tuturor celor de o limbă și de o lege, într-un singur și nedespărțit stat românesc“.

Încheierea cuvîntării e străbătută de un patos domol, dar cu atît mai elocvent pentru dorința președintelui măritei adunări de a vedea unite într-un singur gînd toate inimile delegaților pe care consfătuirea din ajun îi împărțise o clipă în tabere adverse. „*Lăsați-vă pătrunși, fraților — îndemna bătrînul — de fiorii sfinți ai aces-tui strălucit praznic național și în cea mai deplină și frățească armonie să clădim temeliile fericirii noastre naționale*“.

Cu aceste cuvinte, care au electrizat întreaga sală și au făcut-o să se ridice din nou în picioare aclamînd îndelung pe fericitul bătrîn, s-a deschis adunarea ce avea să-și lege numele de desăvîrșirea unității politice a poporului român.

A luat apoi cuvîntul Vasile Goldiș, un mare talent oratoric și totodată un stilist de factură clasică, vechi și erudit profesor de istorie, care printr-un înălțător discurs, comparabil cu cel rostit de Simion Bărnuțiu

la Blaj în 1848, după ce a făcut un succint, dar pătrunzător istoric al zămislirii și luptelor pentru libertate ale poporului român, a prezentat delegaților mult așteptata propunere de unire. „*Națiunile trebuiesc eliberate* — a declarat entuziastul orator. *Între aceste națiuni se află și națiunea română din Ungaria, Banat, Transilvania. Dreptul națiunii române de a fi eliberată îl recunoaște lumea întreagă, îl recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri. Dar odată scăpată din robie, ea aleargă în brațele dulcii sale mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă: Unirea ei cu Țara Românească*“¹.

În încheierea discursului său Goldiș a dat citire rezoluțiilor elaborate în noaptea precedentă de comisia Consiliului național pentru a dobîndi aprobarea adunării.

Le reproducem în întregime, ele fiind concluzia firească a unei îndelungate aspirații istorice și totodată dovada concludentă a spiritului democratic de care erau pătrunși conducătorii poporului român:

„I. Adunarea națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 noiembrie (1 decembrie) 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dinșii cu România...”

„Cînd a terminat de citit Vasile Goldiș acest punct — scrie în amintirile sale Dumitru Antal — el a fost primit de întreaga sală cu unanime și furtunoase aplauze. Toți ne-am cutremurat de măreția acestui moment care a pecetluit pe veacuri noua soartă a nea-

¹ Vezi discursul în întregime în Vasile Goldiș, *Discursuri*, București, 1929, p. 11—18.

mului nostru. Și astăzi mi se încălzește sufletul când mă gândesc la acest moment în care am ajuns în culmea entuziasmului. Bucuria și fericirea erau așa de mari, încît aveam senzația unei izbucniri a inimii, care parcă nu le mai putea cuprinde”¹.

De același sentiment erau pătrunse și mulțimile adunate pe platou, care, în așteptarea hotărîrilor adunării, strigau cu glasuri de tunet: Trăiască România Mare! Vrem unirea cu România! «Valurile tunetului grav — relatează Teodor Neș — se tălăzuiau pînă la geamurile sălii de conferință, îi înfierbînta pe delegații adunați în sobor pînă la incandescență cînd sala, ca un singur om însuflețit de tainice puteri, a strigat: „Vrem unirea cu România fără condiții!” Și ca printr-o osmoză mirifică, entuziasmul celor din sală a ieșit în aerul liber și purtat de vînt a trecut spre platou, înfiorînd pe cei 100 000, care răspundeau cu noi urale. Entuziasmul se legăna între sală și mulțime ca valurile agitate între două ziduri de stîncă».²

O altă concludentă relație contemporană asupra entuziasmului cu care a fost votată unirea ne-a fost oferită de către unul din membrii gărzii naționale, avocatul Iulian Trifu, pe atunci elev în clasa a VI-a a Liceului din Blaj, care în dimineața zilei de 1 decembrie avusese bucuria de a fi numit santinelă la ușa adunării. „Uraganul de aplauze — mărturisește fosta santinelă — care a urmat după citirea punctului privisor la unire, a durat circa 10—15 minute. După încetarea aplauzelor — precizează Trifu — s-a deschis un geam la parter, în cadrul căruia a apărut tînărul

¹ D. Antal, *op. cit.*, p. 19.

² Teodor Neș, *op. cit.*, p.14.

profesor Ovidiu Hulea, originar din comuna Galda de Jos, care cu o voce tunătoare, a adus la cunoștința mulțimilor care așteptau înfrigorată înfăptuirea unirii, strigînd din adîncul plămînilor, cît a putut de tare: *În clipa aceasta s-a hotărît și s-a proclamat unirea Ardealului cu România, patria mamă!* La auzul acestor cuvinte poporul masat pe străzile din jurul clădirii a izbucnit în chiote de bucurie. Vivat, trăiască România Mare, trăiască Unirea — care parcă nu mai aveau sfîrșit“¹.

În procesul-verbal al ședinței se precizează că momentul în care s-a produs proclamarea unirii era marcat de ora 12. Aceeași oră o găsim menționată și în amintirile lui P. A. Boțian. «Era tocmai ora 12 — notează acesta. Uraganul aplauzelor a zguduit văzduhul cu strigătul „Trăiască România Mare“. În fine, după atîtea veacuri de lacrimi îndurate, azi a pornit izvorul lacrimilor de bucurie, a bucuriei tuturora, fiorul bucuriei care nu se poate descrie. O lume cuprinsă de delirul bucuriei meritate. Mulți plîngeau, alții chioteau, alții îngenuncheau și înălțîndu-și privirile și mîinile spre cer, rosteau rugăciuni atît de fierbinți, că trebuiau să se audă pînă la al 7-lea cer — mărturisește cu entuziasm memorialistul. Am înnebunit cu toții, năzărindu-ni-se că vedem în văzduh pe însuși Mihai, Mircea, Ștefan, Avram Iancu etc. Credeam că în acea zi și sfinții în cer poartă costume naționale românești, iar Dumnezeu haina albă a dreptății pentru toți“².

¹ Iulian Trifu, *Memorii* (lucrare manuscrisă aflată în posesia noastră), p. 8.

² P. A. Boțian, *op. cit.*, p. 9.

După potolirea acestei furtunoase manifestații de bucurie în a căror explozie părea că răsună strigarea biruitoare a atîtor veacuri de obidă și așteptare și a atîtor generații nemîngiate, Vasile Goldiș a dat apoi citire punctelor referitoare la principiile social-politice considerate ca necesare pentru organizarea României întregite.

După precizările lui Antal, „sub presiunea celui dintîi” și aceste puncte au fost primite unul după altul cu însuflețire și repetate valuri de aplauze.

Continuăm cu reproducerea lor după procesul-verbal al adunării:

„II. Adunarea națională rezervă teritoriilor sus-indicate autonomie provizorie pînă la întrunirea Constituantei, aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, adunarea națională proclamă următoarele:

1. Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sînul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din stat.

3. Înfăptuirea desăvîrșită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice. Votul obștesc direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vîrstă de 21 de ani, la reprezentarea în comune, județe ori parlament.

4. Desăvîrșită libertate de presă, asociere și întrunire; libera propagandă a tuturor gîndirilor omenești.

5. Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri desființind fidei-comisurile în temeiul dreptului de a micșora, după trebuință, latifundiile, i se va face posibil țăranului să-și creeze o proprietate (arător, pășune, pădure), cel puțin atît cît să poată munci el cu familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potențierea producțiunii.

6. Muncitorimei industriale i se asigură aceleași drepturi și avantagii cari sînt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.

IV. Adunarea națională dă expresie dorinței sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere, în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, iar în viitor să se elimineze războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale.

V. Românii adunați în această adunare națională salută pe frații lor din Bucovina, scăpați de jugul monarhiei Austro-Ungare și uniți cu țara-mamă, România.

VI. Adunarea națională salută cu iubire și entuziasm liberarea națiunilor subjgate pînă acum în monarhia Austro-Ungară, anume națiunile: cehoslovacă, austro-germană, iugoslavă, polonă și ruteană și hotărâște ca acest salut al său să se aducă la cunoștința tuturor acelor națiuni.

VII. Adunarea națională cu smerenie se închină înaintea memoriei acelor bravi români, cari în acest război și-au vărsat sîngele pentru înfăptuirea idea-

lului nostru, murind pentru libertatea și unitatea națiunei române.

VIII. Adunarea națională dă expresiune mulțumitei și admirațiunei sale tuturor puterilor aliate, cari prin strălucitele lupte purtate cu cerbicie împotriva unui dușman pregătit de multe decenii pentru război, au scăpat civilizațiunea din ghearele barbariei.

IX. Pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunii române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească adunarea națională hotărăște instituirea unui Mare sfat național român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile, pe care le va afla necesare în interesul națiunii.

Trăiască România Mare!“

Au luat apoi cuvîntul, pentru a le motiva și pentru a cere adunării votarea rezoluțiunilor propuse, Iuliu Maniu, în numele Partidului național român, și Iosif Jumanca, din partea social-democraților, ambele cuvîntări fiind întretăiate de răsunătoare aplauze. Subliniind organica unitate a „fiilor națiunii române de pretutindeni“, bazată pe „aceeași obîrșie, aceeași fire“, avînd o singură și unitară limbă și cultură“ și „aceleași tradiții sfinte și aspirații mărețe“, precum și recunoașterea de către știința modernă a unității naționale ca element determinant al alcătuirii statelor, reprezentantul Partidului național român a relevat că înfăptuirea unității poporului român constituie „un triumf al libertății omenești“.

Un mare efect a produs cuvîntarea reprezentantului muncitorilor, grupați sub steagul Partidului social-democrat, care, pentru a răspunde socialiștilor maghiari,

care cereau menținerea Transilvaniei în cadrul statului ungar, a declarat că „social-democrația nu-i identică cu lipsa simțului național. Noi nu zicem — a precizat cuvântătorul socialist — că *ubi bene ibi patria*, ci dimpotrivă, zicem că unde ți-e patria acolo trebuie să-ți cauți de ea... Astăzi — accentua reprezentantul muncitorilor — e vorba de libertatea, de posibilitatea dezvoltării în viitor a culturii românești și astăzi venim și noi aici... să declarăm în fața preacinstitei adunări, să declarăm în fața internaționalei socialiste că vrem unirea tuturor românilor“, fiindcă „noi muncitorii români ne simțim una cu întreg neamul românesc“. Cu tot atîta fermitate sublinia Jumanca și necesitatea transformării sociale a societății românești, pentru ca „fiecare om să fie liber și stăpîn pe sine însuși“, arătînd că o dată cu aderarea la unirea tuturor românilor, „voim totodată și posibilitatea de dezvoltare a muncitorimii române... pentru ca în această Țară Românească nouă să se dezvolte și să progreseze un popor muncitor“.

Adeziunea socialistă la actul unirii a fost primită cu o unanimă satisfacție, ea fiind concludentă pentru solidaritatea națională a întregii populații românești din Transilvania.

După cele două cuvîntări, care reprezentau punctul de vedere al ambelor formații politice ce alcătuiau Consiliul național român, președintele adunării, considerînd discuțiile încheiate, pune adunării întrebarea dacă voiește ca rezoluția să fie votată punct cu punct sau în totalitatea ei, socotindu-se acceptate în bloc toate punctele citite. Prin toate glasurile sale adunarea se pronunță pentru votarea în întregime a tuturor punctelor cuprinse în rezoluție. Cităm, după procesul-

verbal, înregistrarea oficială a concluziei adunării. „După mai multe minute, în șirul cărora însuflețirea tuturor se manifestă în aclamări frenetice, președintele Gheorghe Pop de Băsești anunță că adunarea națională a poporului român din Transilvania, Banat și părțile ungurene a primit rezoluția prezentată prin Vasile Goldiș în întregimea ei și astfel Unirea acestei provincii românești cu țara-mamă... este pentru toate veacurile decisă.“¹

Pentru a se putea pune în aplicare punctul IX al rezoluției, consacrat instituirii Marelui Sfat Național Român ce urma să-și asume răspunderea conducerii Transilvaniei pînă la alegerea adunării constituate pentru întreaga țară, s-a propus apoi ca acest sfat să fie alcătuit din 250 de membri, dintre care 200 să fie aleși de adunare, iar 50 să fie cooptați ulterior de către sfat, episcopii ambelor confesiuni românești urmînd să figureze în sfatul ales ca membri de drept.

După acceptarea acestei propuneri se dă citire listei propuse de consiliu pentru alegerea imediată a celor 200 care sînt proclamați aleși prin aplauzele adunării².

Au urmat apoi scurtele cuvîntări rostite de episcopii Demetriu Radu și Ioan I. Papp, după care președintele suspendă ședința pentru ca hotărîrile adunării să fie comunicate în mod oficial uriașelor mulțimi ce așteptau în Cîmpul lui Horea și în piața din interiorul cetății.

Pentru ca toți cei întruniți să poată fi informați simultan de hotărîrile adoptate, s-au organizat la început, în cele patru puncte cardinale ale platoului, patru tribune de la înălțimea cărora, ca și în 1848, pe

¹ Procesul-verbal, p. 15.

² Vezi numele lor în *Marea adunare națională întrunită la Alba-Iulia în ziua 1 decembrie 1918. Acte și documente* p. 15.

Cîmpul Libertății, purtătorii de cuvînt ai adunării urmau să citească în auzul tuturor rezoluțiile votate de adunare.

Imensitatea mulțimilor, ca și largul spațiu de desfășurare al acestora, a relevat însă repede necesitatea sporirii numărului tribunelor de la 4 la 14, numai în acest fel putîndu-se asigura comunicarea concomitentă a celor hotărîte. După unii memorialiști numărul tribunelor ar fi fost chiar și mai mare decît cel menționat de noi. Însuși procesul-verbal al adunării la care ne-am referit în decursul acestei expuneri arată că „vorbirile ținute poporului s-au rostit de pe mai multe tribune”¹.

La prima tribună, în care se afla și prezidiul adunării în frunte cu președintele George Pop de Băsești, au luat cuvîntul reprezentanții celor două biserici naționale, precum și exponenții politici, dr. Aurel Vlad, dr. Aurel Lazăr, dr. Petru Groza și Iosif Jumanca.

La celelalte tribune au vorbit numeroși frunțași ai Partidului național român și ai Partidului social-democrat: dr. Aurel Vlad (Orăștie), dr. Aurel Cosma (Timișoara), dr. Ioan Suciu (Arad), Emil Isac (Cluj), Eleonora Lemeny (Sibiu), dr. Valer Pop (Cluj), Ion Petrigenaru (Abrud), dr. Valeriu Roman (Sibiu), dr. Victor Macavei (Blaj), dr. Victor Bontescu (Hațeg), dr. Dumitru Man (Gherla), Ștefan Roșianu (Blaj), Enea Grapini (Rodna), dr. Ionel Pop (Blaj), Ion Lapedatu (Sibiu), dr. I. Colbazi (Alba Iulia), Silviu Dragomir (Sibiu), dr. Elie Dăianu (Cluj), Pavel Dîrlea (Ineu), Avram Borcuția (Sicula) etc.

Cuvîntările tuturor oratorilor au fost urmate de aplauze torențiale, delirante, de la un capăt la altul al

¹ *Op. cit.*, p. 15.

platoului, răsunînd peste dealuri și văi, auzindu-se aceeași nesfîrșită strigare: *Trăiască România Mare!*

Prin aclamațiile de pe Cîmpul lui Horea, hotărîrile luate de „mărita adunare națională” în sala cazinoului au fost ratificate astfel în unanimitate și de mulțimile uriașe ale poporului, ele devenind din acel moment legea istorică a Transilvaniei.

Prezidiul adunării, împreună cu o parte din delegați, s-au reîntors apoi în sala părăsită, cu o oră mai înainte, unde, după o scurtă consfătuire, s-a hotărît convocarea ședinței Marelui Sfat Național, pentru ziua următoare, în sala tribunalului, spre a se proceda la constituirea noului organism parlamentar și la alegerea consiliului dirigent.

„Mărita adunare națională își încheiase lucrările și își îndeplinisese misiunea pentru care fusese convocată: aceea de a da o *magna charta libertatum* a Transilvaniei și de a proclama desăvîrșirea unității politice a poporului român.”¹

¹ Vezi asupra adunării de la Alba Iulia „Românul”, 1918, nr. 15, 13/27 noiembrie, *Programul adunării naționale*; idem, 1918, nr. 20, 20 noiembrie/3 decembrie, *Proclamarea unității naționale*; Z. Sandu, *Măreața adunare de la Alba-Iulia unde s-a hotărît unirea*, Săliște, 1919; Alexandru Ciura, *Adunarea de la Alba-Iulia*, Oradea, f.a.; Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926; dr. Ioan Suci, *Marea adunare națională întrunită la Alba-Iulia, Acte și documente*, Cluj, 1928; Silviu Dragomir, *Națiunea română la Alba-Iulia, Adunarea națională a Unirii, 1 decembrie 1918*, Cluj, 1929; Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la unirea*, Oradea, 1938, p. 224—239; Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, „Transilvania”, 1943, nr. 11—12; *Brève histoire de la Transylvanie* (sous la rédaction de C. Daicoviciu et de Miron Constantinescu), București, 1965, p. 418—425; Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei*, ziarul „Viața”, Buc., 2 dec. 1943, reproduș în vol. *Pentru Transilvania*, I, Buc., 1946, p. 37—45; *Desăvîrșirea unificării statului național român, Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, sub

Ecourile marelui entuziasm din sala delegaților și de pe Cîmpul lui Horea au fost larg receptate de către întreaga presă și au alimentat neconținut amintirile celor care au fost de față. La 20 noiembrie/3 decembrie „Românul” publica discursul lui V. Goldiș și rezoluțiile adunării sub titlul *Proclamația unității naționale*, iar în ziua următoare reproducea și celelalte cuvîntări. «România Mare — scria „Unirea”, ziarul Blajului, la 3 decembrie prin pana lui Alexandru Ciura — a fost proclamată în adunarea națională de la Alba-Iulia, într-un uragan de aclamări și aplauze... Legea firii a biruit asupra brutalității, civilizația a reușit să-și pună genunchele pe pieptul hidrei feudale-militariste. De acum, cărarea noastră e hotărîtă și nu mai e putere pe lume care să ne poată abate de la ea. Vom merge pe drumul nostru; vom pune umăr la umăr și vom așeza fiecare cîte o cărămidă la grandioasa clădire a României Mari, pentru care lucru nepoții și strănepoții noștri ne vor binecuvînta». În ziua următoare, ziarul din Blaj revenea asupra subiectului și scria: „Unire necondiționată au cerut cei 1 228 de delegați ai tuturor ținuturilor românești. Unire fără nici o restricție a strigat uriașa mulțime de pe Cîmpul lui Horea. Și mulțimea — adăuga ziarul blăjean — are azi pumn de fier! A arătat îndeajuns de ce e capabilă cînd vrea. Iar azi vrea unirea, dar unirea curată, lipsită de rezerve și dictată de interesul populației de pretutindeni...

redacția prof. univ. Miron Constantinescu și prof. univ. Ștefan Pascu, București, 1968, Editura Academiei R.S.R., p. 353—425; I. Gheorghiu — C. Nuțu, *Adunarea națională de la Alba Iulia, 1 decembrie 1918*, București, Editura politică, 1968, p. 100—125; Vasile Netea, *Réunion de la Transylvanie à la Roumanie*, București, Editura Meridiane, 1968, p. 36—67; Ștefan Pascu, *Marea adunare de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 361 — 381.

Numai uniți, total, radical, uniți cu toți românii teritoriului românesc putem privi cu încredere viitorul acestui neam“.

Sub titlul *Adunarea națională* și cu subtitlul *S-a prevăzut cum va hotărî și a hotărît cum s-a prevăzut: alipirea către România a tuturor teritoriilor ocupate de români*, „Libertatea“ de la Orăștie scria și ea la 5 decembrie: „Am trecut cu pace și peste ziua de duminică 1 decembrie nou 1918, o zi care se va scrie cu litere de aur în cartea neamului românesc. În ziua aceasta, poporul român din tot cuprinsul plaiurilor dincoace de Carpați și-a rostit voința lui nestrămutată de a se uni cu frații lui de un sînge din România. Prin această rostire înțeleaptă unitatea neamului nostru e desăvîrșită. Dacia lui Traian și România unită pe timp scurt de Mihai Viteazul și-a luat ființă pentru toate timpurile cît va trăi neamul românesc pe pămînt“.

Într-un alt număr, sub semnătura lui Aurel Vlad, „Libertatea“ adăuga: „Prin hotărîrea de la Alba-Iulia alipirea noastră către România s-a decretat în mod sărbătoresc. Nu încapе îndoială că această hotărîre va fi aprobată de puterile Antantei așa încît România Mare nu mai poate fi considerată ca un vis, ci trebuie privită ca o realitate“¹.

O elocventă motivare a actului unirii aflăm, sub semnătura lui Emil Isac, în ziarul socialist „Adevărul“. „Evoluția normală — se arăta în articolul intitulat *Alba-Iulia socialiștilor români* — a descompus Ungaria istorică și fiecare popor s-a atașat curentului independenței. Noi, românii din Ungaria, socialiștii ca și naționaliștii — se releva în continuare — vrem unirea

¹ „Libertatea“, 1918, 29 noiembrie/12 decembrie.

tuturor elementelor românești, căci numai astfel sîntem asigurați că putem trăi viața unui popor civilizat, și numai astfel ne este posibil ca, în sfîrșit, toată energia noastră să nu fie jertfită în lupta de rezistență, ci ca energia aceasta să fie folosită pentru progresul cultural, social și economic. *Independența noastră* — sublinia ziarul socialist cu toată fermitatea lui — *este o condiție sine qua non a viitorului nostru și independența nu ne poate fi asigurată decît atunci cînd nu vor mai exista provincii românești, și dacă toată românimea va trăi o singură viață de stat*¹.

Imaginea de neuitat a zilei de 1 decembrie a rămas însă forța și măreția poporului. Într-un articol din 1922, vorbind despre sensul istoric al adunării de la Alba Iulia, Eugen Goga sublinia „spectacolul gigantic pe care îl ofereau mulțimile... țărani năvăliți din munți ca un val spumegat de furtuna lumii, pletoși, greoi în mișcările lor dirze, brazi smulși din codrii vechiului pămînt strămoșesc...”² Organizatorul adunării, Ioan Suci, într-un interviu acordat ziarului „România” în 1938, cu prilejul aniversării a două decenii de la proclamarea unirii, mărturisea, copleșit de emoție: „Nu am, nu pot avea altă amintire mai frumoasă și mai scumpă în viață decît ziua de 1 decembrie 1918, cînd am putut vedea fețele a mii de români radiind de fericire și ochii lor în lacrimi. Era bucuria unei mase întregi de oameni, era împlinirea unui vis de demult”³.

În pragul aniversării a 50 de ani de la marele act, povestindu-și amintirile de la Alba Iulia, Iosif Tărău,

¹ „Adevărul”, 1918, 23 decembrie.

² „Țara noastră”, 1922, nr. 1, 15 octombrie.

³ „România”, București, 1938, 2 decembrie.

unul din foștii delegați ai Bihorului, preciza: „Cînd s-a anunțat hotărîrea de dezlipire de regatul Austro-Ungariei și unirea pe veci cu România, a izbucnit un tunet de aplauze, de urale, de aprobare din peste o sută de mii de piepturi. Oameni, pînă atunci necunoscuți, se îmbrățișau, se sărutau, jucau în adevărat delir zeci de minute. A fost un tablou fantastic care nu se poate reda în cuvinte. Acest tablou trebuia văzut, trăit”¹.

Un fost delegat al comunei Ineu (jud. Arad), țăranul Nicolae Valea-Hoscu, astăzi în vîrstă de 72 de ani, mărturisește și el: „Bucuria care ne-a învăluit atunci sufletele e de nedescris; plîngeam cu toții de bucurie și emoție. Au fost clipe care s-au întipărit pentru totdeauna în inimile noastre și am simțit atunci, în adevărata putere a cuvîntului, că de frații noștri ne leagă sentimente mai puternice decît le-am putut bănuî”².

Bucuria celor care au participat la proclamarea marelui act s-a împletit la întoarcere cu bucuria celor care îi așteptau cu vestea biruinței. Redăm scena întoarcerii delegaților comunei Ineu, povestită de țăranul amintit mai sus. „În gara Ineu am fost așteptați de o mare mulțime, cu muzici și urale entuziaste. Fiecare din cei aflați pe peron au ținut neapărat să îmbrățișeze sau să dea mîna cu delegații. S-a încins pe loc o horă care a continuat pe străzi și pînă tîrziu noaptea în centrul comunei”³.

Scene similare s-au petrecut în toate ținuturile și în toate satele Transilvaniei.

¹ Iosif Tărău, *op. cit.*, p. 5.

² Manuscris comunicat de Ion Isaiu, p. 2.

³ Idem.

Cu același entuziasm a fost întâmpinată vestea unirii și peste Carpați, ecoul ei aflându-se, pe lângă reportajele și articolele din ziarele timpului — „Universul“, „Dacia“, „Socialistul“, „Tribuna“, „Viitorul“, „Chemarea“, „Steagul“, „Epoca“, „Românimea“, „Opinia“, „Izbinda“ — în următoarea telegramă trimisă Consiliului dirigent de către Academia Română. „Academia Română — se afirma în telegramă — care reprezintă de la întemeierea ei unitatea culturală a românilor de pretutindenea, trimite salutul ei frățesc Consiliului dirigent și Adunării, care a proclamat unirea politică a românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, realizând, prin actul lor, gândul statornic al neamului nostru“. Telegrama purta semnăturile marilor cărturari Petre Poni, Iacob Negruzzi, Simion Mehedinți, Grigore Antipa, Dimitrie Onciul, Victor Babeș, Gheorghe Țițeica, Ovid Densusianu, Ion Bianu, Alexandru Lapedatu, Ioan Bogdan, Vasile Pîrvan.¹

O altă telegramă emoționantă trimitea Nicolae Iorga, vechiul călător pe toate căile și plaiurile Transilvaniei și luptător aprig pentru drepturile și libertatea ei. „În clipa — scria N. Iorga — când ceea ce au urmărit trudele și suferințele voastre de mucenici timp de atâtea sute de ani, ajunge a fi un crez de biruință, lăsați să vie către voi și înduioșatul glas al cuiva, care o viață întreagă a urmărit pas cu pas fiecare din aceste silințe și dureri, și s-a împrietenit în gândul său cu toți aceia dintre voi care, ca și dînsul, au muncit și au crezut“².

¹ „Unirea“, 1918, 14 decembrie, nr. 26.

² „Foaia poporului“, 1918, 16/29 dec., nr. 5.

La Alba Iulia n-au fost însă numai cei care au putut lua drumul istoricei cetăți, ci, cu inima, alte sute de mii, care au ținut să-și mărturisească adeziunea prin nenumărate declarații, scrisori și telegrame, ca și prin alte sute de adunări care s-au organizat în aceeași zi în aproape toate localitățile din Transilvania.

Din județul Hunedoara au fost trimise astfel biroului adunării 31 198 de adeziuni; din județul Sibiu — 11 914; din Țirnava Mare — 8 236; de la Brașov — 7 073; de la Făgăraș — 4 132. Pronunțându-se pentru actul unirii, locuitorii satului Sînpietru din județul Brașov țineau să precizeze că „în această hotărîre așternem tot ce au dorit strămoșii noștri, tot ce ne încălzește pe noi, cei de față, și tot ce va înălța pururea pe fiii și nepoții noștri”. Țăranii, capi de familie, din comuna Cîmpuri (Hunedoara) au adăugat, alături de iscăliturile lor, și pe cele ale fiilor lor, cu mențiunea: „semnăm noi și copiii noștri pentru vecii vecilor”.

Cu aceeași însuflețire și-au exprimat voința de unire și locuitorii din celelalte localități și județe, toți avînd ochii îndreptați spre Alba Iulia, care devenise sinonimul libertății, al unirii între frați, al independenței poporului român.

Concomitent cu marea adunare de la Alba Iulia s-au ținut alte adunări populare în orașele Blaj, Brașov, Beiuș, Caransebeș, Făgăraș, Gherla, Hațeg, Lugoj, Năsăud, Orăștie, Sebeș, Sibiu, Șimleu etc., la care au luat cuvîntul numeroși fruntași politici și cărturari, declarîndu-se de acord cu hotărîrile luate în cetatea unirii.

Fiind duminică, evenimentul a fost anunțat și binecuvîntat de preoți din ușa tuturor altarelor bisericilor românești, din toate satele și cătunele, actul unirii fiind astfel opera colectivă a întregului popor român

din Transilvania, voit, proclamat și recunoscut de toți românii.

Astfel de manifestații s-au făcut chiar și în orașele în care guvernul de la Budapesta își menținea încă aparatul de stat și garnizoanele militare locale. Printre acestea se afla și Oradea, capitala Bihorului, oraș cu vechi și puternice tradiții culturale și politice românești. Cu toate acestea, vechiul guvern se străduia din răsputeri să împiedice încorporarea ei la România. Ca răspuns la această atitudine, elementele românești locale care n-au putut participa la adunarea de la Alba Iulia au organizat în ajunul adunării o manifestație semnificativă pentru entuziasmul și patriotismul lor. Un elocvent ecou al acestei manifestații ni se relevă din amintirile, menționate și mai înainte, ale octogenarului Augustin Chirilă. „În ziua de sîmbătă, 30 noiembrie — povestește acesta — am arborat steagul național român pentru prima dată pe frontispiciul administrației județene din Oradea. Parcă îl văd și acum filfiind, un steag frumos, falnic, de mătase, parcă anume destinat acestui scop. Noi am voit să simbolizăm că ce se va hotări de cei adunați la Alba Iulia privește și pămîntul românesc al Bihorului și pe locuitorii lui. Acest lucru — precizează povestitorul — l-au înțeles și reprezentanții stăpînirii care s-au grăbit să-l îndepărteze în noaptea următoare. Noi însă am păstrat vie amintirea apariției primului steag românesc pe Casa județului din Oradea și cei care mai sînt în viață ne mai aducem aminte cu multă dragoste și azi de acest steag care atunci a simbolizat toate speranțele noastre de viitor pe care istoria, făcînd dreptate, le-a și realizat”¹.

¹ Augustin Chirilă, *op. cit.*, p. 4.

Astfel de manifestații, sub diferite forme, s-au produs și la Beiuș, Zalău, Șimleu, Lăpuș, Careii Mari, Satu Mare, Sighet, Baia Sprie și în alte localități din nord-vestul Transilvaniei, unde de asemenea se mai aflau garnizoane maghiare. În adunările de la Careii Mari și Satu Mare s-a hotărât imediata reintegrare în eparhia românească de la Oradea a celor 46 de parohii românești care, cu șase ani mai înainte, fuseseră alipite, pentru a se asigura maghiarizarea lor, episcopiei ungurești de la Hajdudorog¹.

La 2 decembrie, în timp ce mulțimile se întorceau victorioase spre vetrele lor, în sala tribunalului din Alba Iulia se întruneau, în conformitate cu convocarea din ajun, toți membrii Marelui Sfat Național aflați în oraș pentru a alege biroul sfatului, Consiliul dirigent și delegația ce urma să plece la București spre a prezenta regelui Ferdinand și guvernului hotărârile adunării.

Urmărind procesul-verbal al ședinței, constatăm că, după salutul de deschidere rostit de președinte, a luat cuvântul Iuliu Maniu, care a cerut Marelui Sfat să aleagă o comisie de candidare care să facă propunerile necesare pentru alegerea celor chemați să alcătuiască forurile și delegația menționată mai sus.

Comisia, formată din episcopii Miron Cristea — care a fost ales și raportor — și Iuliu Hosu, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Aurel Lazăr și I. Nedelcu, după o scurtă întrerupere a ședinței, timp în care ea s-a retras în camera de consfătuire a tribunalului, a făcut propunerile ce urmează, asupra cărora se căzuse de altfel de acord în timpul nopții.

¹ „Libertatea”, 1918, 29 noiembrie/12 decembrie, nr. 5.

Pentru conducerea Marelui Sfat Național: președinte — George Pop de Băsești, vicepreședinți — episcopii Ioan I. Papp și Demetriu Radu, Teodor Mihali și Andrei Bîrseanu; secretari — Caius Brediceanu, Mihai Popovici, Ionel Pop, Silviu Dragomir, I. Ciser.

Pentru Consiliul dirigent: Iuliu Maniu (președinte), Ștefan Ciceo Pop, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Ioan Suci, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Victor Bontescu, Vasile Lucaciu, Valer Branisce, Octavian Goga, Emil Hațieganu, Romul Boilă, Ioan Flueraș, Iosif Jumanca (membri).

Pentru delegația destinată a pleca la București: Miron Cristea, Iuliu Hosu, Vasile Goldiș și Alexandru Vaida-Voevod.

Propunerile făcute au fost acceptate în unanimitate, membrii Consiliului dirigent fiind invitați să depună îndată jurământul. Dintre ei lipseau Vasile Lucaciu și Octavian Goga, aflați încă la Paris, precum și Valer Branisce care, ieșit din închisoarea de la Seghedin abia în luna octombrie, era încă suferind. Ca sediu al Consiliului dirigent a fost ales orașul Sibiu.

Atît din compoziția biroului și a Marelui Sfat, cît și a Consiliului dirigent, care înlocuiau Consiliul național român constituit în luna octombrie, se constată continuarea colaborării între Partidul național român și Partidul social-democrat, I. Ciser, I. Flueraș și I. Jumanca fiind reprezentanți ai acestuia.

La sfîrșitul ședinței, episcopul Ioan I. Papp a adus în numele tuturor celor prezenți un cald omagiu președintelui George Pop de Băsești, „Adunarea — menționează în amintirile sale Laurențiu Oanea — a făcut o entuziastă manifestație pentru octogenarul care a condus și îndrumat cu demnitate, fără clintire, destinele

neamului românesc din Transilvania pînă în momentul proclamării unirii“. A răspuns bătrînul, după aceleași amintiri, „ca un patriarh din alte vremuri“, îndemnînd pe toți cei prezenți să meargă acasă, să vestească poporul în întreg hotărîrile aduse și împlinirea visului de veacuri al națiunii române, unirea tuturor românilor.

În aceeași zi, „patriarhul“ părăsea Alba Iulia pentru ca, după un scurt popas la Deva, la fiica sa Elena, să se reîntoarcă, însoțit de Julian Domșa, comandantul gărzii de la Zălau și de locotenentul Alexandru Chiș, în Sălajul său natal, unde avea să se stingă la 23 februarie 1919.

Cu el dispărea cea mai venerabilă icoană a vechiului Ardeal¹.

În după-amiaza zilei de 2 decembrie s-a ținut prima sedință a Comisiunii dirigente, în care s-au fixat atribuțiile fiecăruia din membrii săi: Iuliu Maniu (președinte și afacerile interne), Al. Vaida-Voevod (afacerile externe și presa), Vasile Goldiș (instrucțiunea publică și naționalitățile), Victor Bontescu (agricultură și comerț), Romulus Boilă (comunicațiile), Aurel Vlad (finanțele), Ștefan Ciceo Pop (armata și siguranța publică), Aurel Lazăr (justiția), Emil Hațieganu (codificarea justiției), Ioan Suciu (codificarea administrativă), Ioan Flueraș (ocrotirile sociale și sănătatea publică), Iosif Jumanca (industria).

¹ Laurențiu Oanea, *op. cit.*, p. 188. Vezi asupra lui George Pop de Băsești: Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești — 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935 (monografie); N. Iorga, *Oameni cari au fost*, II, 1935, p. 478—480; O. Goga, *Precursori*, București, 1930, p. 203—211.

Vasile Lucaciu, Octavian Goga și Valer Branisce urmau să primească la întoarcerea lor însărcinări speciale.

Alegera și intrarea în funcțiune a Consiliului dirigent, care avea să conducă administrația Transilvaniei pînă la 2 aprilie 1920, n-au fost însă singurele manifestații care s-au produs la Alba Iulia în ziua de 2 decembrie.

În aceeași zi, cu participarea unei imense mulțimi, s-a făcut și înmormîntarea stegarului Ioan Arion, căzut în împrejurările relatate în paginile anterioare, care în urma hotărîrii Marelui Sfat Național a fost declarat „mort al națiunii”. La mormîntul eroului au rostit cuvîntări George Purdea, preotul din satul său natal, protopopul Rusan din Alba Iulia, Vasile Gol-diș, în numele Consiliului dirigent, și generalul Leonte din partea armatei române¹.

Pe lîngă panegiricile menționate, moartea lui Arion a fost evocată de tînărul poet Ovidiu Hulea într-o duioasă poezie publicată în ziarul „Unirea” pe care, pentru semnificația ei patriotică, o reproducem în nota de la subsol².

¹ Vezi detaliile înmormîntării în „Libertatea”, 1918, 29 noiembrie/ 12 decembrie, nr. 5.

² Vezi „Unirea”, 1918, 1 decembrie, nr. 23, *Nu mă plînge, în amintirea eroului martir Ion Arion din Agriș, împușcat mișelește pe cînd mergea cu steagul la adunarea de la Alba Iulia.*

Nu mă plînge, mamă dragă,
Că mă plînge Țara-întreagă;
Numai eu zîmbesc acum
Cum tot merg pe albul drum,
Că-am ajuns cu steagul meu
Pin' la sfîntul Dumnezeu.

Iar în mindrele palate,
Cu porți albe argintate,
Cine-n cale îmi eșia?
Domnul Sfînt și Maică-sa
Și mi-au zis ca să privesc
Spre pămîntul românesc,

După ceremonia funebră consacrată falnicului stegar au urmat două manifestații semnificative pentru elanul patriotic și constructiv, cu care intelectualitatea română din Transilvania își făcea intrarea în România Mare.

Prima aparținea profesorilor și învățătorilor care participaseră la adunarea națională, iar cea de-a doua medicilor.

Întruniți într-un congres ad-hoc, sub prezidenția lui Ambroziu Chețan, directorul liceului din Blaj, profesorii și învățătorii au decis imediată introducerea a limbii române — greu strîmtoată pînă atunci — în toate școlile primare românești din Transilvania, în toate preparandiile, gimnaziile și liceele, și totodată introducerea limbii franceze, considerată pînă în ajun indezirabilă, în școlile medii și superioare. Cu mare entuziasm s-a hotărît și introducerea neîntîrziată a istoriei, geografiei și constituției poporului român, interzise pînă în 1918, cei care îndrăzneau să se refere la ele fiind considerați ca trădători de patrie.

Medicii s-au adunat sub prezidenția lui Iuliu Hațieganu și au hotărît înființarea unei *Camere medicale române*, menite să ia măsuri pentru asigurarea sănătății pu-

Și-am văzut măicuța mea
Nu ce-a fost, ci ce va fi...
Plînsu-atunci mă podidi.

Că vedeam o Țară Mare
Parcă nici n-avea hotare;
Și-n ea numai frați români,
Dar nu robi ci toți stăpîni,
Nu erau case sărace
Iar în inimi numai pace..

Inima mi-au sărutat,
Mamă dragă, ne-ncetat,
Ea în steag înfășurată,
Nu se sfarmă niciodată,
Și de lacrimi îi udată
Și nu plînge niciodată...

Iară eu zîmbesc și-acum
Cum tot merg pe albul drum
Și-am ajuns cu steagul meu
Pin' la sfîntul Dumnezeu.

blice a poporului român și pentru ocrotirea corpului medical¹.

La 16 decembrie urma să se țină la Sibiu congresul inginerilor și tehnicienilor români, iar la 12 ianuarie 1919 cel al funcționarilor administrativi din toate județele intrate sub autoritatea Consiliului dirigent.

În același timp se anunța transferarea „Adevărului” de la Budapesta la Sibiu (2/15 decembrie), apariția unui mare număr de noi publicații periodice în frunte cu „Gazeta oficială” a Consiliului dirigent (1/14 decembrie 1918), urmată de „Sfatul” de la Sighet (5/20 decembrie), „Glasul libertății” de la Cluj (14/27 decembrie), „Tribuna Bihorului”, Oradea (7/20 ianuarie 1919), „Unirea poporului”, Blaj (30 ianuarie), „Cuvîntul poporului”, Săliște etc., precum și reapariția „Gazetei Transilvaniei” la Brașov. O dată cu acestea s-au înființat și două noi cotiedine, „Renașterea română” și „Patria”, la Sibiu, aceasta din urmă avînd să se transfere apoi la Cluj.

Începea astfel marea muncă de afirmare națională împiedicată pînă atunci prin toate mijloacele de către statul opresor.

La 12/25 decembrie — într-o zi de joi — urma să plece spre București delegația încredințată cu prezentarea actului unirii.

Calitatea de președinte al delegației a fost atribuită lui Vasile Goldiș.

În prealabil, la cererea bănățenilor, ea a fost completată și cu Caius Brediceanu de la Lugoj, care a fost numit secretar al delegației. Pentru a înlesni lucrările și

¹ „Libertatea”, 1918, nov./12 dec., nr. 5.

contactele ce urmau să se producă la București între delegația transilvăneană și forurile politice din capitala țării, a fost atașat delegației și Mihai Popovici de la Brașov, care făcuse războiul în rândurile armatei române și avea vechi și trainice legături cu societatea bucureșteană și cu conducătorii politici ai României. Atît Caius Brediceanu cît și Mihai Popovici erau secretari ai Marelui Sfat Național. Lor li s-a dat misiunea de a lua primul contact oficial cu capitala României și de a organiza primirea delegației.

Cei doi emisari au plecat din Sibiu la 3 decembrie pe linia Turnu Roșu cu un tren format ad-hoc dintr-o locomotivă și două vagoane. „Acesta — notează Brediceanu în amintirile sale — a fost primul tren care, după prăbușirea monarhiei, a trecut Carpații fără să mai găsească „vamă“ între vechiul regat și Ardeal“¹. Călătoria a durat 48 de ore, verificîndu-se rînd pe rînd, cu infinite precauțiuni, tunelele și podurile, linia fiind întrebuințată cu cîteva zile mai înainte de armatele lui Mackensen, care se retrăgeau spre Germania. La 6 decembrie, emisarii Transilvaniei au fost primiți în audiență de generalul Coandă, președintele Consiliului de Miniștri, și apoi de Ion I. C. Brătianu, care la 10 decembrie urma să constituie noul guvern, pe care i-au informat de scopul misiunii lor. După stabilirea ceremonialului cu care avea să fie primită delegația unirii, emisarii s-au reîntors în Transilvania, spre a aștepta la Brașov pe delegați. Ca loc de întîlnire al delegaților — episcopul Hosu și Vaida urmînd a veni de la Gherla-Dej, iar episcopul Cristea și Goldiș de la Caransebeș-Arad — a fost aleasă gara Teiuș. „Ieri di-

¹ Caius Brediceanu, *Amintiri din viața mea*, Lugoj, 1936, p. 16.

mineată, la orele 8 — anunța cu satisfacție „Unirea“ de la Blaj — a plecat la București trenul care duce delegația Marelui sfat național român... În numele delegației va vorbi d. Goldiș¹.

La Copșa Mică delegații au fost întâmpinați de Laurențiu Oanea, pentru a le înmîna, din partea lui Ciceo Pop, actul unirii, care, între timp, fusese scris la Sibiu de către un teolog-caligraf pe un frumos pergament de piele. Actul purta semnăturile lui Ștefan Ciceo Pop în calitate de vicepreședinte al adunării de la Alba Iulia, președintele ei, George Pop de Băsești, fiind plecat, în momentul semnării, la Băsești — și a lui Laurențiu Oanea, ca secretar.

În gara Brașov, unde așteptau Caius Brediceanu și Mihai Popovici, delegația a fost primită cu drapele și îndelungate ovații. Locuitorii bătrînului oraș, descendenții martorilor ostanelilor și suferințelor lui Coresi, ale lui George Barițiu, ale Mureșenilor, care simțiseră timp de secole silnicia despărțirii de frații lor transcarpatini, veniseră la gară într-un număr impresionant pentru a saluta pe cei ce duceau actul ce înmormînta o frontieră și făcea din Brașovul care pînă în ajun fusese un oraș de la periferia Austro-Ungariei, unul din principalele orașe din centrul României Mari. Ovațiile aveau să se repete și la Ploiești, orașul care la 1867 întâmpinase cu același elan pe transilvănenii — George Barițiu, Timotei Cipariu, Iosif Hodoș, Alexandru Roman — care, aleși membri ai Academiei Române, mergeau spre București, pentru a face „unirea limbii române“. În 1867, prin aleșii Academiei, se proclamase unirea limbii, acum, prin aleșii adunării de la Alba Iulia, se proclama

¹ „Unirea“, 1918, 14 dec., nr. 26.

însăși unirea politică a neamului, se desăvârșea începutul de atunci.

În Gara de Nord, unde a ajuns vineri la ora 5 p.m., delegația transilvăneană, după relațiile ziarelor, avu parte de o „primire împărătească“. Atît peronul Gării de Nord, cît și strada Griviței păreau o mare de oameni. Erau de față membrii guvernului și ai Marelui Stat Major, în frunte cu Ion I. C. Brătianu și generalul C. Prezan, reprezentanții Academiei Române, fruntașii Ligii culturale și ai altor societăți patriotice, delegații regimentului transilvănean „Avram Iancu“, precum și reprezentanții coloniei săsești din București.

Cuvîntul de salut al cetățenilor Capitalei a fost rostit de primarul Hălceanu, căruia i-a răspuns, în numele delegației, episcopul Miron Cristea. După un scurt discurs al primului ministru, delegația a fost condusă apoi, în uralele mulțimii, la palatul unde i se destinase găzduirea.

„Cu dragoste și pompă — anunța „Foaia poporului“ pe transilvăneni — au fost primiți bărbații care s-au dus la București“ să prezinte hotărîrile de la Alba Iulia ¹.

În ziua de 14 decembrie a avut loc marea recepție din sala tronului, unde actul unirii, după o înflăcărată cuvîntare a lui Vasile Goldiș, a fost predat regelui Ferdinand. „Românii din Transilvania, Banat și Țara Ungurească — a declarat V. Goldiș cu această ocazie — adunați prin reprezentanții lor legali la Alba Iulia, în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, au decretat unirea lor și a acestor teritorii cu regatul român. Prin această unire s-a împlinit visul de o mie de ani al

¹ „Foaia poporului“, 1918, 16/29 decembrie, nr. 5.

neamului românesc: unirea într-un singur stat a tuturor românilor. Această unire — a accentuat în continuare președintele delegației transilvănene — este o cerință a istoriei, fiindcă neamul românesc de la zămisirea sa și pînă astăzi a rămas unul și etnicește nedespărțit, posedînd în aceleași margini geografice pămîntul Daciei lui Traian. Deci îmbucătățirea lui sub diferite dominațiuni străine a fost o nedreptate istorică. Această nedreptate se înlătură astăzi“. La banchetul ce a urmat în seara aceleiași zile, a luat cuvîntul primul ministru Ion I. C. Brătianu, care a salutat delegația printr-un toast, din care desprindem fragmentul următor: „*Vă așteptăm de o mie de ani și ați venit ca să nu ne mai despărțim niciodată...* Bucuria noastră — a precizat în continuare vorbitorul — nu este bucuria unei singure generații. Ea este sfînta tresărire de bucurie a întregului popor român care de sute și sute de ani a îndurat suferințele cele mai crude, fără să-și piardă credința neclintită în sosirea acelei zile care ne unește astăzi și care trebuia să vie, care nu putea să nu vie“¹.

Cuvinte tot atît de elocvente a găsit primul ministru și în raportul către rege prin care, la 11 decembrie, cerea sancționarea hotărîrilor luate de adunarea de la Alba Iulia.

Raportul primului ministru, împreună cu decretul regal de sancționare a unirii Ardealului, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului cu patria-mamă au apărut în „Monitorul oficial“ nr. 212 din 1918.

În același număr al „Monitorului“ s-a publicat și decretul prin care, „în mod provizoriu, pînă la definitivă organizare a României întregite“, se însărcina cu con-

¹ „Foaia poporului“, 1918, 16/29 decembrie, nr. 5.

ducerea serviciilor publice din provinciile unite Consiliul dirigențat ales de Marele Sfat Național de la Alba Iulia. „Consiliul dirigențat — se arăta prin articolul V al decretului — are misiunea de a ne prezenta în cel mai scurt timp, pentru ținuturile asupra cărora se întinde administrația lui, proiectul de reformă electorală, pe baza votului universal și proiectul de reformă agrară“. Decretul prevedea totodată și dispoziția ca provinciile unite să fie reprezentate imediat în guvern prin miniștri fără portofoliu. Cei dintâi reprezentanți ai Transilvaniei în guvernul de la București au fost Vasile Goldiș, Ștefan Ciceo Pop și Alexandru Vaida-Voevod.

Proclamată de mulțimile Ardealului, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului pe platoul de la Alba Iulia ca un act al voinței populare, prin sancționarea de la București unirea devenea un act de stat cu deplină și intangibilă valabilitate politică și juridică, reprezentând concluzia firească a unui îndelungat și concludent proces istoric ¹.

La 9 ianuarie și 10 august 1919, prin adunările de la Mediaș și de la Timișoara, populația germană din Ardeal și Banat — sașii și șvabii — a aderat și ea la hotărârile de la Alba Iulia. Justificarea adevărului sașilor s-a făcut printr-o moțiune redactată de principalii lor exponenți — R. Schuller, R. Brandsch, A. Schullerus, A. Polonyi, H. O. Roth — recunoscându-se că „Unirea Transilvaniei cu România este motivată de condițiile etnice. Considerînd că prin aceasta

¹ Vezi asupra festivităților de la București, „Românul“, 1918, 14/27, 15/28 decembrie; „Libertatea“, 1918, 13/26 decembrie; „Unirea“, 1918, 15/6 decembrie; „Foaia poporului“, 1918, 16/29 decembrie; 25 decembrie/7 ianuarie; Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 127—133; Vasile Goldiș, *Discursuri*, p. 26—30.

— se declara în moțiune — se îndeplinește un act de istorie mondială, poporul săsesc din Transilvania proclamă unirea sa la statul României și trimite poporului român salutul său frățesc și felicitările cordiale pentru înfăptuirea idealului său național. Poporul săsesc din Transilvania — se afirma în continuarea moțiunii — ține prin aceasta seamă nu numai de dezvoltarea istorică mondială, ci și de dreptul legitim al poporului român de a se uni și a forma un stat, exprimându-și speranța că poporul român și statul român, căruia îi pune la dispoziție hărnicia sa moștenită de la strămoși, va fi condus față de el totdeauna de sentimente echitabile“.

Aceleași constatări și argumente se aflau și în moțiunea votată de șvabi la Timișoara ¹.

¹ Vezi pentru detalii A. Armbruster și H. Jager, *Über die Einstellung der deutschen Bevölkerung Siebenbürgens und des Banats zur Vereinigung von 1918*, publicat în „Revue Roumaine d'Histoire“, 1968, nr. 6.

VII

STEAGURILE LIBERTĂȚII

Îndată după adunarea de la Alba Iulia, armata română, care în urma denunțării păcii de la București trecuse din nou Carpații la 24 noiembrie 1918, oprindu-se însă la izvoarele Mureșului pentru a lăsa adunării întreaga libertate de manifestare, și-a început înaintarea spre noile hotare vestice ale poporului român. „Pășind cu dragoste frățească pe pământul Transilvaniei — anunța prin ordinul de zi generalul Prezan, șeful Mare-lui Stat Major român — oștirea română vine, în numele unor sfinte drepturi naționale și omenești, pentru a garanta libertatea deplină a tuturor. Însuflețiți de aceste gânduri asigurăm pe toți locuitorii pământului românesc... fără deosebire de neam și lege, că vom păzi cu credință viața și avutul tuturor. Îndemnăm deci — se afirma în încheiere — întreaga populație, ca sub pavăza oastei române să-și continue ocupațiile obișnuite, astfel ca viața normală în sate și orașe să nu sufere nici o tulburare“¹.

Entuziasmul primirii și înaintării armatei României a fost de nedescris. În toate localitățile — sate și orașe — s-au organizat în onoarea ei manifestații ample și însuflețite, la care au participat, cu aceeași bucurie,

¹ „Libertatea“, 1918, 22 noiembrie/5 dec., nr. 4.

atît intelectualii cît și țărani și muncitorii. În lungul tuturor șoselelor filfilau victorioase drapelele patriei, iar inscripțiile de „bine ați venit“, scrise unele în trei culori, străluceau la marginea fiecărei comune.

Culegem din ziarele timpului cîteva din ecourile acestui eveniment epocal.

Sub titlul *Bine ați venit* „Foaia poporului“ de la Sibiu publică poezia debutantului Iustin Ilieșiu, în vîrstă de numai 18 ani, care exclama:

*Cu brațe-ntinse vă primim și plîngem bucuria
Ce-a semănat în pieptul nostru credința și tăria,
Cununi de lauri vă-mpărțim cu lacrimi de iubire,
Prinosul sfîntei libertăți, prinos de dezrobire...¹*

Urmărind înaintarea trupelor pornite de la Ghimeș-Palanca, „Libertatea“ înregistra la 29 noiembrie/12 decembrie entuziasmul cu care a fost primită armata română de populația din comunele de pe Valea Mureșului — Toplița, Meșterhaze (astăzi Stînceni), Deda, Reghin. „La Deda, notează cronicarul, armata a fost întîmpinată de tot poporul, avînd în frunte un banderiu de călăreți“. „Unirea“ se făcea ecoul manifestațiilor de la Tîrgu-Mureș și Bistrița. „Din 2 decembrie — scria ziarul de la Blaj — armata română, așteptată cu atîta dor, e în Tîrgul Mureșului... Entuziasmul cu care brigada română a fost primită de Consiliul național român și de numeroasa ceată a sătenilor din jur a putut convinge stăpînirea din trecut cît de zadarnică a fost nădejdea de a putea deznaționaliza ținutul acesta“. În același număr aflăm și o telegramă din Bistrița. „De

¹ „Foaia poporului“, 1918, 16/29 decembrie, nr. 5.

ieri — telegrafia corespondentul ziarului — sîntem sub stăpînire românească. Armatei românești i s-a făcut o primire măreață cum n-au mai văzut plaiurile acestea... Entuziasm și bucurie de nedescris”¹.

Cu aceeași însuflețire relatau și ziarele „Glasul Ardealului” de la Brașov, „Telegraful român” și „Foaia poporului” de la Sibiu, înaintarea trupelor sosite din direcția Predeal și Turnu Roșu. „S-a împlinit și acest vis al românilor sibieni și din Mărginime — scria „Foaia poporului” — să putem primi și un general român — generalul era Traian Moșoiu, el însuși fiu al Transilvaniei, originar de la Bran — iar nu tot numai străini și venetici aruncați de vînturi prin părțile noastre... Dar în ce să muiem peana? — se întreba cronicarul ziarului. Cu ce litere să descriem bucuria noastră față de cele ce vedem că se întîmplă în jurul nostru? E asta oare vis sau realitate? Unde sînteți înțelepților luptători naționali de pe vremuri, să vedeți întruparea gîndurilor voastre?” În continuare cronicarul relatează marea afluență a satelor mărginene — Rășinari, Orlat, Săliște, Gura Rîului, Sad, Veștem, Sibiel — care, „ca la un semn magic”, au alergat spre Sibiu, ca și participarea „impunătoare” a meseriașilor și muncitorilor din localitate și Cislădie. Serbarea, după discursurile de rigoare rostite de Ștefan Ciceo Pop și de generalul Moșoiu, care luptase în regiunea Sibiului și în 1916, s-a încheiat cu o mare horă jucată în Piața Mare de țărani și ostași².

Începînd de la această dată se instaurează la Sibiu și comandamentul trupelor române din Transilvania,

¹ „Unirea”, 1918, 11 dec., nr. 23.

² „Foaia poporului”, 1918, 16/29 decembrie, nr. 5.

condus la început de generalul Traian Moşoiu şi apoi de generalul Gheorghe Mărdărescu, Moşoiu urmînd să ia comanda grupului de nord.

În zilele următoare se anunţa intrarea armatei române în Mediaş, Blaj, Teiuş, Aiud, Petroşani, Haţeg, Orăştie, Deva. « Înălţătoare — scria „Libertatea“ — a fost intrarea dorobanţilor în cetatea de veşnică lumină a lui Mihai Viteazul, în Alba-Iulia »¹. Regimentul intrat în Alba Iulia — Regimentul 5 vînători, format din olteni — purta însuşi numele lui Mihai Viteazul, fapt ce a determinat pe locuitorii oraşului să vadă în el o adevărată solie postumă a voievodului stăpînitor de la 1599 şi să-l primească cu o însufleţire vrednică de amintirea marelui străbun². Pentru a uni şi mai mult firele prezentului cu trecutul, ziarul local „Alba-Iulia“ a avut fericita idee de a reproduce din monografia lui Nicolae Bălcescu capitolul referitor la *Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba-Iulia*. În momentul strălucitei sărbători naţionale, numele marelui vizionar al unităţii politice era readus astfel în actualitate pe aripile legendare ale învingătorului de la Şelimbreg.

Sub titlul *Mihai Viteazul răzbunat*, „Foaia poporului“ relatează la 25 decembrie (7 ianuarie) intrarea trupelor române în oraşul Turda, săvîrşită la 12/25 decembrie. „Amar de vreme s-a scurs — evocă ziarul — de cînd marele voievod Mihai a fost ucis mişeleşte de oamenii lui Basta pe Cîmpia Turzii. De atunci încoace suferinţele s-au ţinut lanţ de capul nostru şi grozavele dureri prin care a trecut sufletul românesc ne-au stins şi lacrimile din ochi... Azi umbra marelui Mihai e răzbunată, căci nepoţii arcaşilor lui au pus stăpînire pe Turda“. La

¹ „Libertatea“, 1918, 13/26 decembrie, nr. 7.

² Vezi „Alba-Iulia“, 1918, nr. 3.

serbările de la Turda, precizează publicația, au participat și 600 de moți de pe valea Arieșului, veniți pentru a se înfrăți cu armata eliberatoare. În ziua următoare s-a oficiat un parastas la mormîntul lui Mihai de pe Cîmpia Turzii la care au asistat peste 10 000 de oameni.

„Trupele românești — anunța la 13/26 decembrie „Libertatea“ — înaintează fără întrerupere pe valea Someșului, pe valea Mureșului și prin mijlocul Ardealului“.

În sfîrșit, la 11/24 decembrie a venit rîndul Clujului, oraș în care la 1600 a fost ars de viu Baba Novac, generalul lui Mihai Viteazul, și în care, la 1848, se votase de către dieta feudală — fără consultarea poporului român — alipirea Transilvaniei la Ungaria, iar la 1894 fuseseră condamnați luptătorii memorandiști.

În aceeași zi apărea și un număr ad-hoc din ziarul „Clujul“ — redactat de Nicodim Cristea — organ al Consiliului național român din orașul Cluj și comitatul Cojocnei, urmat apoi de foaia de o mai îndelungată existență, intitulată „Glasul libertății“. „Aici — se arăta în primul articol al „Clujului“, evocîndu-se pătimirile trecutului — s-a urît mai mult ca oriunde domnia lui Mihai, aici s-a blăstămat mai cu îndîrjire visul unirii tuturor românilor, aici s-a iscălit moartea Ardealului nostru prin contopirea lui cu Țara Ungurească... Avem deplină convingere — se arăta în încheierea articolului — că intrarea triumfală a armatei române în capitala Ardealului va însemna sfîrșitul brutalităților, întronarea civilizației, dreptății și libertății tuturor popoarelor pe aceste meleaguri și ce e mai mult: *învie-rea noastră*“.

Alături de articolul menționat, ziarul publica și un emoționant poem al lui Emil Isac, din care cităm următoarele:

- Să știți că orașul acesta bătrîn și frumos a fost puș-
căria noastră.
- Aci am fost streini, rîdeau de noi și grea povară
ne purta umărul.
- Nu ne-a fost iertat să cîntăm, să vorbim în graiul
străbun...
- Orfanii unui neam orfan, o cît de părăsiți am fost !
- Ne duceau copii frumoși să-i apărăm și ne-au rămas
ologii și moșnegii acasă.
- Ne culegeau fructele de pe pomul bucuriei și leagănul
ne-a fost sicriu.
- N-aveam văzduh și soare, nici floare și jandarmul
ne-a fost umbră.
- Cu sîngele nostru sînt vopsiți pereții castelelor și
Someșul este durerea noastră...
- Fraților, veniți, căci v-am chemat și veniți acasă.
- Doar este al nostru, căci a fost al nostru și va fi
al nostru Clujul.
- Glasul nostru trezește sufletul lui Iancu și se cutre-
mură pădurile din munții lui Gelu,
- Și mare și curat și bogat va fi cuibul privighetorilor.
- Și fericit va muri moșneagul, căci fericire va naște
mama.
- Binecuvîntat va fi aci pruncul și durerea nu va avea
locaș.
- A fost un blestem pentru noi și este întruchiparea
unui vis.

În ajunul intrării armatei române în Cluj, Consiliul a lansat și un manifest adresat țăranilor din apropiere

pentru a-i invita la marea serbare. „Voi, români din preajma Clujului — se scria în manifest — din munții Gilăului și Ierii, voinicii lui Buteanu, urmașii lui Micheș, vitejii lui Iancu, odraslele eroilor de la Mărișel și Fintinele, porniți fără întârziere spre Cluj“. La chemarea consiliului au răspuns satele Mănăștur, Feneșul Săsesc, Lona, Someșul Rece, Someșul Cald, Gilău, Mărișel, Feleac, Selicea, Filea de Jos, Pata, Someșfalău, Apahida, Feneșel, Ciurila, Tăuți și altele.

La Cluj trupele eliberatoare au fost întâmpinate cu discursuri rostite de pe soclul statuii lui Matei Corvinul de către Amos Frîncu, Iulian Pop, de studentul Emil A. Dandea și de alți oratori. Reproducem ultimele cuvinte din pateticul discurs al delegatului studențimii: „În numele universitarilor vă binecuvîntez din inimă, cu entuziasmul dragostei frățești pe voi, îndeplinătorii visului nostru, aici, între zidurile acestui oraș, care a fost martorul suferințelor noastre, zbuciumărilor cumplite și care azi, prin voi eroilor, a devenit martorul înălțării neamului românesc“¹.

În zilele următoare se anunță intrarea trupelor române în Beclean, Reteag, Gherla, Dej, Zalău, Jibou, Baia Mare, Sighet, Brad, Baia de Criș, Abrud. Înregistrînd entuziasmul cu care moșii au primit pe dorobanții români, „Foaia poporului“ anunța laconic și solemn: „Întreg Zarandul — vechiul Zarand al luptelor de la 1784 și 1848, adăugăm noi — a îmbrăcat haină de sărbătoare“.

Pînă la 10/23 ianuarie 1919 trupele române au pus stăpînire pe toate localitățile aflate la est de linia de

¹ Vezi *Almanahul Societății academice „Petru Maior“*, Cluj, 1929, p. 95—96.

marcațională Zam-Ciucea-Sighet, stabilită prin armistițiul încheiat la Belgrad în 13 noiembrie (stil nou) de guvernul maghiar cu generalul Franchet d'Esperay. Stabilirea acestei linii, care menținea autoritatea guvernului de la Budapesta asupra versantului vestic al Munților Apuseni și a orașelor Satu Mare, Oradea, Salonta, Beiuș, Arad, ca și misiunea atribuită trupelor sîrbești, alături de unitățile franceze de a ocupa Banatul pînă la Mureș, au creat o adîncă mîhnire în sufletele românești și totodată o serioasă îngrijorare. Aceasta avea să se accentueze cu atît mai mult cu cît la 9 decembrie contele Károly a comunicat Consiliului dirigent refuzul guvernului maghiar de a recunoaște hotărîrile de la Alba Iulia, fapt ce a determinat din partea autorităților noi acte de represiune împotriva populației românești și îndeosebi împotriva intelectualilor și țăranilor care au participat la adunarea de la Alba Iulia ¹.

Pentru a se pune capăt acestei stări de lucruri guvernul român a intervenit pe lîngă comisia de armistițiu, cerîndu-i să extindă linia demarcațională româno-maghiară pînă la limita revendicărilor teritoriale românești, cerere pe care comisia a admis-o la 20 martie 1919. În urma acestei hotărîri trupele române s-au pus din nou în mișcare, făcîndu-și intrarea la 18 aprilie/1 mai în Beiuș, la 19 aprilie/2 mai în Satu Mare și în Careii Mari, iar la 20 aprilie/3 mai în Oradea. Pentru a le grăbi și ușura înaintarea, populația românească din Oradea a trimis înaintea ostașilor români care se aflau la Tileagd (140 km de Oradea) toate vehiculele de care dispunea.

¹ Vezi pentru amănunte Ion Clopoțel, *op. cit.*, 142—153; R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 206—208; Tiron Albani, *op. cit.*, p. 203—204.

Și la Oradea primirea făcută armatelor eliberatoare a fost impunătoare, ea avînd loc chiar în ziua de Paști. Entuziasmul provocat de apariția ostașilor români a fost atît de puternic, încît alături de strigătele „trăiască armata română“, se auzeau și aclamațiile făcute de populația maghiară în limba ei „*Elyen a roman had-sereg*“.

Declarația generalului Moșoiu — „de azi încolo d-voastră sînteți cetățeni ai României—a fost întîmpinată cu o adevărată explozie de urale și cu intonarea imnurilor naționale „Deșteaptă-te, române“, „Pe-al nostru steag“. „Cuvîntarea șefului oastei eliberatoare — relatează ziarul local „Tribuna Bihorului“ — ne-a deșteptat fiorii celor mai adînci simțăminte. Nervii noștri, măcinați de suferințele și groaza zilelor trecute, părea că nu puteau să suporte marile emoții. I-au podidit lacrimile pe mulți din cari erau de față la acest act epocal“¹.

În zilele următoare, înaintarea s-a continuat din considerente de ordin militar, pînă la țarmul Tisei, care a fost atins la 1/13 mai.

La 18 iulie 1919 a început și retragerea trupelor sîrbe și franceze din Banat, pe linia stabilită ca frontieră, autoritățile și armata română întinzîndu-și astfel autoritatea asupra întregului teritoriu național.

Operațiunile militare ulterioare, ca și consecințele lor politice, nu intră în cadrul acestei expuneri².

¹ „Tribuna Bihorului“, 1918, 11 mai.

² Vezi pentru acestea general G. D. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, București, 1921; C. Kirîțescu, *op. cit.*, vol. III; Dr. V. Bîanu, *Însemnări din războiul României Mari*, vol. II, Cluj, 1926; T. V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sălmar și Maramureș, aduse în războiul mondial din anii 1914—1918*, Sibiu, 1923.

Nu vom urmări, de asemenea, nici marea acțiune diplomatică desfășurată de guvernul român în cadrul conferinței de pace de la Paris ¹, mărgininându-ne să arătăm că hotărârile adunării de la Alba Iulia au fost recunoscute — cu unele modificări în ceea ce privește frontiera cu Iugoslavia — de către marile puteri aliate și consacrate prin tratatul de pace de la Trianon (4 iunie 1920), care a fost acceptat și de Ungaria.

Din partea României tratatul de la Trianon a fost semnat de Nicolae Titulescu și dr. Ioan Cantacuzino, în calitate de miniștri de stat, din partea Ungariei de către Gaston de Bernard și A. Drasche Lazăr de Thorda, trimis extraordinar, din partea Iugoslaviei de Nicolae Pasici, primul ministru și de Ante Trumbici, ministrul de externe, iar din partea marilor puteri de către șefii delegațiilor acestora împreună cu plenipotențiarilor respectivi: Hugh Campbell Wallace (Statele Unite), Edoard George Villiers (Anglia), Alexandre Millerand (Franța), Lelio Bonin Longare (Italia) și K. Matsui (Japonia). Pe lângă cei de mai sus, tratatul a mai fost semnat și de reprezentanții Canadei, Australiei, Noii Zelande, Uniunii Sud-Africane, Indiei, Belgiei, Chinei, Greciei, Nicaraguei, Panamei, Portugaliei, Poloniei, Siamului și Cehoslovaciei, în calitate de aliați ai Puterilor Antantei ².

¹ G. G. Mironescu, *Aperçus sur la question roumaine*, Paris, 1919; Mircea Djuvara, *La guerre roumaine, 1916—1918*, Paris, 1919; V. V. Tillea, *Acțiunea diplomatică a României, nov. 1919 — mar. 1920*, Sibiu, 1927; G. I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919*, București, 1939.

² Vezi *Traité de Paix entre Puissances alliées et associées et la Hongrie. Protocole et déclaration du 4 juin 1920* (Trianon), Bucarest, 1920.

Determinată de dezvoltarea condițiilor istorice obiective și realizată de forțele sale interne, unitatea politică a poporului român a sfârșit astfel prin a fi recunoscută și pe plan internațional, România ocupându-și pe harta Europei locul impus de limba, civilizația, patriotismul și geniul politic al fiilor ei.

Ca și în legătură cu Unirea Principatelor, unii istorici și publiciști, mai ales de peste hotare, au exagerat rolul jucat de marile puteri la desăvârșirea unității naționale a poporului român. Ca răspuns la aceste afirmații tendențioase, unul din cei mai remarcabili istorici transilvăneni, defunctul Ioan Lupaș, arăta într-o monografie consacrată *Istoriei unirii românilor*, că aceasta „nu se cuvine să fie înfățișată nici măcar în parte ca un dar coborât asupra neamului românesc din încrederea și simpatia lumii civilizate, nici ca o alcătuire întâmplătoare răsărită din greșelile dușmanilor de veacuri. Chiar dacă asemenea greșeli — accentua cu îndreptățire I. Lupaș — nu s-ar fi săvârșit niciodată împotriva românilor subjugăți... stăpînirile silnice ar fi trebuit să se dezumfle și micșoreze îndată ce dreptul tuturor popoarelor de a-și croi soarta după buna lor pricepere, a izbutit a se înălța la treapta de putere hotărîtoare în noua întocmire a așezămîntului de pace europeană”¹. „Actul de la 1 decembrie 1918, arăta N. Iorga la sărbătorirea primului deceniu de la Unire, n-a fost un act politic ieșit dintr-o chibzuire rece, cum nici războiul nostru, al celor de aici, n-a fost rezultatul unui calcul îngust. A vorbit atunci — releva marele istoric — voia elementară a veacurilor de avînt zdrobit și de speranțe împiedicate. Fără a uita pe nimeni din cei care au cola-

¹ Ioan Lupaș, *Istoria unirii românilor*, București, 1937, p. 8.

borat la această faptă a minunii, de la general și de la fruntaș ardelean pînă la ultimul ostaș și țăran, omagiul recunoștinței noastre să se îndrepte astăzi către poporul acesta viteaz, de oriunde și din toate vremurile, martir și eroic ¹.

Vorbind la 29 noiembrie 1968 în sesiunea Marii Adunări Naționale, consacrate aniversării semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al C.C. al P.C.R., președintele Consiliului de stat al Republicii Socialiste România, arăta că marele act de la Alba Iulia reprezintă „încununarea aspirațiilor de veacuri ale poporului nostru pentru eliberarea națională, rezultat al luptei duse de cele mai înaintate forțe social-politice ale vremii — în cadrul cărora rolul hotărîtor l-au avut masele populare — unirea din 1918 a reprezentat o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne... Unirea Transilvaniei cu România, afirma în continuare tovarășul Ceaușescu, nu a fost actul cîtorva persoane sau grupuri izolate, ci opera întregului popor, a întregii noastre națiuni. Iată de ce nimeni în afară de popor nu poate pretinde că a înfăptuit unirea. Analiza desfășurării evenimentelor demonstrează elocvent că formarea statului național unitar român nu este rezultatul unor înțelegeri încheiate la masa tratativelor, ci rodul luptei întregului popor, însuflețit de năzuința seculară a unității, de hotărîrea de a împlini visul pentru care au luptat și s-au jertfit atîtea generații de înaintași” ².

¹ „Neamul românesc”, 1928, 2 decembrie.

² Scînteia, 1968, 29 noiembrie.

O dată cu alipirea sa la patria mamă, scăpată de jugul servituții străine, Transilvania a intrat într-o perioadă de mare avînt creator în toate domeniile, energiile poporului român, încătușate timp de secole, izbutind să se concretizeze într-o vastă operă social-culturală ¹.

Nu toate hotărîrile de la Alba Iulia au fost aplicate însă în spiritul democratic voit de participanții la istorica adunare. Unele din ele, și îndeosebi cele referitoare la revendicările clasei muncitoare și la drepturile atribuite naționalităților conlocuitoare, aveau să-și primească rezolvarea completă abia sub regimul puterii socialiste, care a asigurat tuturor naționalităților, acordîndu-le o deplină egalitate politică, condiții optime pentru cultivarea limbii și a culturii proprii, pentru participarea la viața de stat.

Orașele și satele Transilvaniei au cunoscut în această perioadă o transformare radicală, s-a înmulțit în mod considerabil numărul întreprinderilor industriale, al școlilor de toate gradele și al instituțiilor cultural-artis-

¹ Vezi *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1928* (scriere comemorativă, trei volume, București, 1929); I. Crăciun, *Activitatea științifică la Universitatea din Cluj în primul deceniu 1920—1930*, Cluj, 1936; I. Chinezu, *Douăzeci de ani de viață literară românească în Ardeal*, în revista „Gînd românesc”, Cluj, 1939, nr. 7—9; Emil Giurgiuca, *Poezii tineri ardeleni*, București, 1940; V. Benez, *Două decenii de artă plastică ardeleană*, „Gînd românesc”, 1939, nr. 7—9; I. Breazu, *Două decenii din viața „Astreii”*, „Gînd românesc”, 1939, nr. 7—9; Olimpiu Boitoș, *Progresul cultural al Transilvaniei după unire*, Sibiu, 1942; Const. C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, București, 1967; V. Netea, *La réunion de Transylvanie*, Ed. Meridiane, 1968.

tice, s-au valorificat pe o scară nebănuită toate resursele materiale și spirituale ale acestei străvechi țări românești.

Sărbătorirea primei jumătăți de veac de la unirea proclamată la Alba Iulia, a coincis astfel nu numai cu o aniversare cronologică, ci și cu un moment strălucit al dezvoltării sociale, economice, politice și culturale a Transilvaniei — și o dată cu ea, al întregii Români angajate cu toate forțele, sub conducerea Partidului Comunist Român, pe drumul desăvârșirii construirii socialismului.

București, 15 decembrie, 1968.

CUPRINS

Prolog	5
I Conștiință și solidaritate românească	7
II Lupta națională la începutul secolului al XX-lea.....	34
III În furtună — 1914—1918	55
IV Transilvania își hotărăște soarta ..	104
V Alba Iulia	128
VI Ziua cea mare	156
VII Steagurile libertății	194

D. Stoica. Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia

ROMANIA.

СЪМЪВЪТЪ,

№ 160.

9. Іуліе 1838.

Авастъ фоеа есе дитоме издеде, афаръ дін Даміонъ.

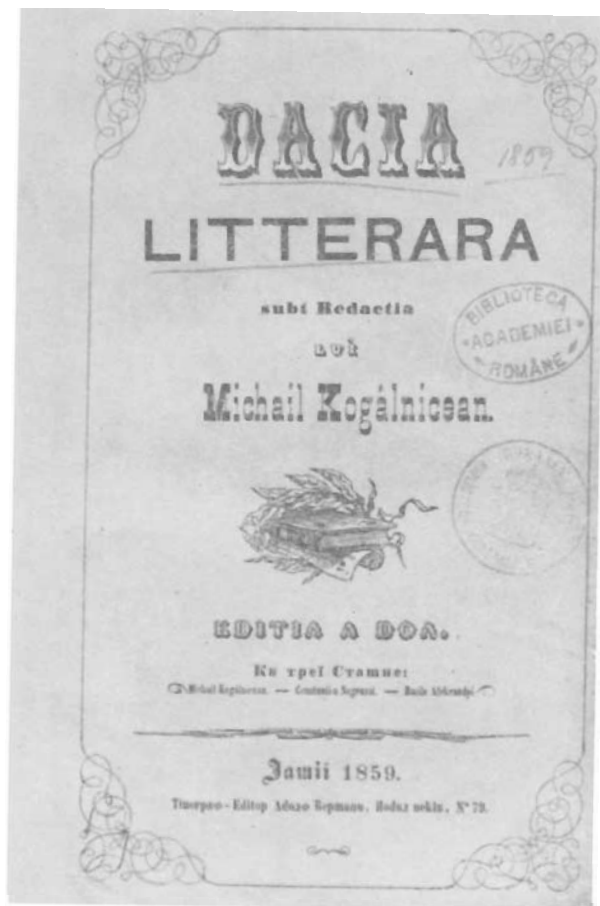
Препитърѣя се фаче дн Бикреші ла Аиреріа Керрі ла Фред. Валемит едитора, афаръ ирн жидеце не ла DD. Професоріи паклѣи. — Предаа не аи ае есе а састъ асѣ не о жинѣтате деаи чинѣтеи асѣ. — Фижинѣтрѣа се наѣтеи и нате 30 парале де ранд.

ТЪРЪІА.

— Ла Константінопол сѣ дѣт зрѣт-
тоарѣ поравѣ дн ирѣѣла лѣмѣнѣ-
дѣлор: „На лѣмѣнѣлаче че се фѣа де
нѣтрѣ салѣмѣнѣи нѣ нѣтрѣ салѣмѣи пре-
дѣнѣи аі дѣлѣтѣ Керрі, дн чеде трѣі
лонѣи асѣ дѣлѣтѣ, адѣнѣ ла зѣла нѣтрѣ-
рѣи ироронѣлѣ Махонет, ла зѣла нѣтрѣ
дн трон нѣ ла зѣла нѣтрѣи М. С. Са-
тавѣлѣ, сѣ се фѣа дѣнѣ нѣтрѣ дѣнѣнѣ-
рѣ хотѣрѣте, нѣ дѣнѣ рѣнѣа фѣсѣ-
рѣла, сѣа нѣрѣнѣтѣ чеде зрѣтѣоарѣ:
дѣнѣнѣрѣ, на нѣре се дѣнѣнѣнѣнѣ аи
нѣре нѣнѣлѣ не есѣи М. С. Нѣлѣтѣ-
рѣла Салтанѣлор, че сѣнѣтѣ нѣнѣтѣ не
дѣнѣнѣрѣла нѣтрѣи, нѣрѣ аи сѣс ла нѣтрѣре
аи нѣтрѣ, нѣ на нѣтѣ, дѣнѣ нѣлѣ 300 лѣнѣ-
не. Дѣнѣнѣрѣла, на нѣре нѣтрѣте аи нѣ-
трѣ, лѣнѣ нѣ нѣтрѣла, сѣнѣтѣ хотѣрѣте нѣ-
трѣ Нѣнѣ нѣнѣла. нѣнѣтра Нѣнѣтѣ, нѣнѣтра
Сѣрѣнѣнѣрѣла, нѣнѣтра Нѣнѣнѣрѣ, нѣнѣтра Нѣ-
нѣнѣнѣ нѣнѣ нѣнѣтра Нѣнѣнѣ. Чѣі дѣнѣ-
нѣлѣ трѣі сѣ нѣнѣнѣ фѣсѣнѣре нѣнѣ
2,500 де лѣнѣне нѣ нѣнѣлѣнѣлѣ нѣнѣ 1,500.

Фѣрѣстрѣла нѣ нѣнѣнѣла нѣнѣнѣлор нѣ
лѣтѣ нѣлор лѣнѣте нѣнѣ дѣнѣнѣнѣнѣлѣ сѣ
нѣрѣ лѣнѣнѣе нѣ лѣнѣне асѣфѣа де нѣнѣ нѣ-
нѣнѣте, дѣнѣтѣ чеде дѣла нѣнѣтѣ сѣ
дѣнѣнѣнѣнѣе о лѣнѣ на нѣнѣла. Надѣ-
нѣнѣрѣ дѣла Гѣнѣлѣ нѣ Аѣнѣлѣ сѣ нѣнѣ-
нѣла дѣла 1,000 нѣнѣла ла 750 лѣнѣне, салѣ-
нѣнѣлѣ де рѣнѣла дѣнѣлѣ нѣлѣ фѣнѣлѣ, дѣла
750 нѣнѣла ла 300: нѣнѣнѣлорѣи дѣнѣ Кон-
стантінопол, генѣралѣ нѣлорѣи, салѣнѣ-
нѣлѣ де рѣнѣла аи дѣлѣнѣ, нѣлорѣнѣлѣ, нѣлѣ
лѣнѣнѣлѣ нѣнѣла ла рѣнѣла нѣлѣ нѣнѣнѣ-
нѣлор дѣла Сѣнѣлорѣ, нѣлѣ дѣнѣнѣнѣ
салѣнѣнѣнѣлѣ де рѣнѣла аи трѣіла, дѣла
500 нѣнѣла ла 300. Нѣнѣтра салѣнѣнѣнѣлѣ
де рѣнѣла аи нѣнѣлѣнѣ, нѣнѣтра Нѣнѣнѣлѣ
Нѣнѣлѣ, Нѣнѣнѣнѣнѣлѣ, нѣлѣ нѣнѣтра нѣнѣлѣ
нѣнѣнѣнѣлѣ, че нѣрѣ нѣнѣ нѣлѣ аи нѣнѣнѣ
сѣа хотѣрѣте дѣла 300 нѣнѣла ла 200
лѣнѣне. Аѣнѣ дѣнѣнѣнѣре а нѣнѣлѣ аи сѣнѣлѣ
сѣ дѣнѣнѣ нѣнѣла ла салѣнѣнѣнѣлѣ де рѣ-
нѣла аи трѣіла: нѣнѣтра нѣнѣлѣнѣлѣ дѣнѣ
сѣ нѣнѣтра нѣнѣлѣ нѣнѣла.

Нѣнѣтра нѣнѣнѣнѣлѣ аи нѣнѣнѣ
нѣлѣ нѣнѣтра нѣнѣлѣ дѣнѣ трон аи М. С., Нѣ-

Pagina de titlu a revistei
Dacia literară (Iași, 1859)

MAGAZINU ISTORIKU

DENTRE

DACIA

SINT PEDAΓYIA

A XI

A. TPEB. AABPIANB

Προφ. de Φιλοσοφία εν Κολεγίω Nationali,

μή

NIKOΛ. BBAΓECKB.

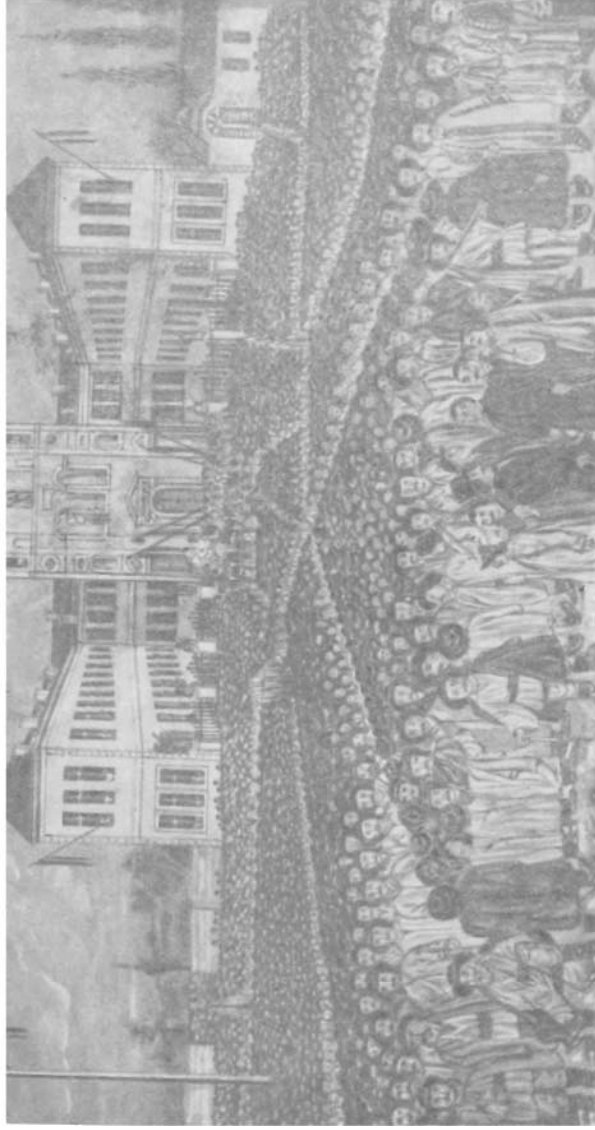
Tom I.

ББКБPEЩI.

Kz tinapwa Kolecivati Nationali

1845.

Pagina de titlu a revistei
Magazin istoric pentru Dacia (București, 1845)

Adunarea de la Blaj, 1848

Paginile de titlu ale revistelor **Tribuna** (Sibiu, 1848),
Adevărul (Budapesta, 1903), **Luceafărul** (Budapesta, 1905) ↓

Nicolae Iorga

Barbu Delavrancea

Octavian Goga la apariția
primului său volum de **Poezii** (1905)

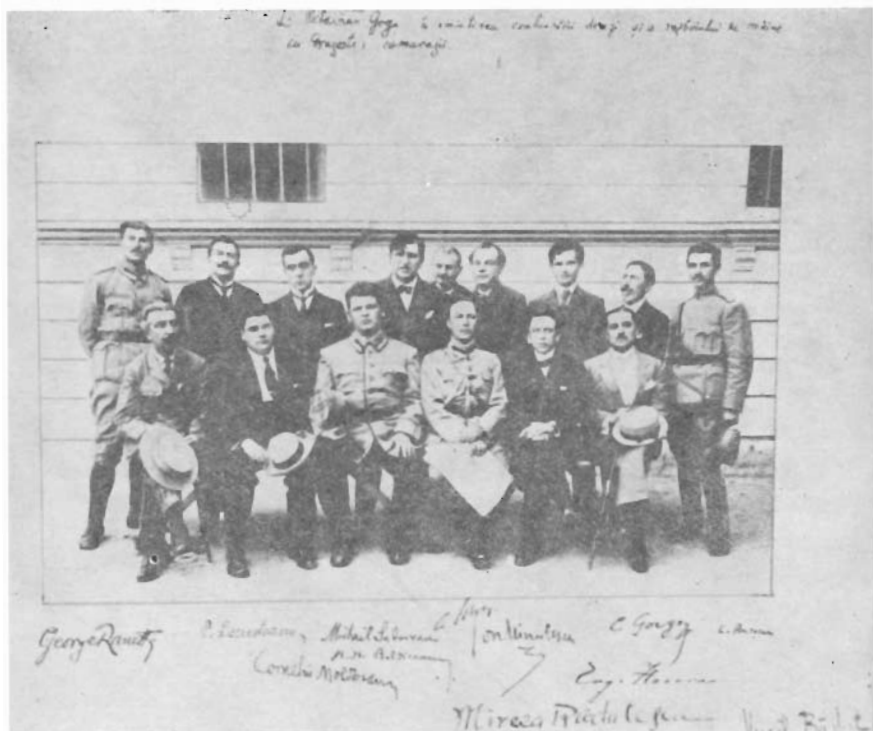
Vasile Lucaciu în închisoare

Simion C. Mîndrescu

Nicolae Titulescu

Redacția ziarului **România** de la Iași (1917)

REGIONE D'AMMINISTRAZIONE
(Art. 306)

LEGIONE ROMENA

(1) 27° Battaglione di ~~Marcia~~
COMANDO

(2) _____

LIBRETTO PERSONALE

di *Sold. Camille George*
figlio di *Pecador* e di *Ursula*
nato add. *27-4* 18*92* nel com.
di *Salicel* circondario di *M. Perola*
domiciliato prima dell'arruolamento a
Inserito di leva nel comune di
mandamento di
militare di classe *28*
N. *_____* d'estrazione.
Se celibe, onneagliato o vedovo
Religione *_____* Professione *_____*
condizione *_____*

Diretto militare *Verzane* *11-9-1919*
Comandante del Battaglione
101

Livretul unui voluntar român din Italia

PREMIÈRE ANNÉE. — N° 2

1er JUIN 1918

Prix de l'abonnement d'un an :

Pour la France : 6 fr.

Pour l'étranger : 8 fr.

Prix : 0,25

La Transylvanie

Organe du Comité National

des

Roumains de Transylvanie et de Bucovine

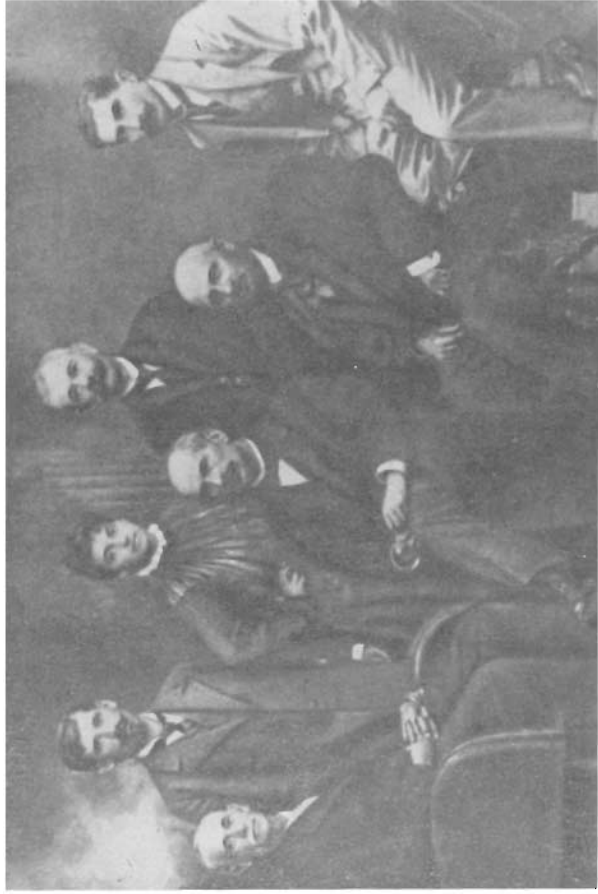
PUBLICATION BI-MENSUELLE

COMITÉ DE PATRONAGE :

Paginile de titlu
ale publicațiilor
La Transylvanie
și **La Roumanie**
(Paris, 1918)

Grup de deportați politici români la Sopron
(Primul de la dreapta la stînga,
învățătorul Ion Borșianu-Deda-
al doilea, compozitorul Ion Vidu)

Secția consiliului național român

Adunarea fiind eată Români din toate părțile Ardealului și din motivul că comunitatea faptică peste întreaga Transilvania este aşezată în Cluj și tot aici s-a organizat pentru întreg Ardealul comitetul național ungurec, și din considerații geografice și de organizare a hotărât să centralizeze toată acțiunea, pentru întreaga Transilvania în capitala sa faptică de azi, în consecință s'a decretat înființarea Senatului Național Român din Ardeal în Cluj.

Hofstede

- [illegible]

[illegible]

Organisms that have evolved from a common ancestor are said to be related.

Într-o scrisoare adresată în 1992 lui George Soros, ministrul de Interne a declarat că în România nu există niciun fel de organizații care să urmărească drepturile omului.

Principul de clasificare este acela că se clasifică comenziile pe subcomenzi.

On the 14th of the month, the vessel was ordered to return to the port of origin.

vol. 16, no. 2, November

COLLECTIBLE EXCURSION

[illegible][illegible]

Manifestul senatului național român din Cluj
(2 noiembrie 1918)

Frăților!

Convingerea, care ne dă

Lexica noastră este: Prin noi înși-ne.

Pacea de viață a poporului român
~~este~~ țara, vânașii români, pe care
~~am~~ în sine, fără ajutor străin
oprește că trece ^{în} iasă triumfătoare
Ce vrem noi?

Am vrem să moartem lumea din
Zădărnici. Asta o fac alți factori. Vom
înșă ca în grandioasa prefacere,
cânt ibli aduși în deus de mite
de ani se păbășesc în abis, cânt încep
sa niși corile unei lumi nouă —
poporul român să-și ~~stăpe~~ locat
noște, să-și clupte locul meritat.

Ostașii și ofițerii români din Viena, depunând jurământul
 către Comitetul național român
 (17 noiembrie 1918)

EMBEREK!

A Nemzeti Tanács ülésén megjelen-
tek a román komité és a szász kép-
viselők. Kladiák a következő

PROKLAMÁCIÓT:

A világháború véres zivatarja közepette a leg-
főbb törekvésünket az kezezi hogy népünket további
szenvadásoktól, pusztulástól óvjuk, a bármilyen kövi-
kezzék be a távoli vagy közeli jövőben, a hiábavaló
vérontásnak vagy vagyon pusztulásnak elejét vegyük!
Felhívjuk tehát a magyar, román, szász nemzetek
fiatit, hogy egymással érintkezésbe lépve, a belső
rendet egymást megértve kölcsönös bizalommal biz-
tosítsák és e célból közös egyetértéssel állapítsák
meg ama mozzanatokat, amelyekkel a bekövetkez-
hető eseményekkel a személy- és vagyonbiztonságot
együttesen és legjobban megvédehessük.

Hock János

a Magyar Nemzeti Tanács nevében

Dr. Mihályi Tivadar

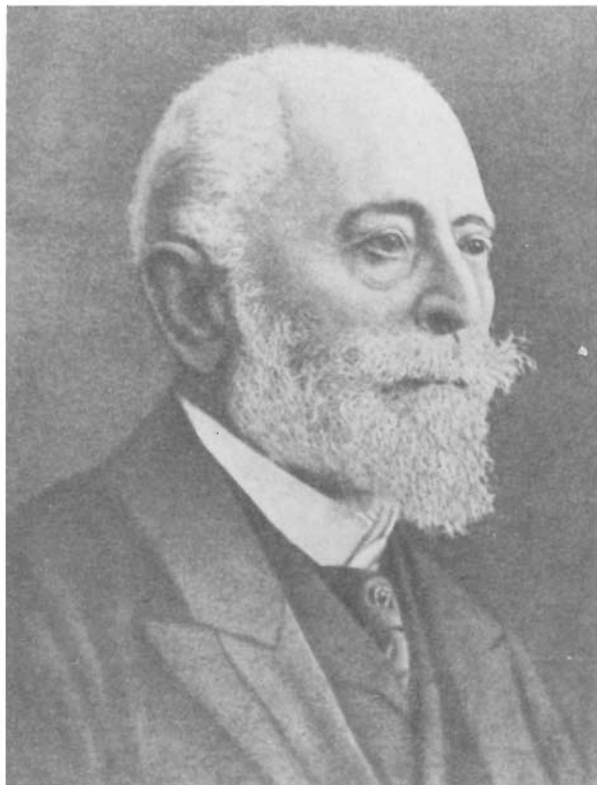
a Román Nemzeti Komité nevében

Melzer Vilmos

az Országgyűlés szász képviselői nevében.

Lapkiadó: K. Károly

Manifest comun semnat de reprezentanții
românilor, maghiarilor și sașilor,
în luna noiembrie 1918

Gheorghe Pop de Băsești,
președintele Adunării de la Alba Iulia

Vasile Goldiș, propunătorul Unirii

Ion Suciu, organizatorul Adunării
de la Alba Iulia

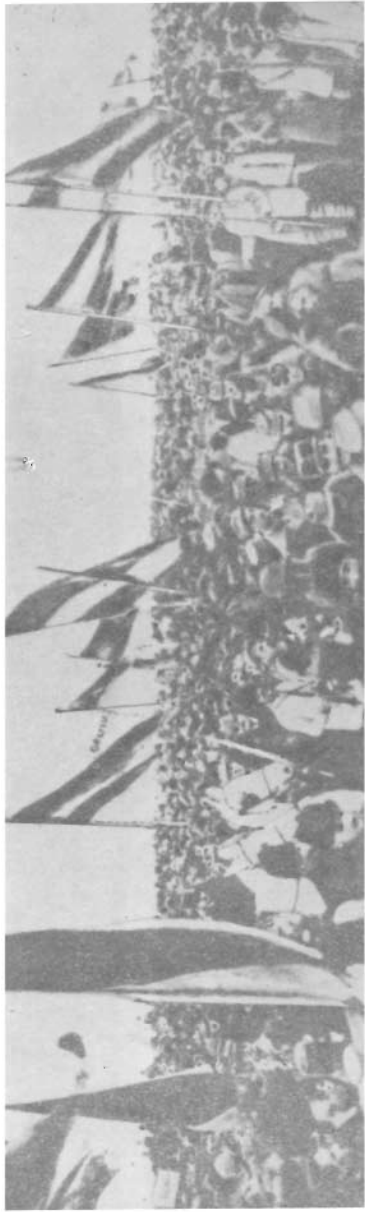
Marita Adunare Natională,

Admisie din necesitatea imperiului roman
la a-și așeza o sentinela puternică în Carpații
muntioși și coborâșurile împotriva semănturilor barbare
dela miazănoapte și răsărit, cari amenințau actura
noastră, oriada prin genul latin, războiul românesc
dela început și până astăzi a îndurat starea aspră și
teribilă oriada întruale credincioase : lăturile
dezmene și slăbăvirea răbdare.

Ogărit și fortuit la început, deosebim
de curând a fost trunchiul neșăgăritelor române,
cari vorbile de Antichitate departe a Romei de aur se
gasesc întracând se are formă deosebite între ale de
pășii. Deși de politică oriada noastră, care
se oprește cu corbieră la ea anume fapturi pe care
civilizațiunii și războiul de acasă slăbăvirea de
furnicatul armelor barbare, Roma jucăm.

Comagii lăsați din puternica Antichitate, aduși
lui Trăian și adăușii războiului în slăbici și via și
războiul separe ale prezidențiatelor timpuri. deși de
războiul împărșirii și lăsați în grija preaputurilor puterii,
măști orfani romani și orfani trunchiul trunchi Trăian

Textul primei pagini a discursului
rostit de Vasile Goldiș la 1 decembrie 1918,
la Adunarea de la Alba Iulia

Aspect de la Adunarea de la Alba Iulia

Redactor : NICOLAE ILIESCU
Tehnoredactor : GABRIELA ILIOPOLOS

*Apărut 1970. Comanda nr. 9004
Hirtie tipar inalt A de 63 g/m², 700×1066/32.
Coli de tipar 6,5.
C. Z. pentru bibliotecile mici SR—31.*

Tiparul executat sub comanda
nr. 2990.
la Intreprinderea poligrafică
„15 Decembrie 1918”.
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97,
Bucureşti
Republica Socialistă România.

